

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

ΘΕΟΦΑΝΗΣ

Η

ΠΕΡΙ ΘΕΟΤΗΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΤ' ΑΥΤΗΝ ΔΜΕΘΕΚΤΟΥ ΤΕ ΚΑΙ ΜΕΘΕΚΤΟΥ.

GREGORII PALAMÆ

THESSALONICENSIS ARCHIEPISCOPI

DIALOGUS QUI INSCRIBITUR

THEOPHANES

SIVE

DE DIVINITATIS ET RERUM DIVINARUM COMMUNICABILITATE
ET INCOMMUNICABILITATE.

(Matthæi, Lectiones Mosquenses, t. II.)

φάνης. Επισκοπῶ κατα σεαυτον γονόμενος, Α
 Θεότιμο, τὰ ὠμιλημένα ἑναγχορ, ἢ καθάπερ
 περιττὴν ἀδολεσχίαν ἀμελέτητον ἀφείς, καὶ
 ὅπως ὑπεκπνεῖν κατὰ μικρὸν ἑάτας, τῶν τῆς
 οὐχῆς ἐξεφόρησα; τελείως λογισμῶν;
 τιμος. Τί τοῦθ' ὁ λέγεις, ἀγαθὲ Θεόφανες;

Theophanes. Considerastine tecum, frater Theo-
 time, recens colloquium, an superflue instar nu-
 gationis neglectum et cita oblivione sopitum a
 mentis tue cogitationibus omnino abstulisti?

Theotimus. Quid dicis, optime Theophanes? Sic-

te dialogum edidi ex cod. bibliothecæ SS. sy-
 n fol. num. 70. Ex eodem jam edidi ejusdem
 rii aliquot homilias Mosquæ, 1776, in 8. Hic

Dialogus legitur etiam in codd. ejusdem bibliothecæ
 324, fol. 260 seqq. et 344, fol. 1 seqq. ex qui-
 bus alio tempore varietates adjiciam.

eine putas mea memoria excidisse bonum illud benefici-
centissimumque mihi colloquium quod me tanto liberavit errore? errore, inquam, quem peperit Italus iste Barlaam et propter quem perijt in exsilio, et ipse illius nescio quomodo socius factus Acindynus, sibi suisque sectatoribus certissimum periculum (κίνδυνος).

Theoph. Scio te multis implicatum negotiis, et nuper illapsam omnibus perturbationem, propter quam tuos amicus nunc imprimis tua indigere scio prudentia : itaque huic illa accommodavi.

Theot. Verum ego cunctis negotiis, scito, tantarum rerum anteposui considerationem, ita ut illæ, ob assiduam meditationem, quasi characterem in anima mea imprimerent, nec me dormientem dimitterent, et expergefacto statim quales erant apparerent menti singulas examinanti, mihi que viderer in quodam lucido veritatum divinarum contuitu firmiter stans, ubi sermonibus tuis constitutus eram, et urbe velut ex aliquo prospectu aspicebam infra jacentem profundum quemdam vorticem obscuramque abyssum caligine plenam, voraginosum scilicet errorem illorum qui, spem in mendacio reponentes, eo tantum delectantur tamque copiosam prodigunt fallaciam, ut sibi met mentiantur et seipsos decipiant. Modo enim deificam Spiritus gratiam, qua sancti participes Dei vel potius unus cum Deo spiritus fiunt, esse creatam audacter affirmant, et argumentis Scripturæque testimoniis omnes convincere maxima conantur industria: modo vero dicunt nos ipsius essentialis Dei esse participes. Nonne sic in duas partes claudicant, et sibi suisque sermonibus contradicentes utrinque mentiuntur et semetipsos fallunt? Nam quomodo qui essentialis divinæ (juxta ipsos) sit particeps, non increatum, sed creatum participat? Quomodo vero qui creata (juxta ipsos) gratia deificatur, divinæ particeps est essentialis?

Theoph. Theotime, non dissonant eorum sermones cupiditati animæ istos parientis, ex quo in tam absurda elati sunt : talia enim Invidis invidia suggerere solet. Illorum quidem loquela loquentibus contradicit, ostendens eos a quibus profertur non semiimprobos, sed nequissimos esse : qui enim omnino malus est, ne sibi quidem est bonus. Cæterum isti semet destruant. Tu vero, si nondum omni extricatus es difficultate, confidenter seiscitare quidquid volueris : nam cum eo qui non contentionis, sed veritatis studio percontatur, amo colloqui.

Theot. Dic mihi, quæso, ante omnia, Theophanes, quis absurdam hanc auspiciatus sit doctrinam, qua deceptus Barlaam perpetuo se probrose multavit exsilio. Dicebat enim se quædam nactum esse scripta, e quibus selectis ostendebat multiplices textus, quos ægro a se animo ferri asserebat. Non ipse, aiebat, ullum subierat damnum; sed in

Α Οὕτως οἶε: με βραδίως τῆς μνήμης ἐκβαλεῖν ὁμιλίαν ἐκείνην, τὴν καλὴν ἐμοὶ καὶ τῶν καλλίστων πρόξενον, δι' ἧς τοσαύτης πλάνης ἀπηλλάγην; πλάνης, ἣν ἔτεκε μὲν ὁ Ἴταλὸς ἐκεῖνος Βαρλαάμ, καὶ ὑφ' ἧς διόλωλε φυγαδευθεὶς, εἰσποιησάμενος δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως ὁ Ἀκίνδυνος κίνδυνος σαφῆς ἐαυτῷ καὶ τοῖς αὐτῷ πειθομένοις γέγονε μάλιστα ἀγύρταις.

Θεοφ. Οἶδα πολλοὺς περιστοιχιζόμενον σε πράγμασι, καὶ τὴν περισχόντα θύρουδον ἀρτίως πάντα, δι' ἣν εἶπερ ποτὲ τοὺς φίλους δεῖσθαι σου τῆς ἀγγινοίας οἶμαι. Ταῦτ' ἄρα ταύτη ἤρῳμην.

Θεοτ. Ἄλλ' ἐγὼ καὶ ἀσχάλιας ἀπάσης ὑπερτέραν, εὐ ἴσθι, πεποίημαι τὴν περὶ τηλικούτων σκέψιν, ὥστε μοι καὶ ἀπὸ τῆς συναχοῦς μελέτης οὐδὲν τινα τύπον ἐνδύναμι εἰς τὴν ψυχὴν, καὶ μηδὲ καθεύδοντα Β ἀνιόναι, ἐξεγχειρομένῳ τε εὐθύς παρῆναι ὡς ἐντὶν ἕκαστα βασανίζοντι τῷ λογισμῷ. Καὶ μοι ἐδόκει καθάπερ ἐπὶ σκοπιᾶς τινος ἀμφιφαοῦς τῆς ἀληθείας τῶν περὶ Θεοῦ δογμάτων ἐστηκότι βεβαίως, ἐφ' ἣν ἐτύγχανον ὑπὲρ τῶν τῶν λόγων ἀναβίβασθαι, ἐκείθεν ὡς ἐξ ἀπόπτου τινὸς κάτω που διακειμένην φάραγγά τινα βαθεῖαν καὶ διασφάγα ἐπίσκιον διαπλεωνζόφου, δελνόντι ψεύδους ἀμφιλαφοῦς, τὰ ἐκείνων ὄρξιν, οἱ ψεῦδος ἀντικρὺς θέμενοι τὴν ἐλπίδα, τοσοῦτον ἐπεντροφῶσιν αὐτῷ, καὶ τοσαύτην ἐπίδα φιλεύονται τὴν ἀπάτην, ὡς καὶ σφῶν αὐτῶν ἐβελοντάς καταψεύδεσθαι, καὶ ἐξαπατᾶν ἑαυτούς. Οἱ γὰρ νῦν μὲν τὴν θεοποιᾶν δωρεάν τοῦ Πνεύματος δι' ἧς μέτοχοι Θεοῦ, μᾶλλον δὲ ἐν πνεῦμα μετὰ τοῦ Θεοῦ γίνονται οἱ ἅγιοι, κτίσμα διαβρήδην λέγοντες καὶ δι' C ἐπιχειρημάτων καὶ Γραφικῶν μαρτυριῶν πάντας πείθειν διὰ μεγίστης ποιούμενοι σπουδῆς, νῦν δ' οὐθὺς ὡς αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ μέτοχοι ἐσμεν, ἄρ' οὐχὶ πρὸς τῶν κατ' ἀμφοτέρωτα ταυτὶ, καὶ καθ' ἑαυτῶν καὶ τῶν οἰκείων λόγων ἐφ' ἑκατέρου μέρους ψεύδονται, καὶ ὑφ' ἑαυτῶν ἀπατῶνται; Πῶς γὰρ ἂν ὁ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ μετέχων κατ' αὐτούς οὐκ ὀκτίστου ἀλλὰ κτιστοῦ μετέχων εἴη; Πῶς δ' οὐθὺς ὁ κτιστῆ κατ' αὐτούς χάριτι θεοποιούμενος τῆς οὐσίας μετέχει τοῦ Θεοῦ;

Θεοφ. Θεότιμος, οὐκ ἀπεικότως οἱ σφῶν λόγοι τῷ πάθει τῆς αὐτοῦς τικτούσης εἰκόσει ψυχῆς, ἀφ' οὗ πρὸς τὴν λογολεσχίαν ταύτην ἐπήρθησαν σφῆσι γὰρ ἔμποιεῖν τοῖς φθονοῦσιν ὁ φθόνος πέφυκε καὶ οἱ τούτων λόγοι τοῖς λέγουσιν ἀντιλέγουσιν, οὐκ ἡμιμοχθήρους τινὰς τοὺς προτεμένους, ἀλλὰ παμπονήρους δεικνύοντες ὁ γὰρ τελῶς κακὸς οὐδ' ἑαυτῷ ἐστὶν ἀγαθός. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἑαυτούς καταστρεφόντων σὺ δ' εἰ μὴ τῶν ἀποριῶν ἀπολέλυσαι τελῶς, πυνοῦναι ἀδειῶς, ὅπερ ἂν ἦ σοι βουλομένῳ τῷ γὰρ μὴ πρὸς ἔριν, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν ζητητικῷ διαφερόντως, εὐ ἴσθι, χαίρω διαλεγόμενος.

Θεοτ. Τοῦτό μοι πρὸς Θεοῦ πρὸ τῶν ἄλλων φράσον, Θεόφανε, τίς ποτ' ἄρα τῆς ἀντιλογίας ταύτης ἤρξεν, καθ' ἣν ἠτήθησεν ὁ Βαρλαάμ ἀειφυγίαν ὑπ' αἰσχόντης ἑαυτοῦ κατεψηφίσαστο; Γράμμασι γὰρ ἐντυχεῖν ἔλεγεν ἐκεῖνος, ἀφ' οὗ καὶ πολυτίχους ὑπεδείκνυ ῥήσεις ἐκλεξάμενος, δι' ἃς παθεῖν διεθεβχιούτο τὴν ψυχὴν, οὐκ αὐτός τι βλάβος ὑποστάς ἀλλὰ

κατὰ τῶν συγγραφευμένων ὑπόνοιαν δεξιόμενος οὐκ ἀγαθὴν, μᾶλλον δὲ καὶ λίαν κακὴν. Δυσσεβῆ γὰρ εἶναι δοξάζαν ὑπέλαθεν αὐτοῦς, ἣν δὴ καὶ ἀνασκευάζων, ἀντιβόητικὸς λόγους συνεγράψατο. Τοιγαροῦν οὐκ ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν αὐτὸν τῆς ἀντιλογίας καταβαλέσθαι τὴν ἀρχήν.

Theoph. Καλῶς εἶπέ τις τῶν παλαιῶν Καισάρων, ὡς οὐχ ὑπέχειν ἄμφω δεῖ τὰ ὦτα τοῖς κατηγοροῦσιν, ἀλλὰ τῷ ἀπολογησομένῳ θάτερον ἀκήρατον φυλάττειν οὖς, ὥστε μηδαμῆ μηδὲν στέργειν μηδὲ ἀποφαίνεσθαι πρὶν ἂν διακούσῃ ἀμφοτέρων. Ταῦτα γὰρ αὐτὰ κατὰ τῆς συνόδου διεξήλθε μικροῦ καὶ ἐπὶ λέξεως ὁ Βαρλαάμ καὶ πολὺ τῶν ἐκείνου λόγων μεταξὺ τῶν Τετραυμάτισται καὶ πέπονθα τὴν ψυχὴν, ὑφ' ἧν ἔφη συγγραμμάτων δηλαδὴ. Πρὸς ταῦτα δὲ ἡμῖν ὀλίγων ἐδέησε λόγων εἶχομεν γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀνεξέλεκτον ἀντίθεσιν. Ἐξενεγκόντες γὰρ ὑπεδείξαμεν συγγράμματα ἐκείνου πολλῶν πρότερα τῶν ἡμετέρων, τείνοντα κάκεινα πρὸς τὴν προκειμένην δίκην, πρὸς δὲ καὶ ἀντέκειτο τὰ ἡμέτερα. Ταῦτα δὲ ἐκεῖνος τῆς Θεσσαλονίκης ἀπαίρων ἀφανίσας, ὡς γε ἦετο, καὶ τὰ μετ' ἐνιαυτὸν συγγραμμένα οἱ πρὸς τὰς ὑφ' ἡμῶν γεγονυίας ἀντιβόησεις προδεικνύς ἐνθάδε, τοὺς οὐκ εἰδότας, ὡς οὐκ ἤρξε, ῥᾶρον ἐπειθεν. Ἄλλὰ γὰρ ἀναπεφηνότος οὕτω ῥᾶστα δολίου κατὰ τοῦτο καὶ ψευδοῦς, ἐπεὶ καὶ Θεσσαλονικεῖς ἄνδρες παρήσαν οἱ συνειδότες ἐξεταζομένης τῆς ἀρχῆς ὅθεν ἀνεφάνη πρὸ ἐνιαυτῶν τετραυμάτισται, ὅτε μηδὲ ἤδει πως σχεδὸν, ποῦ γῆς ἡμεῖς ἐσμεν, μηδὲ διὰ γραμμάτων ἐτύγγανεν ὠμίληκός ἡμῖν, τότε πρὸ τοσούτου χρόνου πρὸς τινὰ τῶν ἐν ἀπλότῃ μοναζόντων ὑπακοὴν αὐτὸν ὑποκρινάμενον, ἐκ τούτου τὰς λαθὰς εὐρέσθαι τῶν κατηγορημάτων, ὡς καὶ ὁ συνοδικὸς τόμος καταφανὲς τίθεται τοῖς βουλομένοις. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις τίς ὁ τῶν λόγων ἀρχὴν; οὐχ ὁ κατηγορῶν, οὐχ ὁ ἐγκαλῶν, ὅς ἦν φανερώς αὐτός; Ἡμεῖς δ' οὐ μετὰ μῆνας ἤκομεν ἑπτὰ, πατριαρχικοῖς γράμμασι μετὰπεμπτοί; Πῶς οὖν οὐ παντὸς μᾶλλον ἐκφανὲς, ὡς οὐχ ἡμεῖς οἱ τὴν ἀρχὴν τῆς πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίας καταβαλλόμενοι, οὐ μὴν ἀλλ' εἴτ' ἐκεῖνος ἤρξεν εἶθ' ἡμεῖς, ὁ δυσσεβῶς τρόποιος, ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς ὁ ἀρξας;

Theoph. Εὖ λέγεις. Τοῦτο μὲν δὴ καὶ προῦργιατερον ἂν εἶη καὶ δυσχερέστερον μαθεῖν ἡμῶν δὲ οὐκ εἴτ' ἀμφισβητήσιμον οὐδὲν καὶ γὰρ ἔγνω ἀκριβῶς τὴν τοῦ ἀνδρός κακοδοξίαν οὖσα. Μακρὰς δὲ οὖσης καὶ πολυσχιδοῦς καὶ ὑπὸ τῶν διαδεξαμένων αὐξηθείσης ἐς τὰ μάλιστα, μεθόδου τινὸς δέομαι, καθ' ὅσον οἶδόντε συντετμημένης, οὐκ εἰς κατάληψιν, ἀλλ' εἰς διασφρασίαν τε καὶ ἐλεγχον αὐτῆς καὶ σοῦ δέομαι μὴ ἀγεῖναι κατὰ τὸ ἐγγωροῦν, ὁδὸν ὑφηγήσασθαι τοιαύτην, ὅπως οἱ αὐτῆς ἡμεῖς ἴδοντες, καὶ ὡς ὄπλιον κυκλούμενοι τῇ ἀληθείᾳ, πιπτούσας ὀρώμεν τὰς ἐκείνων λεισθηναίας, ψαλμικῶς εἰπεῖν, ἔκ τε τοῦ κλίτους καὶ ἐκ δεξιῶν, ἡμῖν δὲ μὴ ἐγγιζούσας.

Theoph. Οὐ μικρὸν ἐστὶ τὸ αἶτημα, ὦ βέλτιστε, ἐγώ τε τοιαῦτα ἅτα οὔτε συνιδεῖν ὀξὺς οὔτε ἐξαιρεῖν δευρός. Σὴν δ' ὁμῶς χάριν, ἐπεὶ καὶ τοῖς ὑπὲρ δυνάμιν ἢ ἀγάπη πείθει, ἐγχειροῖν, σῆσθαι ἐλπίσας

A scriptores suspicionem conceperat non bonam, sed potius valde malam : suspicatus est enim eos impiam profiteri doctrinam, ad quam refellendum refutationem composuit. Itaque a nemine dici posset ipse disputationis fundamenta jecisse.

neoph. Recte dixit quidam veterum Cæsarum non præbendas esse ambas aures accusatoribus, sed et se defensuro unam aurem integram esse servandam, ita ut nihil admittatur aut rejiciatur quin utraque pars audita fuerit. Non eadem fere ad verbum in synodo enarravit Barlaam ; et dum loqueretur, multa saucio passus sum animo pro illis videlicet quæ dicebas scriptis. Sed ad refellendum quæ asserebat paucis nobis sermone opus fuit : nam res ipsæ irrefutabilem nobis suppeditabant refutationem. Produximus enim et ostendimus scripta illius nostris multo anteriora, quæ ad præsentem litem attinebant, et quibus nostra oblucebantur. Sed illis a Thessalonica ablati et e conspectu, ut putabat, subductis, alia ibidem substituit quæ uno post anno contra refutationem nostram composuerat, et ignavis facile persuasit se controversiam non exorsum esse. Sed non minus facile detecta est fraus et fallacia, quia Thessalonicenses aderant viri scientes quæsitam originem patuisse quatuor ante annis, quando ille forsitan nesciebat ubi nos essemus nec litteris unquam nobiscum collocutus erat : tunc enim, tam longe antè, simulans se simplici cuidam monacho morem gerere, ea inchoavit quorum accusatur, ut in Actis synodi clare videbit quisquis voluerit. Præterea, quis controversiæ auctor ? nonne accusator, nonne insimulator ? quod ipse evidenter erat. Nos vero nonne post septem menses venimus, patriarchæ litteris accersiti ? Nonne igitur clarissime ante omnia liquet non nobis tribuendum esse initium disputationis ad illum spectantis ? Ceteroquin, sive ab eo, sive a nobis exorta sit, nonne ille magis inculpandus est vel potius execrandus qui impia loquitur quam qui duntaxat inchoavit ?

λέγων μάλιστα μεμπτέος, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπο-

D *Theoph.* Bene loqueris. Id quidem melius esset ac difficilior disce : mihi vero minime dubium est : percalleo enim quantus sit istius viri error. Qui cum sit multus ac multiplex et a successoribus in deteriora auctus, methodo aliqua indigeo, quoad fieri potest præcisa, non ad hunc intelligendum quidem, sed elucidandum et refellendum ; teque oro ut non omittas, quantum potes, talem ostendere viam, qua nos ambulantes, et quasi scuto veritatis circumdati, eorum deliria videamus, ut fert psalmus, cadentia a latere et a dextris, ad nos autem non appropinquantia.

Theoph. Haud parum est quod postulas, charissime, neque ego tam perspicax qui tanta conspiciam, neque tam disertus qui talia eloquar. Atamen, cum supra vires aggredi suadeat charitas,

esperans auxiliaturum mihi Deum charitatis, quem- A
dam dogmatum indicem elaborare conabor quo
vera a falsis discerni possint. Hic tibi tam conve-
niens erit, ut adducens quascunque volueris, non
solum ex nuper agitalis, sed etiam ex fere omnis
ævi quæstionibus, discas in omnibus veritatem.
Haud parvum ille esset signum, vel potius demon-
stratio prædicatæ a nobis veritatis, et erroris quo
detinentur qui nobis contradicere audent. Si enim
hujusmodi canoni repugnare ostendantur sive ve-
teres hæretici, sive qui nobis hodie contradicunt,
consonare vero tum quæ omni tempore, tum quæ
a nobis recenter pie dicta sunt, nonne igitur mani-
festum est in qua parte utrumque sit collocandum
Quæ enim sunt eadem eidem, sunt necessario ea-
dem inter se: quæ autem dissimilia sunt alterutro B
horum, sunt et sibi invicem dissimilia. Non mirum
autem quod, quæ dicturus sum, multis aliis ex-
tendam sermonibus; velut enim inam radicem et
causam omnium quæ vera sunt vel falsa circa res
divinas, nunc eloqui breviter volo.

Theot. Quam jucundum quod nuntias; ne am-
plius tardes; longum enim odit exordium qui ve-
hementer optat discere.

Theoph. Incipio. Nam intelligis res divinas ali-
qua esse per se credibiles, et aliqua discipuli ani-
mum excitantes ad examen et investigationem?

Theot. Eadem sunt credibilia et non? Haud in- C
telligo quid dicas.

Theoph. Equidem quod dico elucidabo.

Theot. Explata, et tunc amplectar quod verum
videbitur.

Theoph. Dixit Moyses a Deo edoctus: « Audi,
Israel: Dominus Deus unus est; » nonne hoc per
se est credibile?

Theot. Ita est, si dieis per se credibile quod sine
demonstratione creditur. Itaque Moyses, postquam
audire jussit, nullam addidit circa hoc demonstra-
tionem.

Theoph. Bene quidem fecit. Ut enim sensus in
sensibilibus rationali non indiget argumento, ita
nec fides in hujusmodi indiget ratiocinio. Quare D
non nisi adversus incredulos prolixè super illo textu
proferrentur sermones. Sed idem Moyses, Deo
pariter docente, ait: « Dominus pluit super Sodomam
et Gomorrhæam ignem a Domino de caelo; » et
cum simul ipsi Loth in Sodomis appareret Domi-
nus, sic in duabus conspiciebatur personis. Fide
igitur id pariter accipimus.

Theot. Cur non? Quid ergo?

Theoph. Credimus igitur unum et non unum esse
Dominum. Non ergo ipsa fides nos cogit et omnibus
præcipit poscere et dare rationem, si quis præcipue
in his offendat quærendo quomodo unus sit et non

συλλήπτορα τὴν τῆς ἀγάπης Θεὸν, γνώμονά τινα
δογμάτων ἐξεργάσασθαι πειράσσομαι, δι' οὗ τὰ εὖ
έχοντα, καὶ μὴ διακριθεῖν ἂν. Ὅς μέντοι καὶ σοὶ
συνδόξει οὕτως ἔχειν, ἵνα προσάγων ἅττα βούλοιο,
μὴ μόνον τῶν ἄρτι κινηθέντων, ἀλλὰ μικροῦ καὶ
τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος, μανθάνοις ἐν πᾶσι τάλη-
θές. Οὐ μικρὸν δ' ἂν εἴη καὶ τοῦτο τεκμήριον μάλ-
λον δὲ ἀπόδειξις τῆς τε ὑφ' ἡμῶν κηρυττομένης
ἀληθείας καὶ τῆς ἐπιχωριαζούσης πλάνης τοῖς ἀν-
τιλέγειν ἡμῖν προαιρουμένοις. Εἰ γὰρ ἀναδειχθεῖεν
τῷ ὁμοίως ἔχοντι κανόνι τὰ τε τῶν πάλαι κακοδό-
ξων καὶ τὰ τῶν νῦν ἡμῖν ἀντιλεγόντων μηδαμῶς
ἐναρμοζόμενα, ἐναρμόνια δὲ τὰ ἐξ αἰῶνος εὐσεβῆ
καὶ τὰ παρ' ἡμῖν λεγόμενα ἄρτίως, ἄρ' οὐκ εὐδη-
λον, ἐν ποίᾳ μοίρᾳ τετάξεται ἑκάτερα; Τὰ γὰρ τῷ
αὐτῷ τὰ αὐτὰ, καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ἀναγκαίως τὰ
αὐτὰ τὰ ὁποτέρῳ τούτων ἕτερᾳ καὶ ἀμφοτέροις
ἄρα. Οὐ θαυμαστὸν δὲ, εἰ τὰ μέλλοντα ῥηθήσεσθαι
διὰ πάντων μοι τέταται τῶν ἄλλων λόγων οἶονεῖ
γὰρ τὴν ἐν τῷ βάθει ρίζαν καὶ τὸ αἷτιον πάντων
τῶν ἐχόντων εὖ τε καὶ μὴ περὶ Θεοῦ δογμάτων, νῦν
ἐκφῆναι προήρημαι συνεπτυγμένως.

Θεός. Ὡς ἐράσμιον τὸ ἐπάγγελμα μηκέτ' οὖν
μέλλε πολλῶν γὰρ ἀνέραστος προσιμίων ὁ σφόδρα
τι ποθῶν μαθεῖν.

Θεοφ. Καὶ δὴ λέγω. Συνηρᾶς ὡς τὰ τῆς θεολογίας
ἐστὶ μὲν ὡς αὐτόπιστα ἐστὶ δ' ὡς παρακαλεῖ τὴν
τοῦ διδασκομένου νοῦν εἰς ἐπίσχεψίν τε καὶ ἐξέ-
τασιν;

Θεός. Τὰ αὐτὰ καὶ πιστὰ ἐστὶ καὶ μὴ; Οὐ μαν-
θάνω ὅ τι λέγεις.

Θεοφ. Ἐγὼ δὲ λέγω ποιήσω φανερόν.

Θεός. Ποίησον, καὶ τότε συνερῶ τῷ δοκοῦντι ἀλη-
θεῖ.

Θεοφ. Ἐφη Μωϋσῆς, ὑπὸ Θεοῦ μαθὼν, « Ἄκουε,
Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστὶν οὐκ
αὐτόπιστόν ἐστὶ τοῦτο;

Θεός. Ναὶ εἴπερ φῆς αὐτόπιστον τὸ πιστευόμε-
νον ἄνευ ἀποδείξεως. Διὸ καὶ Μωϋσῆς ἀκούειν
ἐγκελευσάμενος, εἶτ' ἀποφηνάμενος οὐδὲν ἔπειτα
περὶ αὐτοῦ προσέθηκε.

Θεοφ. Καλῶς γε ποιῶν. Ὡς γὰρ αἰσθησις ἐν τοῖς
ὑπ' αἰσθησιν λογικῆς οὐ δεῖταιδείξεως, οὕτως οὐδὲ
πίστις ἐν τοῖς τοιούτοις ἀποδείξεως. Διὸ καὶ πρὸς
τοὺς ἀπίστους μόνους ὑπὲρ τοῦ τοιούτου μακροῦς ἂν
τις ἐξενέγκαι λόγους. Ἄλλ' ὁ αὐτὸς Μωϋσῆς καὶ
τοῦτο μαθὼν ὑπὸ Θεοῦ φησὶν ὡς: ἐπὶ Σόδομα καὶ
Γόμορρα παρὰ Κυρίου πῦρ ἔβρεξεν ὁ Κύριος ἐξ οὐ-
ρανοῦ, » καὶ ὁ τηνικαῦτα τῷ Ἀὐτ' ἐπιφαινόμενος ἐν
Σοδόμοις Κύριος ἐν δυσὶν ἐφαίνετο προσώποις.
Πίστει οὖν καὶ τοῦτο δεχόμεθα ὁμοίως.

Θεός. Πῶς γὰρ οὐ; Τί μὴν;

Θεοφ. Πιστεύομεν δὴ καὶ ὅτι εἷς καὶ ὅτι οὐκ εἷς ὁ
Κύριος. Οὐκ αὐτὴ οὖν ἡ πίστις βιάζεται ἡμᾶς, καὶ
παντάπασι διακελεύεται ζητεῖν καὶ διδόναι λόγον,
εἴ τις μάλιστα παρὰ τὰ τοιαῦτα ἐπηρεάζει, πῶς εἷς

¹ Gen. vii, 4.

καὶ πῶς οὐχ εἶς, ἵνα μὴ ἄστοχοί τινες ὦμεν καὶ ἡμῖν αὐτοῖς οὕτως ἀνακόλουθα δοξάζοντες καὶ φθεγγόμενοι.

Θεός. Πάνυ μὲν οὖν. Οὐ γὰρ τοὺς περὶ ἀκαταλήπτου λόγους ἀνθυπενέγκαι τις ἂν τῶν εὖ φρονούντων τῷ πυνθανομένῳ πῶς τοῦτ' ἐστὶν ὁπότερον· ἐπεὶ μὴ τὴν ἑκατέρου πολυπραγμονεῖ αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ τὴν θατέρου πρὸς θάτερον διαφοράν.

Θεοφ. Ἀγαμαί σε τῆς συνέσεως. Ἐν γοῦν ταῖς τριαύταις διπλόαις τῆς θεολογίας μικροῦ πάσαν πονηρὰν αἵρεσιν κινήθεισαν ἴδοις ἂν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀποδιδοὺς τὸν λόγον οὕτως, ὡς ἀμφότερα πιστὰ, μηδὲν ἦτιον ἢ πρότερον σώζεσθαι τὰ μέρη, εὐσεβῆς ὁ δὲ τῷ ἑτέρῳ κατὰ τοῦ ἑτέρου χρώμενος, ὁποιοῦν καὶ ὀπρηδοτοῦν, δυσσεβῆς ἢ καὶ ἀσεβῆς, κατὰ λόγον τῆς προκειμένης ἑκάστης ὑποθέσεως.

Θεός. Ποίησον καὶ τοῦθ' ὃ λέγεις, πρὸς Θεοῦ, σαφέστερον.

Θεοφ. Καὶ δὴ ποιῶ. Πᾶς μὲν ὁ τῶν ἁγίων ὄμιλος Πατέρων ἕνα εἶπον τὸν Θεὸν κατὰ τὴν οὐσίαν, τρεῖς τὸν ἕνα κατὰ τὰς ὑποστάσεις· ἄλλο μὲν οὐσης τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τῆς οὐσίας, ὡς ἄλλο καὶ ἄλλο σημαίνουσης ἑκατέρας, ἀκτίστων δὲ καὶ ἀχωρίστων οὐσῶν ἀλλήλων ἀμφοτέρων καὶ τῶν ὑποστάσεων καὶ τῆς οὐσίας, οὕτω τηρήσαντες ἀσάλευτον καὶ τὴν εἰς Τριάδα καὶ τὴν εἰς μοναρχίαν πίστιν. Σαβέλλιος δὲ τριβέταν κατηγορήσας τῶν οὕτω δοξαζόντων, αὐτὸς εἰς ἕν τὰ τρία συναλείψας διὰ τοῦ ἑνιαίου τὸ τριαδικὸν ἀνεῖλε τῆς θεότητος καὶ ἐκ τῶν ἱερῶν Γραφῶν τοὺς περὶ μονάδος λόγους συλλεξάμενος, οἷον· « Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα λέγει Κύριος, καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἐν Εὐαγγελίοις εἰρημένον· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἕν ἐσμεν, » καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια, προὔδαλετο πρὸς μαρτυρίαν εἰς ἀναίρεσιν τοῦ τριαδικοῦ τῶν ὑποστάσεων. Οὐχ οὕτω ποιεῖ Σαβέλλιος καὶ ἄλλοι κατ' αὐτόν;

Θεός. Τοῦθ' οὕτω πάντες ἴσμεν.

Θεοφ. Κἀγὼ διὰ τὸ πᾶσιν εἶναι τοῦτο φανερὸν σαφηνείας ἕνεκα προήνεγκα. Σὺ γὰρ τοὺς αὐτοῦ τοιοῦτους λόγους προσαγαγὼν τῷ γνώμονι τῆς πίστεως, ὅς καὶ ἕνα καὶ τρία λέγει τὸν αὐτὸν Θεόν, ἐξελέγξεις ἀπιστόν τε καὶ κακόδοξον, ὡς τὴ τριαδικὸν ἀναιροῦντα τοῦ ἑνὸς Θεοῦ, καὶ τοὺς ὑπ' ἐκείνου παρὰ τοῦτο πολυθεοὺς λεγομένους ὡς εὐσεβεῖς ἀνακτιρῶντες καὶ πιστοὺς. Ἄρειος δὲ καὶ αὐτὸς πολυθεοὺς λέγων τοὺς τρία λέγοντας τὰ ἄκτιστα, ἐν ἄκτιστον εἶναι διεβεβαίουτο τὴν Πατέρα, τὰς ἄλλας ὑποστάσεις εἰς κτίσμα κατασπῶν, καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυρίαις, ὅσαι παριστάσι τὴν διαφορὰν τῶν ὑποστάσεων, οἷον· « ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστίν, » καὶ, « Ἄ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ταῦτα λαλῶ, » καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια, διαστέλλοντα καὶ δεικνύοντα τὴν μίαν τῆς θεότητος πηγὴν, ταῦτα τοίνυν ἀπὸ τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἐρανισάμενος ἐχρῆτο κατὰ τῶν εὐσεβῶς τὴν ἁγίαν Τριάδα προσκυνούντων. Σὺ οὖν καὶ τοὺς Ἀρείου λόγους τῷ αὐτῷ

A unus : ne stulti simus et nobismetipsis in sentiendo ac dicendo contraeuntes.

Theot. Optime. Neq̄ enim incomprehensibilibus verbis responderet aliquis benecanus interroganti quomodo illorum alterutrum sit, quippe non sciscitanti cur utrumque sit, sed in quo differat alterum ab altero.

Theoph. Miror tuam intelligentiam. In hujusmodi enim ambiguis fere omnem sitam esse hæresim videas. Sed qui rationem ita reddit, ut duorum credendorum utraque pars nec plus nec minus asservetur, pius est; qui vero unam contra alteram usurpat qualicumque et quolibet modo, irreligiosus est et impius respectu utriusque propositæ quæstionis.

Theot. Quod ais, fac, quæso, clarius.

Theoph. Facio. Universa sanctorum Patrum turba dixerunt Deum esse unum essentia, et tres in uno personas : cum aliud sit persona, aliud essentia, siquidem aliud et aliud utraque significat; quanquam increata et immensa sunt ambo, personæ videlicet ac essentia. Et sic inconcussam tenuerunt fidem in trinitatem fidemque in unitatem. Sabellius vero hanc Trinitatis doctrinam reprehendens, et tria in unum confundens, divinitatis trinitatem per unitatem abstulit; e Scripturisq̄ sacris textus unitatem inuenientes colligens, ut hunc : « Ego Deus primus, et ego post hæc et in æternum, dicit Dominus »; et istud ipsius Domini in Evangeliiis effatum : « Ego et Pater unum sumus; » et quælibet his similia objiciebat in testimonium ad auferendam personarum trinitatem. Nonne sic facit Sabellius et ejus sectatores?

τῶν ὑποστάσεων. Οὐχ οὕτω ποιεῖ Σαβέλλιος καὶ ἄλλοι κατ' αὐτόν;

Theot. Id omnes scimus.

Theoph. Id equidem, utpote omnibus manifestum, claritatis causa protuli. Tu enim tales illius sermones conferens cum fidei indice, qui unum ac trinum dicit eundem Deum, agnosces cum a fide sanaque doctrina esse alienum, quippe qui tollat Dei trinitatem, eos vero quos ideo polytheos vocat, pios et orthodoxos predicabis. Arius autem et ipse polytheos dicens qui tres asserebant increatos, unum increatum esse affirmabat Patrem, alias personas creaturis annumerans; et Scripturarum testimonia distinctionem personarum statuentia, ut : « Pater meus major me est », et : « Quæ audivi a Patre meo, hæc loquor », et alia hujusmodi quæ unicum designant ostenduntque deitatis fontem, hæc, inquam, e sacris Scripturis emendicata usurpabat adversus pios sanctæ Trinitatis cultores. Tu igitur Arii quoque sermones indici fidei comparans qui unum trinumque dicit eundem Deum, demonstrabis illum potius vere polytheum esse, qui eundem

¹ Isa. xli, 4. ² Joan. xiv, 28. ³ Joan. xv, 15.

Deum creatum simul et increatum dicit, quæ ambobus in unam convenire naturam repugnat.

Θεον ὡς ἀληθῶς, κτιστὸν τε καὶ ἀκτιστον λέγοντα τὸν αὐτὸν Θεόν, ἃ συμβῆναι πρὸς μίαν φύσιν ἀδύνατον.

Theot. Optima quidem regula : nec enim tantum demonstrat, sed quasi concidit ac repellit ambages. Possuntne vero tali regula refelli qui errant super Domini incarnatione ?

Theoph. Optime.

Theot. Quis igitur canon ?

Theoph. Hic est, Credimus in unum Jesum Christum, scilicet in unicum Dei Filium, hominem factum, eundemque quasi duplicem. Si igitur dicat Nestorius alium esse de Patre genitum, et alium ex Matre Virgine natum ; si unam econtra Eutyches agnoscat naturam : tu eorum sermones fidei confer indici, qui unum duplicemque ut Hominem-Deum dicit eundem Christum : et statim evincetur Eutyches duplicem negans naturam, et Nestorius tollens hypostaseon unitatem et naturæ dualitate unitatem personæ evertere aggrediens.

Theot. Ipsiusne Barlaam et eorum qui cum eo pene corruerunt, errores indigitare et eodem modo refellere possis ?

Theoph. Profecto.

Theot. Ergo et hoc nobis amplius verbis explica.

Theoph. En explanabo. Et sicut primum illum indicem ex Mosaicis textibus deprompsi, ita hunc ex Patrum testimoniis eruam. Hi quidem omnes unum sunt, juxta Domini votum, et ex uno eorum eadem conficeretur regula ; pluribus tamen opus est ob nimiam adversariorum pertinaciam.

Theot. Dic, queso, Theophanes, ea quæ asseris et quis locutus sit et ubi operum dixerit, ut possint qui voluerint in ipsis eorum libris singula legere.

Theoph. Sic faciam, et potissimum citabo utilissima ad propositum recenter finem. Basilus Magnus, quadragesimum quartum explicans Davidis psalmum, ait : « Pulchritudo Omnipotentis est intelligibilis ejus et visibilis divinitas. » —Gregorius Theologus, ad intelligentiam impellens divini baptismatis, dicit : « Lumen est divinitas quæ in monte apparuit paulo vividior visu. » Rursus ad Cleodonium scribens : « Veniet quidem, ait, juxta meum sermonem, talis vero qualis apparuit et visus est discipulis, superante eminenter humanitatem divinitate. » —Macarius Magnus, spiritualem visionem, quoad fieri potest, explicans, et de lumine revelationis disserens : « Quia, inquit, omnis cogitatio per sensibilibus quorundam representationem intrat in animam, hanc beatum divinitatis lumen tunc illustrat, quum eam illæ occuparunt et informare desierunt : siquidem requiritur hæc omnium cogitationum privatio ut talis

γνωμονι τῆς πίστεως προταγαγὼν, ὅς ἐν καὶ τρία λέγει τὸν αὐτὸν Θεόν, ἐκεῖνον μᾶλλον δείξοις πολυ-

τὸν αὐτὸν Θεόν, ἃ συμβῆναι πρὸς μίαν φύσιν ἀδύνατον.

Θεότ. "Αριστὸς γε ὁ κανὼν" οὐ γὰρ μόνον δείκνυσιν, ἀλλ' οἶον καὶ ἐκτέμνει καὶ ἀποδιοπομπεῖται τὰς στριβλότητας. "Ἔστι δ' ἄρα καὶ τοὺς σφαλλομένους περὶ τὴν Δεσποτικὴν οἰκονομίαν δι' ἐμοῦ κανόνος ἐξελέγχειν ;

Θεοφ. Μάλιστα.

Θεότ. Τίς οὖν ὁ κανὼν ;

Θεοφ. "Ὅτι πιστεύομεν εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τοῦτέστιν εἰς ἓνα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐνανθρωπήσαντα, ταῦτόν δ' εἰπεῖν διπλοῦν. Ἐάν οὖν λέγῃ Νεστορίος ἄλλον τὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ ἄλλον τὸν ἐκ τῆς Μητρὸς παρθένου, μίαν δὲ Χριστοῦ φύσιν ἀντιστρέφως ὁ Εὐτυχῆς, προσάγαγε σὺ τοὺς αὐτῶν λόγους τῷ γνώμονι τῆς πίστεως, ὅς ἓνα διπλοῦν ὡς θεάνθρωπον λέγει τὸν αὐτὸν Χριστόν· εὐθὺς γὰρ Εὐτυχῆς ἐξελεγθῆσεται, τὸ διπλοῦν ἀρνούμενος ὁ δὲ Νεστόριος ἀθετῶν τὸ τῆς ὑποστάσεως μοναδικόν, καὶ τῷ δουικῷ τῆς φύσεως ἀνατρέπειν τὸ ἐνιαῖον τοῦ προσώπου ἐγχειρῶν.

Θεότ. Ἡ μὲν καὶ τὰς τοῦ Βαρλαάμ καὶ τῶν αὐτῷ κινδυνευσάντων προσρυῆναι δείξας τὸν αὐτὸν τρόπον ἀπελέγξαι σχοίης ἄν ;

Θεοφ. Πάνυ γε.

Θεότ. Σαφήνισον οὖν καὶ τοῦθ' ἡμῖν διὰ τῶν λόγων ἐπιπλέον.

Θεοφ. Καὶ δὴ σαφηνιῶ καθάπερ τὸν πρῶτον ἐκεῖνον ἀπὸ τῶν Μωσαϊκῶν φωνῶν κατασκευάσασα σοι γνώμονα, οὕτω τοῦτον ἀπὸ τῶν πατρικῶν ἐξεργασάμενος· ἐν γὰρ οὗτοι πάντες κατὰ τὴν Δεσποτικὴν εὐχὴν, ἣν δ' ἂν καὶ ἐξ' ἐνὸς αὐτῶν κατασκευάσαι τὸν αὐτόν. Πλειόνων μέντοι δεῖ διὰ τοὺς ἐπεικῶς ἰσχυρογνώμονας.

Θεότ. Λέγε πρὸς Θεοῦ, Θεόφρανες, ἐφ' ἐκάστου τῶν ὑπὸ σοῦ προβαλλομένων καὶ τὸν εἰρηκότα, καὶ οὗ τῶν λόγων εἶπεν, ἴν' εἴῃ τῷ βουλομένῳ ἐν ταῖς αὐτῶν ἐκείναις βίβλοις ἀναγινώσκειν ἕκαστα.

Θεοφ. Οὕτω δὴ ποιήσω μάλιστα' ἐπὶ τῶν ἀναγκασιότατων πρὸς τὸ προκείμενον ἀρτίως σχέμμα. Βασίλειος οὖν ὁ Μέγας, τὸν τεσσαρακοστὸν τέταρτον διασαφῶν Δαδιτικὸν ψαλμὸν, « Κάλλος, φησὶ, τοῦ ὄντος δυνατοῦ, ἡ νοητὴ αὐτοῦ καὶ θεωρητὴ θεότης. » Γρηγόριος δὲ ὁ Θεολόγος, εἰς ἀνάληψιν τοῦ θείου προαρεπόμενος βαπτίσματος, « Φῶς, φησὶν, ἡ παραδειχθεῖσα θεότης ἐπὶ τοῦ ἔρους τοῖς μαθηταῖς μικροῦ στερότερα καὶ ὄψεως. » Καὶ αὐθις πρὸς Κληδόνιον γράφων, « Ἦξει μὲν, φησὶν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, τοιοῦτος δὲ οἷός ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ἢ παρεδείχθη, ὑπερνικίως τὸ σαρκίον τῆς θεότητος. » Μακάριος δὲ ὁ Μέγας, ὡς ἐνὸν τὴν πνευματικὴν θεωρίαν ἐκκαλύπτων, καὶ περὶ τοῦ τῆς ἀποκαλύψεως διατρανῶν φωτός, « Ἐπειδὴ, φησὶ, πᾶς λογισμὸς διὰ φαντασίας αἰσθητῶν τινῶν εἰσέρχεται ἐν τῇ καρδίᾳ, τότε ἀυγάζει αὐτὴν τὸ μακάριον φῶς τῆς θεότητος, ὅταν πάντῃ εὐκαιρήσῃ ἀπὸ πάντων καὶ ἀσχημάτιστος ἐκ τούτων γένηται, εἴπερ ἢ λαμπρό-

της ἐκεῖνη κατὰ στέρησιν πάντων τῶν νοημάτων παραφαίνεται τῷ καθαρῷ νοῷ. » Μητροφάνης δὲ ὁ θεῖος, πρὸς μέλος συντιθεὶς τοὺς λόγους, « Ὁ κατ' οὐσίαν ἀθεώρητος Λόγος, ἄνθρωπος ὄφθης, τὸν ἄνθρωπον ἀνακαλούμενος πρὸς μετουσίαν τῆς αἴης θεότητος. » Γρηγόριος δὲ ὁ Νύσσης τὰ τῶν Πνευματομάχων ἀνατρέπων, « Οὐ τὴν φύσιν, φησὶν, ἀλλὰ τὴν θιατικὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος ἢ τῆς θεότητος προσηγορία παρίστησι. Εἴ τι γὰρ λέγεται περὶ αὐτῆς, τῶν περὶ αὐτὴν τι ἀποσημαίνει. Αὐτὴ δὲ ἡ θεία φύσις ἀφραστός τε καὶ ἀνεκφώνητος μένει, ὑπερβαίνουσα πᾶσαν τὴν διὰ τῆς φωνῆς σημασίαν. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς πρὸς Ἀθλάθιον γράφων, « Θεὸς, φησὶν, ἐνεργοῦντα δι' ἑαυτοῦ, θεότης δὲ ἐνεργεῖαν· οὐδὲν δὲ τῶν τριῶν ἐνεργεῖα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεργοῦν ἕκαστον αὐτῶν. » Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος κατὰ Μακεδονίου γράφων, « Τὸ θεὸς εἶναι, φησὶ, δευτέρον ἴσθι τῆς φύσεως καὶ ἡμεῖς γὰρ θεοὶ μὲν γινόμεθα, τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δυνάμεθα. » Ὁ δὲ μέγας αὐθις Βασίλειος πρὸς τὸν ἱατρὸν Εὐστάθιον γράφων, φησὶν, « Οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπὶ τὴν τῆς φύσεως ἐνδειξὴν τὴν προσηγορίαν τῆς θεότητος φέρουσιν οἱ πάντα κατασκευάζοντες ἐξουσίας γὰρ τινος εἴτε ἐποπτικῆς εἴτε ἐνεργητικῆς ἐνδειξὴν ἢ προσηγορία φέρει ἢ δὲ θεία φύσις ἐν πᾶσι τοῖς ἐπινοουμένοις ὀνόμασι καλὸν ἐστὶ, μένει ἀσήμενος, ὡς ὁ ἡμέτερος λόγος. Δι' αὐτῶν γὰρ ἐνεργειῶν διαφορὰς ἐδιδάχθημεν, τοῦ δὲ ἐνεργοῦντος τὴν φύσιν οὐδὲν μᾶλλον διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν κατανοήσεως ἐπιγιῶναι δυνάμεθα. Ὅταν γὰρ ἀποδιδῶ τις λόγον ἑκάστου τούτων τῶν ὀνομάτων καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως περὶ ἣν τὰ ὀνόματα, οὐ τὴν αὐτὴν ἀμφοτέρων ἀποδίδωται λόγον. Ὅν δὲ ὁ λόγος ἕτερος τούτων καὶ ἡ φύσις διάφορος· οὐκοῦν ἄλλο μὲν ἐστὶν ἡ οὐσία, ἥς οὐκ ἔστι λόγος μηνυτῆς ἐξευρέθη, ἕτερον δὲ τῶν περὶ αὐτὴν ὀνομάτων ἢ σημασία, ἐξ ἐνεργείας τινος ἢ ἀξίας ὀνομαζομένων. Τὸ μὲν οὖν ἐν ταῖς ἐνεργείαις μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν τῶν προσώπων ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων κοινότητος εὐρίσκομεν· τῆς δὲ κατὰ τὴν φύσιν παραλλαγῆς οὐδεμίαν καταλαμβάνομεν ἐναργῆ τὴν ἀποδειξὴν, καθὼς εἴρηται τῆς τῶν ἐνεργειῶν ταυτότητος, τὸ κοινὸν τῆς φύσεως ὑποσημαινούσης. » Ὁ δὲ μέγας Διονύσιος τὴν θείαν καὶ ἀρχισυνάγωγον εἰρήνην ἐξουμῶν, « Αὐτοθεότητα, φησὶ, ψαμέν ἀρχικῶς μὲν καὶ θεϊκῶς καὶ αἰτιτικῶς τὴν μίαν ὑπερουσίαν καὶ ὑπεράρχιον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν μεθεκτικῶς δὲ τὴν ἐκδιδομένην ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικὴν δύναμιν, τὴν αὐτοθέωσιν, ἥς τὰ ὄντα οἰκείως ἑαυτοῖς μετέχοντα, ἐνθεά ἐστί τε καὶ λέγεται. » Τὴν δὲ τοῦ ὄντος θεωνυμίαν ἀναπτύσσων, « Οὐ γὰρ ἐκφράσαι, φησὶ, τὴν αὐτοὑπερουσίαν ἀγαθότητα τῆς αὐτοὑπερουσίας θεότητος ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται, τὴν ὑπὲρ πᾶσαν οὐσαν ἀγαθότητα καὶ θεότητα, καὶ ἐν ἀποκρύφοις, ὡς τὰ λόγια φησὶν, ὑπεριδρυμένην, ἀλλὰ τὴν ἐκπέφασμένην ἀγαθοποιὸν πρόνοιαν ὑπεροχικῶς ἀγαθότητα, καὶ πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν ὑμνεῖ. » Γράφων δὲ πρὸς Γάϊον, « Εἰ θεότητα, φησὶ, νοήσαις τὸ χρῆμα τοῦ θεοποιῦ δώρου, τῆς οὕτω λεγομένης θεότητος, ὡς θεαρχίας καὶ ἀγαθαρχίας ὁ πάσης

A illuminatio puræ menti affulgeat. » — Divus Metrophanes, qui versibus sermones composuit, dicit: « O Verbum essentia invisibile, homo apparuisti, ut hominem revocares ad divinitatis tuæ participationem. » — Gregorius Nyssenus, Spiritus sancti adversarios refellens: « Non naturam, ait, sed divinam Spiritus virtutem designat divinitatis nomen: quidquid enim de hac dicitur, ea quæ ad ipsam spectant significat, ipsa vero natura divina ineffabilis est et inenarrabilis, omnem excedens vocis expressionem. » Rursus idem ad Ablavium scribens: « Deus, inquit, agentem indicat, deitas vero virtutem: porro nullus trium est virtus, sed potius unusquisque eorum agens est. » — Magnus Athanasius contra Macedonium scribens dicit: « Esse Deum est secundaria naturæ proprietas: nam et nos dii efficiuntur, ejusdem vero esse naturæ non possumus. » — Magnus iterum Basilius, ad medicum Eustathium scribens: « Nescio, ait, quomodo ad designandam naturam nomen divinitatis adhibeant qui omnia struunt: potentiam enim sive speculativam sive practicam hoc nomen significat; divinam vero naturam, quæcunque excogitentur nomina, quid sit definire nequit sermo noster. Ipsarum enim operationum discrimen cognoscimus, agentis autem naturam ne per operationum quidem notitiam scire possumus. Nam cum quis rationem dat ejusque illorum nominum, et naturæ ipsius quam hæc nomina designant, non eandem utrorumque reddet rationem: porro quorum diversa est ratio, horum et natura discrepat, proindeque aliud est natura ejus nondum reperta est definitio interpretis, aliud significatio nominum eam ex operatione quadam vel dignitate designantium. Ergo inter personas nullum reperitur operationum discrimen, cum hæc communibus designentur nominibus, nec ulla detegitur et indicatur naturæ differentia, cum, ut dictum est, operationum identitas unitatem naturæ significet. » — Magnus Dionysius divinam cœlestis hierarchiæ felicitatem celebrans: « Divinitas, ait, quatenus in Deo ut principio et causa consideratur, unum designat supersubstantiale et absque initio principium et causam; quatenus vero ut participata spectatur, incommunicabile Dei Providentiæ effluviū dicimus deitatem: cujus factæ, prout sibi convenit, participes creaturæ divinæ sunt ac dicuntur. » Alibi, divina explicans Entis nomina, dicit: « Neque enim sermo exprimere valet supersubstantialis divinitatis bonitatem, quæ est supra omnem bonitatem ac divinitatem, et in abscondito, ut ait Scriptura, sedet; sed manifestam eminentem beneficæ Providentiæ bonitatem, quæ est omnium bonorum causa, celebrat. » Et scribens ad Caium, dicit: « Si per divinitatem intelligas deificam gratiam, divinitati sic spectatæ ut deitatis et bonitatis fonti præstat qui omni principium antecedit. » Idem adhuc de Deo disserens, postquam divinitatem dixit hanc divinitatem

quæ est omnino bonorum causa, ne ipse audientibus videatur putare hanc causam esse per se subsistentem, non vero providam virtutem et effusionem supersubstantialis absconditaque naturæ, et sic plures hujusmodi præter unicam admittere essentias, subdit: « *Haud plura principia, nec plures dico divinitates, superiores et inferiores, sed varia ex uno Deo bonorum effluvia.* » Magnus Basilius ad Eustathium medicum scribens, ait sibi displicere qui Dei naturæ nomen divinitatis imposuerunt. « *Attamen, inquit, sive natura divina dicatur divinitas, una erit trium natura, sive operatio divinitas vocetur, una erit trium operatio.* » Magnus item Gregorius Theologus: « *Uno lumine, ait, illuminati estis, ob unitatem naturæ seu divinitatis.* » Et in secundo sermone de Filio ait: « *Essentiæ nomina sunt potissimum Ens et Deus, et ex his præcipue Ens: nam Deus, Θεός a θέειν, currere, vel ab αἰθεῖν, urere, derivatur, ac proinde est nomen relativum, non absolutum.* » Et illustris Maximus: « *Unus est Deus, quia una est divinitas simplex, indivisa, inseparabilis, invisibilis et inintelligibilis.* » Et Sophronimus, qui patriarchalem nobilitavit Hierosolymorum cathedram: « *Sicut unum Deum didicimus agnoscere, ita unam divinitatem confiteri edocti sumus.* » — Nonne igitur unius Dei modo unam, modo non unam esse divinitatem a Patribus accepimus? Num tamen in eo situm est discrimen, quod aliqua sit increata, et aliqua creata? Quis enim eorum qui pii dicuntur, creatam asseret beneficam bonorumque omnium fontem Providentiam, interserens theologum Areopagi Dionysium de hac loqui, haud vero de prorsus ineffabili supersubstantialique Dei natura; vel divinam potentiam, eo quod, juxta magnum Basilium, hæc, non vero Dei essentia nomine divinitatis significatur; vel speculativam Spiritus virtutem, cum hanc superet Spiritus natura quatenus ineffabilis est et supra omne nomen, ut divus docuit Nyssæ antistes Gregorius? Nonne igitur unam et altero modo non unam docemur divinitatem?

ὑπερώνυμον ἢ τοῦ Πνεύματος φύσις, ὡς ὁ Νύτσης μίαν καὶ τρόπον ἕτερον οὐ μίαν τοῦ ἐνὸς διδασκόμεθα

Theot. Clarissime.

Theoph. Cur igitur non a Deo necessaria concedente quærimus quomodo illa sit una et non una, et quomodo licet unus sit Spiritus sanctus, Isaias septem spiritus præviderit requieturos super Domini humanitate, quos et Zacharias ab angelo edoctus septem Domini oculos vocal?

Theot. Excellentius quam nos, ne nobismet contradicamus, arbitramur Patres id ipsum sensitisse de hoc utilissimo piæ doctrinæ puncto. Dic igitur quomodo una et non una sit ejusdem Dei divinitas.

Theoph. Dico et hoc sicut ipsis Patrum scriptis demonstratur. Cum enim pro nomine ineffabilis essentiæ nomen divinitatis usurpatur, una est Dei

Ἀρχῆς ὑπεράρχως ἐστὶν ἐπέκεινα. Ἐπειδὴ οὖν αὐτὸς ἐστὶ περὶ τοῦ ὄντος Θεολογῶν, ἔφη, θεότητα ὑπὲρ τὴν πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν θεότητα ἕνα μὴ καὶ αὐτὸς δόξῃ τοῖς ἀκούουσι τὴν αἰτίαν ταύτην νομίζειν αὐθυπόστατον ὑπάρχειν, ἀλλὰ μὴ προνοητικὴν δύναμιν τε καὶ πρόδοον τῆς ἐν ἀποκρύφοις ὑπερουσιότητος καὶ οὕτω τοιαύτας οὐσίας εἶναι φάσκειν πλείους τῆς μιᾶς. Οὐ πολλά, φησὶ, λέγω τὰ αἰτία, οὐδὲ πολλὰς θεότητας, ὑπερχούσας καὶ ὑφαιμένας, ἀλλ' ἐνὸς Θεοῦ τῆς ὅλης ἀγαθῆς προόδου. Καὶ ὁ μέγας οὖν Βασιλεὺς τῶ Ιατρῶ ἐπιστέλλων Εὐσταθίῳ, ἔφη, Μὴ λίαν ἀποδέχεσθαι, φησὶ, τοὺς ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν ἐκλαμβάνοντα τὸ τῆς θεότητος ὄνομα. Οὐ μὴν ἀλλ' εἴτε τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ φαίη τις θεότητα, μία τῶν τριῶν ἢ φύσις, εἴτε τὴν ἐνέργειαν ὀνομάσει τις θεότητα, μία τῶν τριῶν προσώπων ἢ ἐνέργεια. Καὶ Γρηγόριος πάλιν ὁ μέγας Θεολόγος, ἔφη, Ἐνὶ φωτὶ, φησὶ, περιαστράφητε κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, εἴτεον θεότητος. Καὶ ἐν τῷ περὶ Υἱοῦ δευτέρῳ λόγῳ, ἔφη, Ὁ ὢν καὶ ὁ Θεὸς μᾶλλον πῶς τῆς οὐσίας ὀνόματα καὶ τούτων μᾶλλον ὁ ὢν. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ κἄν ἀπὸ τοῦ θέειν ἢ αἰθεῖν ἠτυμολόγηται, ἀλλ' οὖν τῶν πρός τι λεγομένων ἐστὶ, καὶ οὐκ ἄρετος. Καὶ ὁ μέγας Μάξιμος, ἔφη, Εἷς Θεός, ὅτι μία θεότης, ἀπλῆ καὶ ἀμερῆς καὶ ἀδιαίρετος, ἀόρατος καὶ ἀπερινόητος. Καὶ Σωφρόνιος ὁ τὴν Ἱεροσολύμων πατριαρχικὴν ὠραῖτας περιωπήν, ἔφη, Ὅσπερ ἕνα Θεὸν φρονεῖν ἐδιδάχθημεν, οὕτω καὶ μίαν θεότητα ὁμολογεῖν παρειλήφθημεν. Ἀρ' οὖν οὐ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ ποτὲ μὲν μίαν, ποτὲ δ' οὐ μίαν εἶναι πρὸς τῶν Πατέρων διδασκόμεθα θεότητα; Μὴ μέντοι κατὰ τὸ ἀκτιστον εἶναι τὴν διαφοράν; Τίς γὰρ τῶν ἡρημένων εὐσεβεῖν κτιστὴν ἐρεῖ τὴν ἀγαθοποιὸν καὶ πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν πρόνοιαν, προφάσει τοῦ περὶ ταύτης εἶναι φάναι τὸν λόγον, τὸν Ἀρείου πάγου θεοφάντορα Διονύσιον, ἀλλ' οὐχὶ περὶ τῆς ἀνεκφράστου πάντη καὶ θείας ὑπερουσιότητος, ἢ τὴν θεϊαν ἐξουσίαν ὅτι ταύτης ἐνδείξιν ἢ προσηγορία φέρει τῆς θεότητος κατὰ τὸν μέγαν Βασιλείον, ἀλλ' οὐ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας ἢ τὴν θεατικὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος, ἐπεὶ ταύτης ὑπερέχει κατὰ τὸ ἀφραστὸν τε καὶ θεῶς πρόεδρος ἐθεολόγησε Γρηγόριος; Ἄρα οὖν θεότητα;

D Θεός. Σαφέστατα.

Θεοφ. Τί οὖν, οὐ τοῦ ἐπικρινουῦντος αναγκαιότητα δεόμεθα πῶς μία καὶ οὐ μίαν, καὶ πῶς ἐνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ Πνεύματος, ἑπτὰ πνεύματα προεἶδεν Ἠσαΐας; ἐπαναπαυσόμενα τῷ Δεσποτικῷ προσλήμματι, ἃ καὶ Ζαχαρίας ἐδιδάχθη παρ' ἀγγέλου ἑπτὰ τοῦ Κυρίου ὀφθαλμοὺς καλεῖν;

Θεός. Διαφερόντως, ἵνα μὴ αὐτοὶ ἑαυτοῖς ὑπεναντίοι ὦμεν, καὶ πρὸς ἡμῶν οἰόμεθα τοὺς Πατέρας τοῦτ' αὐτὸ πάσχειν ἐπὶ τοῦ καιριωτάτου τῆς κατ' εὐσέθειαν ὁμολογίας. Λέγε τοίνυν πῶς μία καὶ οὐ μία τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ θεότης.

Θεοφ. Φημί δὴ καὶ τοῦτο, καθάπερ ὑπ' αὐτῶν τῶν πατρικῶν ἐκφαίνεται λογίων. Ὅταν γὰρ ὡς ἐπιονυμίαν τῆς ὑπερωνύμου οὐσίας τὸ τῆς θεότητος

ὄνομα προφέρωμεν, μία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ θεότης, ἀπλή, ἀμερής, ἀδιαίρετος, ἀπερινόητος· καὶ τοῦτ' ἔδειξεν ὁ εἰπὼν, « Ἐνὶ φωτὶ περιστράφητε κατὰ τὴν τῆς οὐσίας λόγον, εἴπου θεότητος. » Ἀλλὰ καὶ τῶν τριῶν προσώπων μία θεότης, χωρὶς τῶν προσωπικῶν ἰδιωμάτων, ἀπαραλλάκτως κατὰ τὰλλα πάντ' ἐχόντων. Ἦν γὰρ ἂν ὀνομάσῃ θεότητα, εἴτε τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, εἴτε τὴν οὐσίαν, μία τῶν τριῶν ἐστίν, ὡς καὶ τοῦτο μικρὴν ἀνωτέρω τὸν μέγαν Βασιλείον ἐπὶ λέξει· προηνέγκαμεν εἰπόντα καὶ τὸ ἄθροισμα πάντων τῶν τοιούτων συμπεριλαμβῶν θεότητα προσείποι τις, μία καὶ οὕτω τῶν τριῶν προσώπων ἢ θεότης, ἢ οὐσία δηλαδή, καὶ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν θεωρούμενα καὶ θεολογούμενα, ὡς καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος εἰς τὴν ἐπέτειον τοῦ Θεοῦ εὐαγγελισμοῦ πανήγυριν κηρυκτικὸν λόγον συντίθει, φησὶν. Ὅταν δὲ θεῖαν τινὰ δύναμιν ἢ ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ λέγωμεν θεότητα, πολλαὶ εἰσὶν ἐνέργειαι θεῖαι, ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν κεκτημέναι, καὶ γὰρ ἡ Θεατικὴ καὶ ἡ καθαρτικὴ καὶ ἡ Θεουργικὴ καὶ ἡ ἐποπτικὴ καὶ τὸ πανταχοῦ εἶναι καὶ τὸ μηδαμοῦ, ταύτην δ' εἰπεῖν τὸ ἀεικίνητον καὶ τὸ ἐν τῷ θαθωρίῳ περιλάμφαν τοὺς τῶν μαθητῶν ἐκκρίτους φῶς, ὡς καὶ ταῦτα παρὰ τῶν ἁγίων μικρὸν ἀνωτέρω δεδιδάγμεθα τρανώς, ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ μέγας Βασιλείος ἀλλαχοῦ τε πολλαχοῦ παρίστησι τῶν λόγων ἐστὶ δ' ἐφ' ὧν καὶ τοῦτο λέγει σαφῶς, ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπλοῦν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον ταῖς δυνάμει καὶ πάλιν· « Αἱ μὲν ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ ποικίλαι, ἢ δὲ οὐσία ἀπλή. » Τίνας λέγων ἐνεργείας; Ὡς καὶ αὐτὸς ἐμνημόνευσεν ἐκεῖ, τὴν πρόνοιαν, τὴν δύναμιν, τὴν ἀγαθότητα, τὸ προγνωστικόν, τὸ θεουργικόν, τὸ δημιουργικόν, τὸ ἀντιποδοτικόν καὶ τὰ τοιαῦτα, πρὸς ἃ βλέπων καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος τῶν ἐπιπέδων παρ' Ἡσαΐα μνησθεὶς πνευμάτων, « Τὰς γὰρ ἐνεργείας, φησὶ, τοῦ Πνεύματος πνεύματα φίλον τῷ Ἡσαΐα καλεῖν. » Καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Θεοφόρος, « Λέγονται, φησὶ, πνεύματα καὶ αἱ δυνάμεις τοῦ Πνεύματος, οὐ μὴν ἀλλὰ πρὸς ἑνὸν ἡμῖν ὁ λόγος μάλιστα, καὶ τῆς οὐσίας εἰ καὶ μὴ κυριωνύμως καὶ τῆς ἐνεργείας. » Κυρίως μέντοι ταύτης ὀνομαζομένης τοῦ Θεοῦ θεότητος, νοητὴ ἐστὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἀπερινόητος θεότης, μία οὐσα ὡς ἐνὸς Θεοῦ, ἵνα τῷ ληπτῷ μὲν ἕληκον πρὸς ἑαυτὴν κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, τῷ δὲ ἀλήπτῳ λαυμάζηται. « Σοφίας γὰρ, φησὶ, καὶ δυνάμεως καὶ τέχνης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνδεικτικά ἐστι τὰ ποιήματα. » Καὶ οὐδὲ αὐτὴν πᾶσαν τοῦ Δημιουργοῦ τὴν δύναμιν ἀναγκαίως παρίστησι σμένον καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας τοῦτον γνῶμονα;

Θεὸς. Κάλλιστα καὶ τελεώτατα, ὡς γέ μοι φαίνεται. Λεῖπεται δὲ σοι διὰ τοῦ τοιούτου τὴν Βαρλαάμ ἐκεῖνον ἀπελέγξαι καὶ τὸν τῆς ἐκεῖνου κακοδοξίας μαθητὴν καὶ διάδοχον Ἀκίνδουιν.

Θεοφ. Βαρλαάμ οὗτος καὶ ὁ μετ' ἐκεῖνον ἄλλος ἐκεῖνος ἡμῖν καὶ τῇ εὐσεβείᾳ γενέσθαι κινδυνεύσας οὐ τὸν Ἀρειον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκ Λιβύης Σαθίλλιον ζηλώσαντες τοὺς ἁγίους καὶ πάντας τοὺς ὀρθοδόξους ἐστὶ μὲν ὡς μίαν, καὶ τοῦτο πολλαχῶς, ἐστὶ δ' ὡς οὐ μίαν καὶ μόνην τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ

A divinitas, simplex, indivisa, inseparabilis, incomprehensibilis; ilque ostendit qui dixit: « Uno lumine illuminati estis, ob unitatem essentiae seu divinitatis. » Est etiam una divinitas trium personarum, quae, exceptis personalibus attributis, caetera omnia habent consimillima. Sive enim virtutem et operationem, sive essentiam appelles divinitatem, una est trium, sicut paulo superius dicentem ad verbum induximus magnum Basilium; et si quis complexioneis horum omnium dixerit divinitatem, sic etiam una est trium personarum divinitas, essentia videlicet: item de iis quae de essentia considerantur, ac docentur, ut ait magnus Athanasius pro anniversario evangelicae praedicationis festo concionem habens. Cum vero quandam Dei virtutem aut operationem dicimus divinitatem, plures sunt operationes divinae hoc nomine gaudentes, nempe vis contemplandi, purgandi, miracula patrandi, existendi ubique et nullibi, et, ut idem dicam, lux illa quae semper movetur et quae in monte Thabor discipulorum delectos illustravit: quemadmodum paulo ante didicimus a sanctis Patribus, inter quos praesertim magnus Basilius alibi et saepe docet et in nonnullis clare dicit Spiritum sanctum, essentia simplicem, varium esse virtutibus; et iterum: operationes Dei esse varias, essentiam vero simplicem. Quasnam autem dicit operationes? Quas ipse ibidem memorat: providentiam, potentiam, bonitatem, praescientiam, potestatem miraculorum, facultatem creandi, remunerandi vim, et alia huiusmodi. Quae considerans Gregorius Theologus, septem Isaiae spirituum memor, ait: « Operationes enim Spiritus spiritus vocare Isaiae placet. » Et Damascenus Theophorus: « Dicuntur, inquit, spiritus virtutes Spiritus, et imo (ad quod praecipue sermo tendit) essentiae etiam improprie dicuntur et operationis. » Cum autem haec essentia proprie dicatur Dei divinitas, intelligibilis est et inintelligibilis ejusdem divinitas; ut qua est comprehensibilis ad se trahat, juxta Gregorium Theologum; qua vero incomprehensibilis, admirationem moveat. « Sapientiae enim, ait, potentiaeque et operationis, non autem ipsius essentiae demonstrabilia sunt opera. » Nec ipsam totam creatoris virtutem necessario ostendant, juxta magnum Basilium. Habesne igitur recte compositum pie doctrinae indicem?

κατὰ τὸν μέγαν Βασιλείον. Ἄρ' ἔχεις καλῶς ἐσκευασμένον καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας τοῦτον γνῶμονα;

Theol. Optimum ac perfectissimum, ut mihi videtur. Unum tibi restat, ut ope huius indicis Barlaam illum revocas ejusque erroris discipulum et assecclam Acyndinum.

Theoph. Iste Barlaam, et ille ipsius sectator periclitatus ne nobis religionique fieret non Arius tantum, sed et Lybicus Sabellius, invidentes omnibus sanctis et orthodoxis modo unam (et quidem saepe) admittentibus divinitatem, modo non unam solamque essentiam, sed increatam quoque

potentiam et operationem (ut supra ostensum est) dicentibus esse ejusdem divinitatem, hos appellarunt polytheos. Ipsi autem nunc unam dicunt increatam esse illam supersubstantialem Dei divinitatem, cæteras vero esse creatas, quotquot videlicet divinæ operationes a Patribus vocantur divinitates, sicut Arius unam increatam asseruit Patris personam, creatas autem alias; nunc ab essentia non discriminant operationem, sicut nec Sabellius a substantia personam. Et sic unitate divinitatis divinitatum pugnantes distinctionem, sacræ Scripturæ textus unam astruentes divinitatem adversus orthodoxos utrumque profitentis congerunt et male obijciunt. Tu vero eorum sermones comparans piæ doctrinæ indici, qui statuit ejusdem Dei divinitatem altero sensu esse unam et altero non unam, illos ipsos demonstrabis vere polytheos, quippe qui creatam simul et increatam esse Dei divinitatem prave contendunt, solam ejus essentiam tenentes esse increatam divinitatem, facultatem vero ejus speculativam, vim omnia ante creationem sciendi, et auctoritatem ipsius potentiamque et providentiam inter creata annumerant. Sic illis Deus aliqua creatus et aliqua erit increatus, et in contraria discerptus. Sed nec Filium, nec Spiritum sanctum creaturis adscribere possunt, nam uterque est ineffabilis haud secus ac Pater. Quod si rursus dicant nullum esse discrimen essentiam inter et operationem, hasque in unam coalescere; tu iterum juxta eundem fidei indicem dic quomodo traditum sit comprehensibilem esse et incomprehensibilem ejusdem divinitatem, visibilemque iis quos interior Spiritus virtus dignos facit, et omnibus cæteris invisibilem, communicabilem atque incommunicabilem. Neque enim recte censeretur intelligi participative aut videri posse a creaturis Dei essentiam, sicut in præcedenti dissertatione demonstravimus. Videsne ut optime talia inter se collisa lumen pietatis eliciant fidelibus, et in hæreticos ignem damnationis emittant?

Theot. Optime; nam ego ab ipsa experientia didici, animo jam ex his elucidato, acutius videre religionis veritatem. Sic enim unum individuumque Spiritum dicimus honorari, quando essentiam personamque ipsam appellamus Spiritum; multiplicem vero alias eundem dicimus, septemque unum esse docemur, et hunc diversimode communicabilem esse per sacras effusiones et operationes divi Spiritus profiteremur. Incommunicabilem igitur iudicis Dei essentiam ac naturam.

Theoph. Profecto, hanc scilicet quæ est sine nomine et supra omne nomen.

Theot. Communicabilem vero et comprehensibilem asseris virtutem et potentiam, quam magnus Basilus dixit ex operibus intelligi.

Theoph. Ita est. Multæ autem sunt varix Dei communicationes, ut diximus in libro de divinis

τὴν ἀκτιστον δυνάμιν τε καὶ ἐνέργειαν, ὡς ἀνωτέρω δέδεικται, τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ λέγοντας θεότητα, πολυθεούς εἶψαν. Αὐτοὶ ποτὲ μὲν μίαν λέγοντας ἀκτιστον τοῦ Θεοῦ θεότητα τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνην, κτιστὰς δὲ τὰς ὑπολοίπους, ὅσαι δηλονότι τῶν θείων ἐνεργειῶν θεωνοῦνται παρὰ τῶν ἁγίων, ὡς Ἄρειος μίαν ἀκτιστον ὑπόστασιν τὴν τοῦ Πατρὸς, κτιστὰς δὲ τὰς ὑπολοίπους· νῦν δὲ ἀδιάφορον τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν, ὡς ὁ Σαβέλλιος τῇ οὐσίᾳ τὴν ὑπόστασιν, καὶ οὕτω τὸ ἐνιαῖον τῆς θεότητος ἐπιστρατεύσαντες τῷ διακεκριμένῳ τὰς ἀπὸ τῶν ἱερῶν Γραφῶν περὶ μιᾶς θεότητος ῥήσεις συμφορήσαντες κατὰ τῶν ὀρθοδόξως ἀμφοτέρω φρονούντων, προβάλλονται κακῶς. Σὺ δὲ προσαγαγὼν τοὺς ἐκείνων λόγους τῷ τῆς εὐσεβείας γνώμονι, ὅς τοῦ αὐτοῦ θεότητά φησιν, ἔστι μὲν ὡς μίαν, ἔστι δ' ὡς οὐ μίαν, ἐκείνους αὐτοὺς δείξεις πολυθεούς ὄντως ὄντας, ὡς κτιστὴν καὶ ἀκτιστον τοῦ Θεοῦ θεότητα φάσκοντας κακῶς, τὴν μὲν αὐτοῦ οὐσίαν μόνην ἀκτιστον εἶναι διδάσκοντας θεότητα, τὴν δὲ θιατικὴν δυνάμιν τε καὶ ἐνέργειαν τοῦ πάντα πρὶν γενέσεως εἰδότης καὶ τὴν αὐτοῦ ἀξίαν, καὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν πρόνοιαν εἰς κτίσμα κατασπῶντας. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Θεὸς αὐτοῖς πῆ μὲν κτιστὸς, πῆ δ' ἀκτιστος ὑπάρξει καὶ εἰς τάναντιώτατα εἰρημένος. Οὐδὲ γὰρ τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχουσιν ὑπολογίζεσθαι· τούτων γὰρ ἐκάτερον ἀφραστον ἐπίσης τῷ Πατρὶ. Εἰ δ' αὖθις λέγοιεν ἀδιάφορον εἶναι τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν, εἰς μίαν ταύτας συναλείφοντες, πάλιν κατὰ τὸν αὐτὸν γνώμονα τῆς εὐσεβείας εἰπέ καὶ πῶς ἡ μὲν νοητὴ, ἡ δὲ ἀπερινόητος ἀναγέγραπται τοῦ αὐτοῦ θεότης, ὄρατὴ τε τοῖς ἁγίοις ἀπορόρητως ἐν δυνάμει πνεύματος καὶ πᾶσι παντάπασιν ἀόρατος μεθεκτὴ τε καὶ ἀμέθεκτος· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο εὐσεβὲς ἀπὸ τῶν κτισμάτων νοεῖσθαι οἴεσθαι ἢ μετέχεσθαι ἢ ὁρᾶσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, καθάπερ ἐν τῇ πρὸ ταύτης διαλέξει προαπεδείξαμεν. Ἄλλ' ὁρᾶς ὅπως καλῶς τα τοιαῦτα συγκρουόμενα πρὸς ἀλληλα φῶς μὲν εὐσεβείας ἐκλάμπει τοῖς πιστοῖς, πῦρ δὲ καταδίκης κατὰ τῶν ἀπειθῶν ἀφήσι;

Θεότ. Εὖ μάλα καὶ γὰρ ἐγωγε δι' αὐτῆς τῆς πείρας ἔμαθον διαυγέστερον ἤδη κτησάμενος τὸν νοῦν ἐκ τῶν τοιοῦτων, καὶ ὀξύτερον συνορᾶν τὴν τῆς εὐσεβείας ἀλήθειαν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν Πνεῦμα ἀμερὲς προσθεύειν λέγομεν, ὅταν τὴν οὐσίαν ἢ τὴν ὑπόστασιν αὐτὴν καλῶμεν πνεῦμα πολυμερὲς δ' ἄλλοτὲ φάμεν αὐτὸ, καὶ ἐπὶ εἶναι διδασκόμεθα τὸ ἐν, καὶ μεθεκτὸν τοῦτο διαφόρως περὶ τῶν θείων προσδῶν καὶ ἐνεργειῶν τοῦ ἐνὸς θείου Πνεύματος ποιούμενοι τὸν λόγον. Ἀμέθεκτον οὖν οὐ τὴν οὐσίαν φῆς καὶ φύσιν τοῦ Θεοῦ.

Θεοφ. Ναί, τὴν ἀνώνυμον ἐκείνην καὶ ὑπερώνυμον.

Θεότ. Μεθεκτὴν δὲ καὶ νοητὴν τὴν δυνάμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἣν καὶ ὁ μέγας Ἐφη Βασίλειος ἐκ τῶν ποιημάτων καταλαμβάνεσθαι.

Θεοφ. Τοῦτ' αὐτό. Μεθέξεως μέντοι τοῦ Θεοῦ διαφοραὶ πολλαί, ὡς ἐν τῷ περὶ θείων ἐνεργειῶν καὶ

τῆς κατ' αὐτὴν μετέξωσιν κἀν τῇ πρὸ ταύτης διαλέξει προαίρηται ἡμῖν.

Θεότ. Τὴν δὲ ἐνέργειαν ἄλλο λέγεις τῆς οὐσίας, ὡς διαφέρουσαν ἐκείνης, ταύτης δὲ ἀχώριστον;

Θεοφ. Ὡς καὶ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν· ἢ γὰρ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος σημαυνομένῳ διενήνοχεν ἐκότερον αὐτῆς.

Θεότ. Μὴ οὖν καὶ τὴν ἐνέργειαν ὑπόστασιν διζᾶζεις;

Θεοφ. Ἄπαγε οὐδεμίαν γὰρ τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν ἐνυπόστατος, τούτεστιν ἀβυπόστατος, κατὰ τὸν μέγαν φάναι Βασίλειον.

Θεότ. Ἀλλὰ μὴν καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης τὸν Θεὸν φησὶ μετέχεσθαι παρὰ τῶν μετεχόντων.

Θεοφ. Κατὰ τὸ ἐγγωραῦν.

Θεότ. Καὶ διὰ τῆς οὐσίας τὸν αὐτὸν Θεὸν ἀμέθεκτον.

Θεοφ. Μάλιστα.

Θεότ. Ὅντως λήρος τὰ καθ' ὑμῶν ἐκείνων φθέγματα. Πῶς γὰρ ἄλλος ἔσται ὁ αὐτός, πῶς δ' αὐθις ἔσται κατὰ πάντα τὸ αὐτό, τῇ ἀκινήσει πρόοδος, καὶ τῇ ἀμεθίκτῳ μέθεξι καὶ τῇ κρυφίῳ τῃ ἔκφρασις. Ἀλλήλων μὲν γὰρ ταῦτα διαφέρειν ἀναγκαῖον, ἀλλ' οὐ διαφέρων δύναται ὑπάρχειν, εἴ γε ἄκτιστα.

Θεοφ. Εἰ δὲ τὰ μὲν αὐτῶν κτιστὰ, τὰ δ' ἄκτιστα, ὧ χρηστὲ Θεότιμω, ὑπάρχει, καὶ διαφέρων οὐσιῶν ἔστι.

Θεότ. Πῶς γὰρ οὐ;

Θεοφ. Πολύθεοι ἄρ' ὡς ἀληθῶς οἱ ταῦθ' οὕτω διακρινόμενοι οὗτοι. Ὅταν δ' αὐθις ταυτὴν παντάπασιν τιθῶνται τῇ κρυφίῳ τῃ ἔκφρασιν καὶ τῇ ἀκινήσει καὶ μονιμότητι τὴν πρόοδον, καὶ τῇ ἀμεθίξῃ τὴν θεῖαν μέθεξιν τε καὶ μετάληψιν, ταυτὸν δ' εἰπεῖν τῇ τοῦ Θεοῦ οὐσίᾳ τὴν θεῖαν χάριν καὶ ἐνέργειαν, καταληπτῶν σαφῶς παντάπασιν τίθενται τὸ θεῖον, ἢ τῆς πολυθείας οὐκ ἔλαττον ἔστι κακόν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀποχρώντως νῦν ἡμῖν εἰρησθαι καὶ αὐτὸς ἂν, οἶμαι, φαίης.

Θεότ. Οὐχ ἥκιστα μὲν οὖν καὶ πρὸς ἀκριβείαν ἀσφαλῶς καὶ εὐσεβῶς.

Θεοφ. Ἐκεῖνο δ' ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενομένους διευκρινῆσαι ἀναγκαῖον.

Θεότ. Ποῖον δὴ ποτ' ἄρ' ἐκεῖνο;

Θεοφ. Πῶς φησιν ὁ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος ἐν τῇ δευτέρῃ τῶν Ἐπιστολῶν, « Ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως. » Ἀλλὰ καὶ ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος· « Εἰς ταῦτο ἡμᾶς πεποίηκεν ὁ Θεός, ἵνα γενώμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως καὶ τῆς αὐτοῦ αἰδιότητος μέτοχοι. » Ὁ δὲ Νύσσης θεῖος πρόεδρος Γρηγόριος, « Σκεῦος, φησὶ, τῆς ἐκλογῆς ἅπασι γενόμενος ὁ θεῖος Παῦλος, οἶκος περιληπτικὸς τῆς ἀπεριληπτῶν γέγονε φύσεως. »

Θεότ. Εὖ σοι γένοιτο, Θεόφανε, μὴ πρὸς ἐπίδειξιν ἀπλῶς μηδὲ πρὸς τὸ πείθειν τοὺς ἀκρωμένους ποιουμένῳ τὴν διάλεξιν, ἀλλὰ πρὸς ἀκριβῆ τῆς

A operationibus et communicationibus et in præcedenti dissertatione.

Theot. Dicisne operationem aliud esse quam essentiam, tanquam ab ipsa diversam, ab ea vero inseparabilem?

Theoph. Sicut persona discrepat ab essentia: ab hac enim utrumque tantum differt quantum dissonat nominis significatio.

Theot. Num igitur et operationem esse personam arbitraris?

Theoph. Absit: nulla enim talium operationum est hypostasis, id est, per se subsistens, ut dixit magnus Basilus.

Theot. At per hanc operationem dicis Deum communicari participantibus.

B *Theoph.* Quod fieri potest.

Theot. Et essentia eundem Deum esse incommunicabilem.

Theoph. Optime.

Theot. Vere deliria sunt eorum contra vos sermones. Quomodo enim alius erit idem, et quomodo iterum omnino consimilis erit immobilitati processio, incommunicabilitati participatio, et impenetrabilitati manifestatio? Hæc enim inter se discrepare necesse est, sed nequeunt diversa simul existere, si sint increata.

Theoph. Si autem eorum alia sunt creata et alia increata, charissime Theotime, existunt, ac diversas habent essentias.

Theot. Cur non?

C *Theoph.* Polythei sunt igitur isti qui hæc ita discernunt. Cum econtra omnino assimilant manifestationem impenetrabilitati, immobilitati ac permanentiæ processionem, atque incommunicabilitati divinam communicationem et participationem, idemque pariter faciunt Dei essentiam ac divinam gratiam et operationem, comprehensibilem evidentissime faciunt Deum, quod non est minus malum quam polytheismus; sed hæc sufficienter a nobis explanata tu ipse, puto, dicis.

Theot. Et quidem cum maxima et accuratissima fidelitate ac pietate.

Theoph. Id autem huc sermonis devenientibus diligenter est examinandum.

D *Theot.* Quidnam igitur?

Theoph. Quod dicit princeps apostolorum in secunda Epistola: « Ut efficiamini divinæ consortes naturæ ». Et sapiens in divinis Maximus: « Ideo nos fecit Deus, ut efficiamur divinæ consortes naturæ et ejus aternitatis participes. » Ac divus Nyssæ antistes Gregorius: « Vas electionis semel factus divus Paulus, domus comprehensibilis incomprehensibilis naturæ effectus est. »

Theot. Bene tibi sit, Theophanes, qui non ad arguendum solummodo nec ad convincendum auditores disseris, sed ad accuratam veritatis inda-

gationem ac demonstrationem. Nunc enim equidem a te instructus intelligo illos, præfatos textus pro magno exemplo allegantes, communicabilem dicere essentiam et naturam Dei: hoc igitur, utpote ad propositum finem omnibus utilius, explana quoad facere poteris.

Theoph. Id quoque, sicut et prædicta, duplici pariter accipitur sensu, o charissime. Audi enim rursus eundem Maximum dicentem: « Qui entibus non est essentia communicabilis, alio tamen modo vult capaci us communicari, ex impenetrabilitate suæ essentiæ non exit. » Et iterum: « Toti prorsus efficitur dii, præter essentiæ identitatem. » Et iterum: « Beata divinitas essentia omnem locutionem notitiamque et infinitatem infinite superat, nec ullum comprehensionis vestigium vel minimum creaturis relinquit. » Et Athanasius Magnus ait: « Deifica gratia participatur et videtur a dignis Deus, essentia vero incommunicabilis est. » Et iterum: « Esse Deum est secundaria naturæ proprietas, nam et nos dii efficitur; sed ejusdem esse naturæ non possumus. » Et iterum: « Liquec non essentiam Dei, sed gloriam a sanctis visam fuisse, sicut de apostolis scriptum est expergefatos Petrum et qui cum eo erant vidisse gloriam ejus. » Et Basilius Magnus: « Operationes ejus ad nos descendunt, essentia vero manet inaccessa. » Et rursus: « Nos ex operationibus suis dicimus innotescere nobis Deum nostrum, ad ejus autem essentiam accedere non valemus. » Et Pater Chrysostomus: « Spiritus gratiam Scriptura modo ignem, modo aquam vocat, ostendens non ad essentiam hæc nomina spectare, sed ad operationem. » Et iterum: « Non ad mensuram dat Deus Spiritum: nempe vult ostendere Christi præcursor et baptista ab omnibus nobis Spiritus operationem ad mensuram accipi. Nam hic per spiritum designat operationem: hæc est enim divisibilis, ille vero, scilicet Christus, omnem operationem habet integram et indivisibilem. » Si autem hujus operatio mensuram non patitur, multo minus essentia. Vides duo nobis a venerabilibus theologis tradita, videlicet aliqua incommunicabilem esse Dei essentiam, et aliqua communicabilem, atque participari a nobis divinam naturam et minime participari? Utrumque igitur nobis tenendum est ac ponendum ut piæ fidei regula; et qui alterutrum usurpant ad pugnandum alterum, illi ut impij insanique rejiciendi, quippe qui nemini ullatenus consentiunt et sibimet ipsis aut sibi invicem contradicunt, quamvis ceteroquin sciant juxta sanctos propriam angusti ingenii esse istam contradictionis doctrinam, viro autem intelligenti et sane divina meditati omnia esse consona et concordia.

γνωμόνων ὃν ὡς ἀληθῶς τὴν δόξαν ταύτην τῆς ἀκοποῦντι πάντα συνοδᾶ καὶ φιλία.

Theot. Quomodo igitur, o sapiens Theophanes, per veritatem quæso, illa ambo sunt vera?

Theoph. Hoc etiam tua gratia explanabo. Primum

ἀληθείας ἐρευνᾶν τε καὶ ἀποδείξειν. Νῦν γὰρ ἐγωγε σοῦ ἀναμνήσαντος ἐνεθυμήθην ὡς τὰ τοιαῦτ' ἐκεῖνοι μέγα δειγµα προβληθέντες μεθεκτὴν φασιν εἶναι τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ. Ὡς οὖν προέρ-
γου ὃν παντὸς μᾶλλον εἰς τὴν προκειµένην σκέψιν, διασάψησον ὑπόσῃ δύναμις.

Θεοφ. Καὶ τοῦτο παραπλησίως τοῖς ἀνωτέρω εἰρηµένους τῆς αὐτῆς ἔχεται διπλότης, ὡ φιλότης. Ἄκουε γὰρ αὖθις τοῦ αὐτοῦ Μαξίμου λέγοντος, « Ὁ τοῖς οὐσι μὴ κατ' οὐσίαν ὑπάρχων μεθεκτός, ἐτέρῳ δὲ τρόπῳ μετέχεσθαι τοῖς δυναμένοις βουλόµενος, τοῦ κατ' οὐσίαν κρυφίου παντελῶς οὐκ ἐξίσταται. » Καὶ πάλιν· « Ὅλοι διόλου γινόμεθα θεοὶ χωρὶς τῆς κατ' οὐσίας ταυτότητος. » Καὶ πάλιν· « Ἡ μακαρία θεότης κατ' οὐσίαν ἐστὶν ὑπεράρρητος καὶ ὑπεράγνωστος καὶ πάσης ἀπειρίας ἀπειράκις ἐξηρηµένη, μηδ' ἔχνος ὅλως καταλήψεως, καὶ ψιλὸν, τοῖς μετ' αὐτὴν καταλείψασα. » Καὶ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου· « Κατὰ τὴν θεοποιὴν χάριν καὶ μετέχεται καὶ ὀραταί τοῖς ἀξίοις ὁ Θεός, κατ' οὐσίαν δὲ ἀμέθεκτός ἐστι. » Καὶ πάλιν· « Τὸ Θεός εἶναι δευτέρον ἐστὶ τῆς φύσεως καὶ ἡμεῖς γὰρ θεοὶ μὲν γινόμεθα, τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δύναµεθα. » Καὶ πάλιν· « Πρόδηλον ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἔδλεπον οἱ ἅγιοι, ἀλλὰ τὴν δόξαν, ὡς καὶ περὶ τῶν ἀποστόλων γέγραπται, ὅτι διαγρηγορήσαντες ὁ Πέτρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ εἶδον τὴν δόξαν αὐτοῦ. » Καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου· « Αἱ μὲν ἐνεργεῖαι αὐτοῦ πρὸς ἡµᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσ-
ιτος. » Καὶ πάλιν· « Ἡμεῖς ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ γνωρίζειν λέγοµεν τὸν Θεὸν ἡµῶν· τῇ δὲ οὐσίᾳ αὐτοῦ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούµεθα. » Καὶ τοῦ Χρυσοστόμου Πατρὸς· « Τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ἡ Γραφή ποτὲ μὲν πῦρ, ποτὲ ὕδωρ καλεῖ, δεικνύσα ὅτι οὐκ οὐσίας ἐστὶ ταῦτα ὀνόµατα, ἀλλ' ἐνεργείας. » Καὶ πάλιν· « Οὐκ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ Θεός τὸ Πνεῦμα· θέλει δεῖξαι ὀδηλονότι ὁ τοῦ Χριστοῦ πρόδρομος καὶ βαπτιστής, ὅτι πάντες ἡμεῖς μέτρῳ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖαν λαμβάνοµεν. Πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἐνεργεῖαν λέγει· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ μεριζοµένη οὐτος δὲ, τουτέστιν, ὁ Χριστός, ἀμέτρητος καὶ ὀλόκληρον ἔχει πᾶσαν τὴν ἐνεργεῖαν. » Εἰ δὲ ἡ ἐνεργεῖα αὐτοῦ ἀμέτρητος, πολλῷ μᾶλλον ἡ οὐσία. Ὅρας ἀµφότερον ἡµῖν ὑπὸ τῶν σεπτῶν θεολόγων παραδεδοµένα; καὶ ὡς ἀμέθεκτός ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, καὶ μεθεκτὴ πως, καὶ κοινωνοῦµεν τῆς θείας φύσεως, καὶ οὐ κοινωνοῦµεν οὐδαµῶς; Δεῖ οὖν ἀµφότερα ἡµᾶς τηρεῖν, καὶ τίθεσθαι ὡς εὐσεβείας γνώµονα καὶ τοῖς τῷ ἐνὶ χρωµένους κατὰ τοῦ ἐτέρου, καὶ ταῦτ' οἰοµένους τὸ αὐτὸ ἐκεί-
τερον, ὡς δυσσεβεῖς τε καὶ ἄφρονες ἀπορραπίζειν, μηδενὶ κατὰ µηδένα τρόπον συγχωροῦντας, ὑπεναντίους ἑαυτοῖς ἢ ἀλλήλοις, καὶ ταῦτ' ἐπὶ τῶν τοιούτων νοµίζειν τοὺς ἀγίους εἰδότας, ἀνδρῶν μικρο-
ἐναντιώσεως· νοῦν ὃ ἔχοντι καὶ τὸν νῆφ μετὰ Θεοῦ

θεός. Πῶς οὖν, ὡ σοφὲ Θεόφανες, πρὸς τῆς ἀληθείας ἀµφοῦ ἐκεῖνα ἀληθῆ;

Θεοφ. Σὴν καὶ τοῦτο χάριν θήσοµαι σαφές. Πρό-

τερον δὲ δείξομεν ὡς ἀνοήτως παντάπασι τὴν ἀποστολικὴν καὶ τὰς πατρικὰς ἐκείνοι ῥήσεις διατελοῦσι προβαλλόμενοι, τὰς κοινωνοὺς ἡμᾶς λεγούσας γίνεσθαι φύσεως Θεοῦ, μὴ μόνον ὅτι πρὸς ἀνετροπήν τοῦ ἀκοινωνήτου εἶναι καὶ ἀμέθεκτον τοῖς κτίσμασι: πᾶσι τὴν θεϊαν καὶ φύσιν καὶ οὐσίαν, ὅπερ διὰ πάσης τῆς Θεοπνεύστου κηρύττεται Γραφῆς, ἀλλ' ὅτι καὶ ὡς αὐτοὶ ταύταις κεχρημένοι διετέλεσαν, αὐτὴν τὴν ἐκείνων ἀνασκευάζει: δόξαν. Σὺ γὰρ, ὅτι ποτε δοξάζουσιν, οἶσθα τῶν ἄλλων ἀκριτέστερον. Εἰπέ τοίνυν, πρὸς τῆς ἀληθείας, οὐ πάντα μὲν λέγουσι μετέχειν τοῦ Θεοῦ, πάντα δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ μετέχοντα τῆς οὐσίας μετέχειν τοῦ Θεοῦ; ὡς μηδὲν ἕτερον ὄντος τοῦ Θεοῦ πλὴν οὐσίας μόνης, ἵνα μὴ σύνθεος αὐτοῖς εἴη, μηδὲ πολλὰ τὰ ἀκτιστά;

Θεός. Τοῦτ' ἀντικρὺς αὐτὸ καὶ δοξάζουσι καὶ λέγουσι.

Θεός. Ἄλλ' αἱ ῥήσεις, ἅς πρὸς ἡμᾶς οἱ ἀντικείμενοι προάγουσιν, ὡς αὐτοῖς δῆθεν συνηγόρους, οὐ μόνον τᾶλλα πάνθ' ἀπλῶς ἀλλ' οὐδὲ πάντας τοὺς ἀνθρώπους κοινωνοὺς τελεῖν φασὶ τῆς θείας φύσεως, καὶ τούτους γίνεσθαι ποθ' ἕστερον, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀρχῆς ὑπάρχειν κοινωνοὺς. Πέτρος μὲν γὰρ ὁ τοῦ κορυφαίου χοροῦ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος γράφων τοῖς ἰσοτίμοις λαχοῦσι πίστιν, πρὸς εὐσεβείαν καὶ ἀρετὴν παρακαλεῖ: « Δι' ὧν, φησὶ, « τὰ τίμια ὑμῖν ἐπαγγέλματα δεδιώρηται, ἵνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως. » Ὁρᾷς ὅτι δωρεὰ ἐστὶν ἐν ἐπαγγελίαις κειμένη τοῖς κατὰ Χριστὸν βιοῦσι; Τίς οὖν ἐπαγγέλλεται τινὶ τὰ προσόντα πᾶσιν ἐκ γενέσεως; Ὁ δὲ θεὸς Μάξιμος, « Εἰς τοῦτο, φησὶ, πεποίηκεν ἡμᾶς ὁ Θεός, ἵνα γενώμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως. » Ὡς οὐκ ὄντες ἄρα πρότερον, οὐδ' ἄμα τῇ γενέσει καὶ κοινωνοὶ πεποιημένοι ταύτης. Ὁ δὲ θεός Παῦλος οὐχ ὅτε μὴ πιστὸς ἴκονον, ἀλλὰ καὶ μιμητὴς γέγονε Χριστοῦ, τῆς ἀπεριλήπτου φύσεως οἴκος ἐχρημάτισε; Ποῦ τοίνυν εἶσιν οἱ τὰ ὄντα πάντα κοινωνεῖν λέγοντες αὐτῆς, ἐπεὶ πάντα μετέχει τοῦ Θεοῦ;

Θεός. Ἐρρέτωσαν οὗτοι παιδαριώδεις γὰρ ὄντες τὴν διάνοιαν, νεανικοὶ δὲ τὴν ἀπειθείαν καὶ τὴν ἀναίδειαν, ταῖς φρεσίν, ὡς εἶκεν, ἀλλ' οὐ τῇ κακίᾳ, νηπιάζουσιν. Ἐγὼ δ' οἶμαι συνορᾶν ἐκ τῶν εἰρημένων νῦν, ὅπως καὶ μεθεκτός καὶ ἀμέθεκτος εἶναι λέγεται κατ' οὐσίαν ὁ Θεός.

Θεός. Ἐξήγησαι τοίνυν, ὃ τυγχάνεις διανοούμενος.

Θεός. Ἐπειδὴ τοῖς ἁγίοις μόνοις δέδοται κοινωνοὺς τῆς θείας φύσεως τελεῖν, τοῖς μὲν ἄλλοις ἀμέθεκτον ἐροῦμεν τὴν οὐσίαν τοῦ καὶ φύσιν τοῦ Θεοῦ τοῖς δὲ εὐηρεστηκόσι τούτω μεθεκτὴν, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἐκείνην ληξίν, καὶ πρὸς τοῦτο ἄρ' αὐτὸ κάκεινο φέρει τὸ εἰρημένον Γρηγορίου τῷ τῆς Θεολογίας ἐπωνύμῳ: « Ἐστὶ δὲ ὁ Θεός, τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως, ὅταν μηκέτι πολλὰ ὦμεν, ὡσπερ νῦν, τοῖς κινήματι καὶ τοῖς πάθεσιν, οὐδὲν ὅλως Θεὸν ἢ ὀλίγον ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φέροντες, ἀλλ' ὅλοι Θεοειδῆς, ὅλου Θεοῦ χωρητικοὶ καὶ μόνοι. τούτο γὰρ ἡ τελείωσις πρὸς τὴν

A demonstrabimus quam insane illi semper praefata Apostoli et Patrum verba objicere pergant quae asserunt nos fieri divinae consortes naturae. Nedum haec astruant non esse incommunicabilem imparicipabilemque omnibus creaturis divinam naturam et essentiam, imo etiam quae indesinenter illi usurpant, ipsam eorum destruit sententiam. Tu enim quid isti opinentur scis accuratius quam alii. Dic igitur, per veritatem obsecro, nonne dicunt omnia esse Dei consortia, ab omnibus autem Dei participibus divinam participari essentiam? tanquam si nihil esset in Deo praeter essentiam; nisi forte unus sit cum illis Deus nec plura sint increata?

D *Theot.* Hoc ipsum palam docent ac profitentur.

Theoph. At verba quae nobis adversarii opponunt, tanquam sibi faventia, non modo non caetera omnia, sed ne omnes quidem homines asserunt effici divinae consortes naturae, et hos etiam postremum, haud ab initio fieri participes. Nam Petrus regalis apostolorum chori princeps, scribens iis qui coaequalem sortiti sunt fidem, ad pietatem et virtutem eos hortatur: « Propter quae, » ait, « pretiosa vobis promissa donata sunt, ut per haec efficiamini divinae consortes naturae. » Vides praemium esse promissum iis qui secundum Christum vivunt? Quis autem alicui pollicetur quod inest omnibus ab ipsa origine? Divus autem Maximus: « Ideo, inquit, nos fecit Deus, ut efficiamur divinae consortes naturae. » Proinde nec eramus prius, nec simul cum creatione facti sumus illius participes. Et divus Paulus nonne quando non discipulus tantum, sed imitator factus est Christi, incomprehensibilis naturae domus effectus est? Ubi igitur sunt qui res omnes dicunt esse hujus consortes, quia omnia Deum participant?

Theot. Abeant isti, pueriles intelligentia, juveniles incredulitate et audacia, ut menti meae videtur, ac nequitia non parvuli. Equidem nunc, ut arbitror, ex dictis intelligo quomodo communicabilis et incommunicabilis essentia dicatur Deus.

D *Theoph.* Dic igitur quid intelligas.

Theot. Cum sanctis duntaxat datum sit consortes fieri naturae divinae, aliis quidem incommunicabilem dicimus essentiam naturamque Dei, communicabilem vero iis quos haec diligit, praesertim quoad futuram beatitudinem, idque ipsum innuant haec verba Gregorii cui cognomen Theologus: « Erit autem Deus omnia in omnibus instaurationis tempore, quomodo jam non erimus sicut nunc discepti commotionibus et cupiditatibus, minime aut pericululum in nobis Deum ferentes, sed totaliter similes Deo, nihil ac totius Dei capaces: haec est enim requies in quam ingredi festinamus. An recte

argumentari videor? an ita se res habet, mihi-
que consentis et convenis rem se non aliter
habere?

Theoph. Absit. Cum enim Messaliani idipsum
tenerent, dicentes eos quos habebant ut purgatos,
indui persona sacrosancti Spiritus ejusque in na-
turam intrare, divi Patres eos omnino rejecerunt,
dicentes quodammodo venire Patrem Filiumque et
Spiritum sanctum ad eos qui sunt sicut oportet
purgati, et mansionem apud eos facere juxta evan-
gelicam promissionem. Hic vero ne consideres di-
vinitatem quatenus est natura, nec animum tuum
rursus perturbet illud quod ait Theologus, nempe
totius Dei capaces fore sanctos; sed memento ver-
borum quæ recenter diximus, ostendentes essen-
tiæ incommunicabilitatem minime obstare, quin per
usquamque operationem totus participari et
intelligi dicatur Deus (non enim corporaliter divi-
duntur incorporalia), ac proinde ob unitatem sub-
stantiæ immutabiliter totus toti mihi unitur. Qui
igitur capaces divini deificæque sunt operationis,
totius Dei redduntur capaces. Ubi vero, naturam
puritate supergressi, requieverunt ab omnibus
operibus animæ et corporis, utpote solam adepti
divinam operationem, tunc efficiuntur totius et
unius Dei capaces: hæc est enim requies in quam
ingredi festinamus, ut ait Apostolus, deponentes
desideria carnis et cogitationum. Dicit etiam Maxi-
mus, talium certissimus ante alios interpretes:
« Omnis divina operatio per seipsam totum Deum
sine divisione repræsentat. » Dicens « *omnis*, »
ostendit eas esse plures, non vero essentias. Insu-
per sanctis non communicari divinam essentiam
idem Maximus in paulo superius dictis demonstrat
dicens: « Deus ex impenetrabilitate essentiæ non
exit, » et rursus: « Toti omnino efficiuntur dii,
præter essentiæ identitatem. » Et magnus Athana-
sius: « Deifica gratia participatur et videtur a
dignis Deus, essentia vero communicari nequit. »
Et iterum: « Diï quidem efficiuntur, ejusdem vero
naturæ fieri non possumus. » Et Pater Chrysosto-
mus, non ad mensuram dari Spiritum edoctus a
Baptista: « Vult, inquit, ostendere ab omnibus
nobis ad mensuram recipi Spiritus sancti operatio-
nem: hæc est enim quæ dividi potest, quum es-
sentiæ sit indivisibilis. » Unde hic etiam non vult
ipsos Spiritus participes haberi ut consortes essen-
tiæ Spiritus. Præter documenta illis theologis divi-
nitas inspirata, imo regulæ fidei paulo superius a
nobis expositæ repugnat sanctos esse consortes
divinæ essentiæ: hæc enim ille statuit simpliciter
communicabilem esse et incommunicabilem, non
vero quibusdam incommunicabilem et quibusdam
communicabilem.

Theot. Si ergo neque per partes hæc distinctio-
nem admittit, neque aliis quidem communicatur,
ais vero non communicatur, quomodo utrumque
illud verum est?

σπεύδομεν. Κολῶς ὁρ' ἐπιβαλεῖν δοκῶ, Θεόφανες.
καὶ ταῦθ' οὕτως ἔχει, καὶ σοὶ συνδοκεῖ, καὶ συμφή-
σαι; ἂν ἐπιζητιζόμενος μὴ ἄλλως ἔχειν;

Θεοφ. Ἀπαγε! Μεσσαλιανούς γὰρ τοῦτ' αὐτὸ
φρονούντας, ὡς οἱ κατ' αὐτούς κεκαθαυμένοι τὴν
ὑπόστασιν δέχονται τοῦ παναγίου Πνεύματος, καὶ
εἰς ἐκείνην ἀνέρχονται τὴν φύσιν, οἱ θεοὶ Πατέρες
τελέως ἀπεκήρυξαν, εἰπόντες ὡς γίνεται τις ἐπιδη-
μία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος τοῖς ὡς χρειῶν κεκαθαυμένοις, καὶ ἐνοικεῖ
αὐτοῖς κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἐπαγγελίαν. Ἀλλ' οὐχ
ὡς ἔχει φύσεως ἡ θεότης, ἀλλὰ μηδὲ τὸ θεολογικὸν
ἐκεῖνο θορυθεῖται σου πάλιν τὴν διάνοιαν, ὡς ἔλου
θεοῦ χωρητικοὶ εἰσονται οἱ ἅγιοι, τῶν λόγων ἐκείνων
μεμνημένου, ὧν ἐναγχος ἐποιητάμεθα, δεικνύντες
μηδαμῆ μηδὲν λυμάνεσθαι τῷ ἀμέθεκτῳ τῆς οὐ-
σίας τὸ δι' ἐκάστης τῶν ἐνεργειῶν ἔλον τὴν θεοῦ
μετέχεσθαι τε καὶ νοεῖσθαι λέγεσθαι. οὐ γὰρ σωμα-
τικῶς μερίζεται τὰ ἀσώματα. εἰδὲ καὶ διὰ τῆς μετὰ
ὑποστάσεως ἔλου μοι ὁτρέπτως ἔλος ἦναιται. Οἱ
χωρητικοὶ τοῖνον θεοῖα καὶ θεοπ τοῦ γεγονότος ἐνε-
ργείας, ἔλου θεοῦ καθαιρήκασι χωρητικοί. Ὅταν
δὲ τὴν φύσιν ὑπερναθάτες καθαρῶς, πᾶσαν ἀπο-
παύσῳτιν ἐνέργειαν φύξης καὶ σώματος, ὡς μόνος
τῆς θείας ἐνεργείας ἐποικημένοι, τῆνικαῦτα τελε-
σθεῖεν ἂν ἔλου καὶ μόνου θεοῦ χωρητικοὶ τοῦτο
γὰρ ἡ τελείωσις πρὸς τὴν σπεύδομεν, ἀποστολικῶς
εἰπεῖν, ἀποτιθέμενοι τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ
τῶν διανοιῶν. φησὶ γὰρ καὶ Μάξιμος ὁ τῶν τοιού-
των, εἴπερ τις, ἐρμηνεύς, ὅτι « Πᾶσα θεία ἐνέργεια
δι' ἑαυτῆς ἔλον τὴν θεοῦ ἀμερῶς ὑποσημαίνει. »
πᾶσαν δὲ εἰπὼν, πολλὰ; εἰδείξε καὶ οὐκ οὐτίως οὕτως.
Ὅτι δὲ οὐδὲ τοῖς ἁγίοις μεθεκτὴ ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ
θεοῦ, ὁ αὐτὸς Μάξιμος διὰ τῶν μικρῶν ἀνωτέρω
προηγμένων εἰδείξεν ἡμῖν, εἰπὼν, ὡς « Ὁ θεὸς τοῦ
κατ' οὐσίαν κρυφίου παντελῶς οὐκ ἐξίσταται. » Καὶ
πάλιν « Ὅλοι δόλου γινόμεθα θεοὶ, χωρὶς τῆς
κατ' οὐσίαν ταυτότητος. » Καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος,
« Κατὰ τὴν θεοποιῶν χάριν καὶ μετέχεται καὶ ὁρᾶ-
ται τοῖς ἁγίοις ὁ θεός, κατ' οὐσίαν δὲ ἀμέθεκτός
ἐστι. » Καὶ πάλιν « Θεοὶ μὲν γινόμεθα τῆς δὲ
αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δυνατόμεθα. » Καὶ ὁ Χρυ-
σόστομος Πατήρ, οὐκ ἐκ μέτρου δίδοσθαι τὸ Πνεῦμα
παρὰ τοῦ Βαπτιστοῦ ἀκηκοῶς, « Θέλει, φησὶ, δεῖξαι
ὅτι πάντες ἡμεῖς μέτρῳ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πνεύμα-
τος λαμβάνομεν αὐτὴ γὰρ ἐστὶν ἡ μερίζομένη, ὡς
τῆς οὐσίας οὐσης ἀμεροῦς. » Ὅτι οὐδ' οὗτος
συγχωρεῖ, οὐδ' αὐτοῦ; τοὺς μετέχοντας τοῦ Πνεύ-
ματος μετέχειν οἴεσθαι τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος.
Πρὸς δὲ τοῖς ἐνθέοις διδάγμασι τῶν θεοσόφων τού-
των οὐδὲ τῷ ἀνωτέρω μικρῶν ἡμῖν ἐκτεθειμένῳ
γνώμονι τῆς εὐσεβείας ἐναρμόνιον ἐστὶ τὸ τοὺς
ἁγίους μετόχους εἶναι τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ· ἐκεῖνος
γὰρ μεθεκτὴν ἀπλῶς καὶ ἀμέθεκτον ἐτίθει ταύτην,
ἀλλ' οὐχί τισι μὲν ἀμέθεκτον, τισὶ δὲ μεθεκτὴν.

Θεοφ. Εἰ τοῖνον μήτε κατὰ μέρη ταύτην τὴν δια-
φορὰν προίεται καὶ γὰρ ὑπάρχει ἀμερῆς μήτε
τισὶ μὲν μέτεστιν αὐτῆς, τισὶ δ' οὐ μέτεστι, πῶς
ἐκάτερον ἐκεῖνο ἀληθές;

Θεοφ. Ἄκουε καὶ μάθανε. Τὴν ὑπερούσιον ὄντα A τὴν θεϊαν οὔτε εἰπεῖν ἔστιν οὔτε ἐννοῆσαι, οὔτε ὅπως πως θεωρῆσαι, διὰ τὸ πάντων αὐτὴν ἐξερρημένην εἶναι καὶ ὑπεράγνωστον, ἀπεριλήπτου δυνάμει καὶ τῶν ὑπερουρανίων νόων ὑπεριδρυμένην, καὶ πᾶσι πάντη ἀληπτόν τε καὶ ἀρρήτον αἶψ. Οὐδὲ γὰρ ὄνομα ἐστὶν αὐτῆς κατὰ τὸν νῦν αἰῶνα ἢ κατὰ τὸν μέλλοντα ὄνομαζόμενον, οὔδὲ λόγος ἐν ψυχῇ συνιστάμενος ἢ διὰ γλώττης προσφερόμενος, οὐκ ἐπαφή τις αἰσθητῆ ἢ νοερά· ἀλλ' οὐδὲ φαντασία ὄπως, εἰ μὴ τις φαίη τὴν ἐξ ἀποφάσεων τελειωτάτην ἀκαταληψίαν, ὡς πάντα, ὅσα ἐστὶν ἢ ὄπως λέγεται ὑπεροχικῶς ἀφαιρουμένην. Καὶ τοίνυν οὐδ' οὐσίαν αὐτὴν ἢ φύσιν ὀνομάσαι θεμιτὸν ὀνομάζοντα κυρίως, ὅστις τὴν ὑπὲρ πᾶσαν ἀλήθειαν ἀληθείας ἐπιγνώμων. Ἐπεὶ δ' αὖθις πάντων ἐστὶν αἰτία καὶ περὶ αὐτὴν πάντα καὶ αὐτῆς B ἕνεκα, καὶ αὐτὴ ἐστὶ πρὸ πάντων καὶ ἀπλῶς καὶ ἀπεριορίστως ἐν ἑαυτῇ ἅπαντα προσέληφεν, ἐκ πάντων αὐτὴν ὀνομαστέον, καταχρηστικῶς, ἀλλ' οὐ κυρίως. Οὐκοῦν καὶ οὐσίαν αὐτὴν καὶ φύσιν προσρητέον· κυρίως δὲ τὴν οὐσιοποιὸν τοῦ Θεοῦ πρόδοον τε καὶ ἐνέργειαν. Ὅτι δὲ καὶ αὕτη οὐσιωνυμεῖται καὶ κυρίως αὕτη, τοῦ μεγάλου ἄκουσον Διονυσίου, « Μετιτέον, λέγοντος, ἐπὶ τὴν ὄντως οὐσαν τοῦ ὄντως ὄντος θεολογικὴν οὐσιωνυμίαν· τοσοῦτον δὲ ὑπομνήσομεν, ὅτι τῷ λόγῳ σκοπὸς οὗ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ἢ ὑπερούσιον, ἐκφράνειν (ἀρρήτον γὰρ τοῦτο καὶ ἄγνωστον καὶ παντελῶς ἀνέκφαντον, καὶ αὐτὴν ὑπεράϊρον τὴν ἔνωσιν), ἀλλὰ τὴν οὐσιοποιὸν εἰς τὰ ὄντα πάντα τῆς θεαρχικῆς οὐσιαρχίας πρόδοον ὑμνήσαι. » Ὁρᾷ· ὅτι ὄντως οὐσαν οὐσιωνυμίαν τὴν C θεϊαν λέγει πρόδοον; καλεῖ μέντοι οὕτω κἀνταῦθα καὶ τὸ κρύφιον πάντη καὶ ἀνεκφοιτήτον καὶ ἀνέκφαντον ἐκεῖνο. Εὐροῖς δ' ἂν παραπλησίως καὶ τὴν τῆς φύσεως προσηγορίαν καπὶ τῶν φυσικῶς προσόντων τιθεμένην, ὡς καὶ ὁ τῶν Γρηγορίων θεολογικώτατος φησὶ πρὸς τῶν ἐπιπέων· « Ἴδε γὰρ ἀνακτος ἐμοῦ φύσις ὄλβον ὑπάξειν. » Οὐδὲ γὰρ τὸ διδόναι φύσις ὄντων, ἀλλὰ φυσικῶς τοῦτο πρόσσει· τῷ εὐεργετικῷ. Καπὶ τοῦ πυρὸς φαίη τις ἂν φύσιν ἔχειν ἀνωφερὲς εἶναι, καὶ φῶς ἐνέειναι τοῖς ὄρωσιν· ἀλλ' οὐχ ἡ κίνησις αὐτῷ φύσις, οὔδὲ τὸ ἐμποιεῖν ἀπλῶς, ἀλλ' ἡ τῆς κινήσεως ἀρχή. Λέγεται τοιγαροῦν καὶ τὰ φυσικὰ φύσις, ὡς καὶ αὐτὸ ὁ μέγας Διονύσιος ἀλλαχοῦ φησὶ, « Φύσις, γράφων, τῷ D ἀγαθῷ τὸ παράγειν καὶ σώζειν. » δηλονότι φυσικῶς τοῦτο πρόσσειν αὐτῷ. Καὶ τοίνυν ὅταν ἀκούσῃ τῶν Πατέρων ἀμέθεκτον λεγόντων τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἐκείνην μοι νόει τὴν ἀνεκφοιτήτην τε καὶ ἀνέκφαντον. Ὅταν δ' αὖθις μεθεκτὴν, νόει μοι τὴν φυσικῶς προσούταγ τῷ θεῷ πρόδοον, καὶ τὴν ἐκφανσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν· καὶ οὕτω στέργων ἀμφότερα, ὁμολογῶς ἔση τοῖς Πατέραςιν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἑαυτῆς ἐνεργείας ἐκείνην αὐτὴν, εἰ καὶ μὴ καὶ ἑαυτὴν τὴν θεϊαν φύσιν, λέγων μεθεκτὴν, ἐν τοῖς ὄροις μενεῖς τῆς εὐσεθείας· συντηρεῖται γὰρ καὶ οὕτω τὸ ἀμέθεκτόν τε καὶ ἀνέκφαντον τῆς ἀνεκφοιτήτου φύσεως ἐκείνης. Ἴδοι δ' ἂν τις καὶ τοὺς ἐξ ὀθεν σοφοὺς οὐσίαν οὐ τὴν ἐκάστου μόνον φύσιν

Theoph. Audi ac discce. Supersubstantialis Deo essentia nec dici nec intelligi nec ullatenus videri potest, quia res omnes et omnem cognitionem supereminet, supra incomprehensibilem etiam celestium spirituum virtutem sedens, omnibusque omnino inintelligibilis semper et inenarrabilis. Ne enim ullo nomine sive in ævo præsentis sive in futuro potest nuncupari, nec ullo exprimi verbo quod mens excogitet vel lingua proferat, nec sensibus vel intellectu attingi, nec ulla representari imaginatione, nisi forsitan ut quædam omnium negationum perfectissime incomprehensibilis summa, et suprema ab omnibus quæcumque sunt vel dicuntur abstractio. Itaque ipsam essentiam aut naturam nominare proprio nomine haud potest quisquam: veritatem omni veritate superiorem scrutatur. Quia tamen illa est omnium causa, omniaque ad eam pertinent ac propter eam existunt, et est ante omnia et simpliciter infiniteque cuncta præcedit, ex omnibus nominanda est, figurate, non proprie. Nuncupanda igitur est ipsa essentia et natura, et etiam proprio nomine creatrix Dei processio et operatio. Porro hanc quoque proprie vocari essentiam magis docet Dionysius dicens: « Inquirendum est verum veri Dei essentiæ nomen: memorabimus tantum sermonem non huc tendere, ut supersubstantialis essentia qua ille supersubstantialis est, designetur (hæc enim dici cognoscive aut indicari nequit et ipsam supereminet beatificam unionem), sed et significetur effusum in res omnes creatricis Dei potentiæ effluvium. » Vides ab eo verum essentiæ nomen imponi divinæ processioni? et item pariter nuncupat illam absconditam ineffabilemque et inenarrabilem naturam. Similiter reperias naturæ nomen rebus quæ natura insunt, impositum, sicut maxime inter Gregorios theologus alicubi dicit: « Hæc Regis mei natura felicitatem largitur. » Nam dare non est natura cuiuslibet, sed naturaliter inest benefactori. Item de igne aliquis dicere posset ejus naturam sursum tendere et illuminare oculos, quanquam ejus natura non sit motus nec illuminatio, sed motus principium. Ideo ipsi naturæ actus dicuntur natura, sicut iterum magnus Dionysius alibi scribit: « Natura boni est producere et conservare, » id est, hoc illi natura insitum est. Itaque si Patres audieris dicentes incommunicabilem esse Dei essentiam, illam intellige quæ dici et manifestari nequit; si vero communicabilem, intellige naturalem Dei processionem, manifestationem et operationem: et sic utrumque amplectens, Patribus consenties. Imo dicens tali operatione ipsam Dei naturam, non tamen in seipsa, esse communicabilem, non transibis veræ fidei limites: nam sic etiam servatur incommunicabilitas et impenetrabilitas illius ineffabilis nature. Videre est et profanos philosophos essentiam appellantes, non solum ejusque naturam, sed etiam naturalia et essentialia: quæ quidem abstractum ab essentia ei que subjiciunt. Nos vero adhuc in

morantes in demonstranda ejus incommunicabilitate, absconditum et inapertum, qua nobis fas est, manifestemus nature divinæ fastigium. Tu ergo mihi responde interroganti, charissime Theotime: nonne pars essentiae vel minima omnes habet ipsius virtutes?

Theot. Omnes, arbitror, id tibi concedunt, sensuum experientia scientes scintillae ignis vel tenuissimae inesse vim fulgendi et illuminandi, dissolvendique et urendi res propinquas, sese ultro movendi ac naturaliter sursum tendendi, atque simpliciter cunctas proprietates ignis, cujus est particula: easdem pariter inesse guttae quam aquae cujus est stilla, et massae quam metallo cujus est fragmentum.

Theoph. Ideo, si essentiae divinæ simus participes, sive tota sive partim alicui communicetur, is erit omnipotens, et sic unaquæque creatura erit omnipotens, quod ne omnes quidem simul non habemus, etiamsi universam creationem una complectaris. Hoc Paulus demonstrans iis etiam quos copiose ditabant deificae Spiritus gratiae, non omnia singulis inesse testatur dona Spiritus, sed: « Alii quidem, ait, datur sermo sapientiae, alii autem sermo scientiae, alii vero aliquid, aliud secundum eundem Spiritum ». Et Pater Chrysostomus, clare hinc prævertens Barlaami et Aeyndini errorem, dicit: « Non omnia quisque habet, ne gratiam patet esse naturam. »

Theot. Hoc penitus eluit imminentem nunc religioni pestem. Nam divinæ gratiae adversarii persuadere nequeunt ut creata existimetur gratia quae a natura divina sic distinguitur: quis enim unquam timerit ne quis pro creatura habeat Dei gratiam?

Theoph. Miseri isti hanc distinctionem pro divisione reputant. Non intelligentes igitur Spiritus gratiam, etsi distincta sit a natura, non tamen ab ea discrepare, sed potius attrahere eos qui digni habentur, ad communionem divini Spiritus, non advertunt se blasphemare in ipsam Patris et Filii et Spiritus sancti naturam, talem gratiam impugnando, nec audiunt divum Gregorium Nys-
D

sium dicentem in libris contra Macedonium: « Sicut gratia sine detractioe a Patre per Filium et Spiritum sanctum in dignos delabitur, sic blasphemiam contrario transmissa fluxu, a Spiritu per Filium in omnium Deum transit. » Insuper essentia, per quod participatur, tot habet personas: quod enim lampades ex una accenduntur, tot sunt ignita supposita.

Theot. Inde sequitur, o sapiens Theophanes, si (ut illi contendunt) essentia Dei participetur et

A θεωράζοντας, ἀλλὰ καὶ τὰ φυσικὰ καὶ οὐσιώδη· διεπιρῶντες γὰρ ὑπὲρ τὴν οὐσίαν ταῦτα πάντα τάττουσιν. Ἡμεῖς δ' ἔτι προεδιατρέφαντες τῇ τοῦ ἀμεθέκτου θεωρίᾳ, τὸ κρυφίον τε καὶ ἀνέκφαντον τῆς Θείας φύσεως, ἐφ' ὅσον ἤρην ἐξεστὶν ἀναφῆνωμεν ὕψος. Ἐρμηνεύ μοι τοίνυν ἀπόκριναι, χρηστὲ Θεότιμε, οὐ τὸ μέρος τῆς οὐσίης καὶ τὸ βραχύτατον πάσας ἔχει τὰς αὐτῆς δυνάμεις;

Θεότ. Πάντας οἶμαι σοι τοῦτο συνερεῖν, καὶ δι' αἰτιότησεως εἰδόμενος, ὡς καὶ ὁ σπινθήρ ἐλάχιστου ὑπάρχον τοῦ πυρός, λαμπρόν τε καὶ φωτιστικόν ἐστι, διακριτικόν τε καὶ καυστικόν τῶν ἐγγιζόντων, ἀποκλίητόν τε φύσει καὶ ἀνωφερὲς, καὶ ἀπλῶς ὅσα καὶ τὸ πῦρ, οὐ μόνον ἐστι, καὶ ἡ σταγὼν, ὅσα καὶ τὸ ὕδωρ, οὐ ἐστὶ σταγὼν· καὶ ἡ βῶλος ὅσα καὶ τὸ μέταλλον, ὅτουδὲ ποτ' ἂν ἀπορρόωξ διατελοῖη.

Θεοφ. Τοιγαροῦν εἴπερ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ μετέχομεν, καὶ εἰ πάσης καὶ εἰ μορίου μετέχη τις αὐτῆς, παντοδύναμος ἐσται· καὶ οὕτω τῶν ὄντων ἕκαστον ἐσται παντοδύναμον, ὃ μηδὲ πάντες ἔχομεν ὄμοῦ, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν συμπεριλαβὼν εἴπηρ. Τοῦτο δεικνύς ὁ Παῦλος ἐκ παρουσίας καὶ αὐτοῖς εὐμοιρηκόσι τῶν θεοποιῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος, οὐ πάνθ' ἐκάστη προσεῖναι μαρτυρεῖ τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ, « Τῷ μὲν, φησί, δίδεται λόγος σοφίας, τῷ δὲ λόγος γνώσεως· ἄλλο δ' ἄλλο τι κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. » Ὁ δὲ Χρυσόστομος Πατῆρ, φανερώς ἐντεῦθεν προαναστέλλων τὴν Βαρ-
C

λαχμὴ καὶ Ἀκινδόνου πλάνην, « Οὐ πάντα τις ἔχει, φησὶν, ἵνα μὴ φύσιν εἶναι τὴν χάριν νομίση. »
Θεότ. Σαφῆς ὄντως ἀνασκευὴ τοῦτο τῆς νῦν ἐπαναστάσεως τῇ εὐσεβείᾳ λύμης. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοιεν κτιστὴν νομίσει παῖσαι τὴν τῆς Θείας φύσεως ἀντιδιασταλμένην ὡδε χάριν οἱ τῆς Θείας χάριτος πολέμοι. Τίς γὰρ ἂν ποτε δεῖσαιε μὴ τὸ κτίσμα νομίση τις Θεοῦ φύσιν;

Θεοφ. Μερισμὸν οἱ τάλας οὗτοι, Θεότιμε, τὴν διαστολὴν ὑπιννοοῦσι ταύτην. Μὴ συνορῶντες οὐν ὡς εἰ καὶ διενήνοχε τῆς φύσεως, οὐ διασπᾶται ταύτης ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, ἐπισπᾶται δὲ μᾶλλον τοῖς ἡξιωμένους πρὸς τὴν συνάρειαν τοῦ Θεοῦ Πνεύματος, εἰς αὐτὴν τὴν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος φύσιν βλασφημοῦντες οὐκ αἰσθάνονται, κατὰ τῆς τοιαύτης χάριτος χωροῦντες· μηδὲ τοῦ Νύσσης ἐνθέου Γρηγορίου λέγοντος ἀκούοντες ἐν τοῖς κατὰ Μακεδονίου λόγοις, « Ὅτι περὶ ἡ χάρις ἀδιασπᾶστος ἀπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀξίους ρέουσα φέρεται, οὕτω καὶ ἡ βλασφημία εἰς τὸ ἔμπαλιν κατὰ διάδοξον ἀναλύουσα, ἀπὸ τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τὴν τῶν ὄλων Θεὸν διέρχεται. » Ἡ γὰρ μὴν οὐσία πρὸ ὄρων ἐστὶ μετεχομένη, τοσαύτας καὶ τὰς ὑποστάσεις

ἔχει. Καὶ γὰρ ὅπως ἂν ἀνάψαι τις λαμπάδας ἀπὸ τῆς μιᾶς, τοσαύτας καὶ τὰς ὑποστάσεις τοῦ πυρός ἐποίησε.

Θεότ. Συμβαίνει τοίνυν ἐντεῦθεν, ὡ σοφὲ Θεόφανε, εἰ κατὰ τοὺς ἡμῖν ἀντικειμένους ἡ οὐσία τοῦ

* I Cor. xii, 8.

Θεοῦ μετέχεται καὶ ταῦτα παρὰ πάντων, μηκέτι **A** τρισυπόστατον αὐτὴν, ἀλλὰ μυριοὑπόστατον ὑπάρχειν.

Θεοφ. Μάλιστα. Τὸ γὰρ ἀκόλουθον εἶ μάλα συναγγαγες, ἀγγίνους ὦν. Τὸ δ' ἐστὶ χειρόν ἅμα καὶ παραδοξότερον, ὅτι μυριοὑπόστατον ἐντεῦθεν ποιῶντες οἱ ἀντιλέγοντες ἡμῖν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, τὰς τρεῖς θείας ὑποστάσεις εἰς μίαν συναλείφουσι, κατὰ Σαβέλλιον. Ἐν ἐνὶ γὰρ ἐκάστῳ τῶν μετεχόντων τὰς τρεῖς εἰς μίαν συνάγουσιν ὑπόστασιν, ὡς ἕκαστον τῶν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ μεθεκτὴν δογματιζόντων μυριάκις ἄλλον Σαβέλλιον διατελεῖν. Ἐδει δὲ τῷ πονηρῷ μὴ δι' ἐνὸς ἰσχύσαντι κατὰ τῆς εὐσεβείας, διὰ μυρίων, μᾶλλον δὲ καὶ σὺν πολλαῖς ταῖς τῶν κακοφρόνων μυριάσιν, αὐθις προσβαλεῖν. Ἄλλ' οὐδ' οὕτω τῆς ἀληθείας περιέσται. Τὴν δὲ τῶν αὐτῷ πειθομένων ἀφροσύνην ἐκδηλωτέραν ἐίργασμένος ἐσται. Πρὸς γὰρ ταῖς ἄλλαις δυσσεβείαις καὶ τοῦ μόνου Χριστοῦ, βαβαὶ τῆς ἀπονοίας! ὑπέρτερον ἐαυτὸν ὁ Ἀκίνδυνος παρίστησιν ὄλιγ' λέγων ἐνοῦσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τῇ οὐσίᾳ καὶ ταῖς ἐνεργείαις καὶ ταῖς τρισὶ θεαῖς ὑποστάσεσιν. Εἰ δ' ἄρα κατὰ μίαν τῶν ὑποστάσεων ὄλιγ' τῷ Θεῷ ἐνοῦσθαι λέγει, καὶ τῇ θεῇ οὐσίᾳ καὶ πάσαις ταῖς θεαῖς ἐνεργείαις, τοῦ μόνου Χριστοῦ διεννηνοχέται φησὶν οὐδέν. Ἄλλ' ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος τοὺς φρενοβλαβεῖς τούτους φληνάφους πῶρόθεν ἀνασκευάζων, «Χριστός, φησὶ, διὰ τὴν θεότητα· χρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀν' ῥωπότητος· οὐκ ἐνεργεῖα κατὰ τοὺς ἄλλους Χριστοὺς ἀγιάζουσα, παρουσίᾳ δὲ ὄλου τοῦ χρίσαντος.» **C** Τοῦτο καὶ κοινῇ συνελθόντες οἱ θεόσοφοι Πατέρες ἔδρκασαν, καθάπερ ἔφθημεν εἰπόντες, ἐνοικεῖν ἀποφηνάμενοι τὴν θεότητα τοῖς ὡς χρίσιν κεκαθαρμένοις, ἀλλ' οὐκ ὡς ἔχει φύσεως. Οὕτω τοίνυν κατὰ τὴν οὐσίαν, οὕτω καὶ ὑπόστασιν τινὰ, μέτοχός τις γίνεται Θεοῦ. Μερίζεται γὰρ τούτων ἐκάτερον οὐδ' ὀπωσοῦν, οὐδὲ μεταδίδοται τοπαράπαν οὐδενί. Διὸ καὶ πᾶσι παντάπασιν ἀχώρητος κατὰ ταῦτα ὁ Θεός, εἰ καὶ πανταχοῦ κατὰ ταῦτα πάρεστι. Ἡ δὲ κοινὴ τῆς τρισυποστάτου φύσεως θεῖα δύναμις τε καὶ ἐνέργεια ἀπεργαστικὴ τε τῶν ἐκτός ἐστι, καὶ εἰς μυρία μερίζεται. Παντοδύναμον γὰρ τὸ θεῖον. Ταῦτ' ἄρα καὶ πολλοὶ κατὰ ταύτην ἐνοῦνται Θεῷ, ποικίλως καὶ διαφόρως αὐτοῦ μετέχοντες. Καὶ τὸ μέρος γὰρ τῆς ἐνεργείας πάλιν μερίζεται κατὰ τὸν **D** Χρυσόστομον Πατέρα. Καὶ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ ἐνὶ μέτρῳ τοῖς ἀξίοις μετοχόμενόν ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν τῆς πίστεως διαίρει τὴν ἐνέργειαν, ἀπλοῦν μὲν ὅν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον δὲ ταῖς δυνάμεσιν.

Θεός. Ἄγαμαί σε τῆς θεολογικωτάτης διανοίας, ὦ Θεόφανες. Θεοπρεπὴς τε γὰρ ἐς τὰ μάλιστα ἐστίν, ἀμερῆ μὲν δεικνῦσα πάντῃ τὴν ὑπερουσίαν οὐσίαν, ἀμερίστως δὲ μερίζουσα τὴν θεῖαν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν. Καὶ τὸ εὐπράδεκτον οὐδὲν ἦττον πρόσσεστιν αὐτῇ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ χωρητὸν γίνεται κατ' ἐνέργειαν τοῖς κεχαριτωμένοις, ἀνθρώποις μόντοι τὴν φύσιν οὐσί, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπεὶ κατὰ τὴν οὐσίαν οὕτω καὶ μερίζεται· κατ' οὐσίαν δὲ καὶ ὑπόστα-

quidem ab omnibus, hanc jam non tribus tantum, sed innumeris constare personis.

Theoph. Profecto. Consecrarium optime deduxisti, utpote acuto praeditus ingenio. Quod autem pejus adhuc et absurdus est, non solum exhibere in innumeras personas Dei essentiam dividunt adversarii nostri, sed etiam tres divinas personas in unam confundunt, ut Sabellius; nam in unoquoque participantium tres personas in unam contrahunt: ita ut quisquis communicabilem Dei essentiam prohibetur, millies alter fiat Sabellius. Ergo oportuit daemone non per unam tantum in religionem involvi, sed per millia, vel potius cum multis vesanorum millibus iterum irruere! At ne sic quidem veritatem superabit, sed assecularum suorum dementiam reddet evidentiorum. Etenim praeter alia inapientia dicta, ipsi Christo (proh stultitiam!) superiorem sese facit Acindynus, dicens se uniri toti Deo, et essentiae, et operationibus, et tribus divinis personis. Quod si dixerit se per unam duntaxat personarum uniri toti Deo divinaeque essentiae et omnibus divinis operationibus, ipsi Christo se non assimilem asserit. Verum multus in theologia Gregorius istos amentes ineptosque in antecessum refellens, dicit: «Christus unctus est per divinitatem: haec enim unctio humanitatis non operatione sanctificat, sicut alios christos, sed praesentia totius ungentis.» Idipsum congressi in concilium Patres divinitus docuerunt, ut antea diximus, ostendendo in iis qui sunt sicut oportet purgati, inhabitare divinitatem, non tamen quatenus est natura: nec proinde secundum essentiam aut secundum unam personam sit aliqua Dei participatio; harum enim utraque nullatenus disperditur nec ulli communicatur, ideoque secundum ipsas nullibi Deus contineri potest, licet secundum easdem sit ubique praesens. Econtra communis tribus divinae naturae personis potentia et operatio facit exteriora et millies dividitur, cum Deus sit omnipotens; et secundum eam multi Deo uniantur, varie ac diverse eam participant. Pars enim operationis rursus dividitur juxta Patrem Chrysostomum, et juxta magnum Basilium, Spiritus sanctus non ad unam mensuram dignis communicatur, sed pro ratione fidei partitur operationem, cum sit simplex quidem essentia, varius autem virtutibus.

Theot. Admiror tuam divinorum sagacitatem, o Theophanes; nam in primis digna Deo loqueris, et indivisibilem esse ostendens supersubstantialem essentiam, et indivise dividens Dei operationem. Et quod communicat, nihilominus in ea remanet. Ideo contineri secundum operationem potest Spiritus sanctus in iis quos gratia ditat. Hi tamen sunt natura homines: nam ille secundum operationem quidem dividitur: secundum essentiam vero et

personam cum sit indivisus, quomodo in quæpiam A
contineri posset?

Theot. Insuper, quod participat, o admirabilis
Theotime, partem habet participati: alioquin si non
partem, sed totum participaret, proprie diceretur
hoc habere, non autem hoc participare. Divisibile
est igitur participatum, cum pars ejus necessario
communicanda sit participanti. Atqui essentia
Dei est prorsus indivisibilis: ergo est etiam
prorsus incommunicabilis. Econtra dividi posse
divinam operationem demonstrat Pater Chrysosto-
mus: hæc est enim quæ hominibus deifica gratia
præparatis communicatur. Et, juxta peritissimum
theologiæ Maximum, est divinæ gratiæ largiri crea-
turis, prout ipsis convenit, deificationem, illu-
strando naturam supernaturali lumine eamque supra
propriis fines superabundantiam gloriæ traducendo.
Audi rursus Chrysostomum duo docentem, nempe
operationem, non essentiam participari, et illam
dividi et communicari, non vero hanc incommuni-
cabilem essentiam ex qua divina præluit operatio.
Et citans illud Apostoli: «De plenitudine ejus nos
omnes accepimus⁷,» dicit: «Si ignis, cujus essen-
tia est divisibile corpus, simul dividitur et non di-
viditur, quanto magis operatio, et quidem operatio
incorporeæ essentiæ? Præterea, quod alicujus par-
ticipat essentiam, communem cum participato es-
sentiam habere debet, et quodammodo eandem. At
quis unquam audivit unam quodammodo esse Deo
et nobis essentiam? præsertim cum dicat magnus
Basilius: «Operationes Dei ad nos descendunt, es-
sentia vero ejus manet inaccessible.» Et divus Maxi-
mus: «Quidquid est Deus, hoc erit homo gratia dei-
ficatus, præter essentiæ identitatem.» Non igitur di-
vina essentia participari potest, ne ab iis quidem
quos divina gratia deificavit. Sed divina operatio
communicari potest; nam «Subobscurum in hac vita
lumen veritatis me adducit ad videndam et susci-
piendam Dei illuminationem,» ait Gregorius Theo-
logus; et «Illuminatio Dei nostri super nos⁸,» in-
quit psalmistes Propheta; et annumerandus illis Ma-
ximus clare scribit unam esse Dei et sanctorum ope-
rationem, hosque vivas esse Christi imagines, vel po-
tius gratia cum eo idem aut saltem simillimos fieri.
μὴν εἶναι Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων τὴν ἐνέργειαν ὁ
ζῶσας εἰκόνας εἶναι τούτου Χριστοῦ, καὶ ταυτὸ

Theot. Hoc sanctissimum est et sanctis maxime
consonum, quod de divina incommunicabilitate de-
monstrasti, o Theophanes. Sunt autem qui dicunt
incomprehensibilem esse et incommunicabilem Dei
essentiam, at comprehendi tamen et communicari
seipsa supernaturaliter, idque æstimant magis pium,
quia supernaturale divinis rebus congruit.

Theoph. Verum hoc non est supernaturale, nec
Deo congruum, absit! sed potius contra naturam et
omnino impossibile. Nam idem sub eodem respectu
communicabile esse et incommunicabile, compre-

⁷ Joan. 1, 16. ⁸ Psal. XLIII, 4.

σιν ὑπάρχον ἄμετρος, πῶς ἂν τὴν χορηθεῖν τοπα-
ράπαν;

Θεοφ. Καὶ τὸ μετέχον, ὡ θουμάσιε Θεότιμε
μέρος ἔχει τοῦ μετεχομένου. Κἂν γὰρ εἰ μὴ μέρος,
ἀλλὰ τοῦ παντός μετέχει, ἔχειν ἂν κυρίως τοῦτο
λέγοιτ' ἂν, ἀλλ' οὐχὶ μετέχειν τούτου. Μεριστὸν
ἄρα τὸ μετεχόμενον ἔστιν, εἴπερ μέρος μετέχειν
ἀνάγκη τὸ μετέχον. Ἡ δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ παντά-
πασιν ἔστιν ἀμερίστος· οὐκοῦν καὶ παντάπασιν
ἔστιν ἀμέθεκτος. Τὸ δὲ μερίζεσθαι τῆς θείας ἐνερ-
γείας εἶναι πολλάκις ὁ Χρυσόστομος ἀποφαίνεται
Πατήρ. Αὕτη τοιγαροῦν ἔστιν ἡ καὶ παρὰ τῶν
ἡξιωμένων τῆς Θεουργοῦ χάριτος μετεχομένη. Καὶ
τοῦτο γὰρ εἶναι τῆς θείας χάριτος ἴδιον ὁ πολὺς τῆ
θεῖα Μάξιμος φησὶ, τὸ ἀναλόγως τοῖς οὐσι χαρίζε-
σθαι θέωσιν, λαμπρυνούσης τὴν φύσιν τῷ ὑπὲρ
φύσιν φωτὶ, καὶ τῶν οἰκειῶν ὄρων ὑπεράνω κατὰ
τὴν ὑπερβολὴν τῆς δόξης ποιουμένης. Ἄκουσον πάλ-
ιν τοῦ χρυσοῦ τὴν γλῶτταν ἀμφοτέρω διδάσκοντος,
τό τε τὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' οὐ τὴν οὐσίαν εἶναι τὴν
μετεχομένην, καὶ τὸ ταύτην εἶναι τὴν μερίζομένην
ἀμερίστως, τὴν καὶ μετεχομένην, ἀλλ' οὐχὶ τὴν
ἀμέθεκτον οὐσίαν, ἐξ ἧς ἡ θεία πρόεισιν ἐνέργεια.
Προθεῖς γὰρ τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο, «Ἐκ τοῦ πλη-
ρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν,» Εἰ γὰρ
ἐπὶ τοῦ πυρός, φησὶν, ἐνθα οὐσία ἐστὶ τὸ μερίζο-
μενον σῶμα, καὶ μερίζομεν καὶ οὐ μερίζομεν αὐτὴ,
πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἐνεργείας τῆς
ἐξ ἀσωμάτου οὐσίας, εἴτε τὸ τινὸς μετέχον κατ' οὐ-
σίαν, κοινήν ἀνάγκη μετὰ τοῦ μετεχομένου τὴν οὐ-
σίαν ἔχειν, καὶ κατὰ τι τὴν αὐτὴν; Τίς οὖν ποῦ
ἤκουσε μίαν εἶναι Θεοῦ καὶ ἡμῶν κατὰ τι τὴν οὐ-
σίαν; καὶ ταῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλεῖου λέγοντος,
«Αἱ μὲν ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνου-
σιν· ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος.» καὶ τοῦ
θεοῦ Μαξίμου, «Πάντα ὅσα ὁ Θεὸς, καὶ ὁ διὰ τῆς
χάριτος τεθεωμένος ἔσται, χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν
ταυτότητος.» Οὐκ ἄρα τῆς θείας οὐσίας ἐνεσσι μετέ-
χειν, οὐδ' αὐτοὺς τοὺς τῆς θείας χάριτος τεθεωμέ-
νους. Τῆς δὲ θείας ἐνεργείας ἐνεσσι μετέχειν. «Εἰς
τοῦτο γὰρ με φέρει τὸ μέτριον ἐνταῦθα φέγγος τῆς
ἀληθείας λαμπρότητα Θεοῦ ἰδεῖν καὶ παθεῖν,» φησὶν
ὁ Θεολόγος Γρηγόριος. Καὶ, «Ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ
ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς,» κατὰ τὸν ψαλμωδὸν Προφήτην. Καὶ
τούτοις ἐναριθμοῦς Μάξιμος γράφει διαβρῆδην, καὶ
μᾶλλον αὐτῷ κατὰ τὴν χάριν ἢ ἀφομοίωμα.

Θεοτ. Πάνυ μὲν ὑγιῶς ἔχει, καὶ τοῖς ἁγίοις ἐς
τὰ μάλιστα συνάδει τὰ περὶ τῆς θείας ἀμεθεξίας
τεθεωρημένα σοι, Θεόφανες. Ἄλλ' εἰσὶν, οἱ λέγουσι
καὶ ἀπερινόητον εἶναι καὶ ἀμέθεκτον, καὶ νοεῖσθαι
καὶ μετέχεσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ καθ' ἑαυτὴν
ὑπερφυῶς, καὶ νομίζουσιν οὕτω μᾶλλον εὐσεθεῖν,
τὸ ὑπερφυῆς τοῖς θεοῖς ἐναρμόζοντες.

Θεοφ. Ἄλλ' οὐχ ὑπερφυῆς τοῦτ' ἐστίν, οὐδὲ θεο-
πρεπὲς, ἀπαγε, παρὰ φύσιν δὲ μᾶλλον. καὶ τῶν
ἀδυνάτων πάντη. Τὸ γὰρ αὐτὸ κατὰ τὴ αὐτὴ μεθ-
εκτὸν εἶναι καὶ ἀμέθεκτον, νοητὸν τε καὶ ἀπερι-

νόητον, τελείως ἀσύμβάτον ἔστι καὶ ἀσύστατον, καὶ ὡς κορβὴ πλάτω τοῦ ἔντως ὄντος διὰ τὴν ἄκραν ἔναντίωσιν. Ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον τοιοῦτόν ἐστιν ἕκαστον τῶν ἐπὶ θεοῦ λεγομένων, ὥστε καὶ διαφέρῃ τῷ σημαυνομένῳ, μηδεμίαν ἔχειν πρὸς τὸ συνονομαζόμενον ἔναντίωσιν. Ὁ δὲ τοῦτο λέγων, τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ συντιθέμενος καὶ ἀνανεύων, τοῖς οἰκείοις τε λόγοις αὐτὸς πάλιν ἀντίθεός ἐστι, καὶ τὸ τοῦ θεοῦ ὑπερφυῆς εἰς τὸ παρὰ φύσιν κατασπᾶ, καὶ δι' ἀλλήλων ὧν φησὶ ἀναιρῶν ἕκαστερον, ἀθετεῖ τελείως τὸ εἶναι τὸν θεόν· καὶ τοῖς εὐθείαις ἑαυτὸν συντάττει. Διὰ τοῦτο Γρηγόριος, ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὴν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν φησὶ νοεῖσθαι τὸν θεόν· ὁ δὲ μέγας Διονύσιος πάντα μετέχειν προνοίας ἐκ τῆς παναιτίου θεότητος ἐκβλύζομένης. Ὁ δὲ θεὸς Μάξιμος, « Ἐν τῷ θεῷ, φησὶ, γενόμενος ὁ νοῦς, τοὺς περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ πρώτον λόγους ἐπιζητεῖ μὲν ὑπὸ τοῦ πάθου φλεγόμενος, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὴν δὲ τὴν παραμυθίαν εὐρίσκει. Ἀμήχανον γὰρ τοῦτο καὶ ἀνεκδέκτον πάσῃ γεννητῇ φύσει ἐξίσσιν. Ἐκ δὲ τῶν περὶ αὐτὴν παραμυθεῖται, λέγων δὲ τῶν περὶ ἀιδιότητος ἀπειρίας τε καὶ ἀοριστίας, ἀγαθότητός τε καὶ σοφίας καὶ δυνάμεως, δημιουργικῆς τε καὶ προνοητικῆς καὶ κριτικῆς τῶν ὄντων. » Τὸ μὲντοι ἀπειρόνοητον καὶ ἀκατονόμαστον καὶ ἀκινῶνητον ἔκείνο χρῆμα τῆς θείας ὑπερουσιότητος οὐκ οὐσίαν μόνον εἰ θεολόγημονες εἰ καὶ μὴ κυρίως, ὡς εἰρήκαμεν, ὀνομάζοντες εἰσιν, ἀλλὰ καὶ θεότητα καὶ ἀγαθότητα καὶ σοφίαν καὶ ζωὴν· καὶ ἀπλῶς ἐπόσα καὶ τὰς θεοπροπέϊς προόδους τε καὶ ἐνεργείας ὀνομάζουσιν αὐτοῦ. Καὶ γὰρ οὐκ ἐκφράσαι, φησὶ, τὴν αὐτοῦπερούσιον ἀγαθότητα καὶ οὐσίαν καὶ ζωὴν καὶ σοφίαν τῆς αὐτοῦπερούσιου θεότητος ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται, τὴν ὑπὲρ πᾶσαν ἀγαθότητα καὶ θεότητα καὶ οὐσίαν καὶ σοφίαν καὶ ζωὴν, τὴν ἐν ἀπακρύφοις ὑπεριδρυμένην, ἀλλὰ τὴν ἐκπεφασμένην ἀγαθοποιὸν πρόνοιαν ὑπεροχικῶς ἀγαθότητα καὶ πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν ὕμνει, καὶ ὄν καὶ ζωὴν καὶ σοφίαν τὴν οὐσιοποιὸν καὶ ζωοποιὸν καὶ σοφοδοτικὴν αἰτίαν τῶν οὐσίας καὶ ζωῆς καὶ νοῦ καὶ λόγου καὶ αἰσθητικῆς μετεληφθῶν. Ποῦ εἰσιν οἱ μὴ ἀνεχόμενοι τῶν ἐκτίστων ὑπερτιθέσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ; Ἴδοὺ γὰρ ὁ μέγας Διονύσιος καὶ τῆς θεότητος καὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν αἰτίας καὶ ἀπλῶς πασῶν τῶν μετοχῶν σαφῶς ὑπερτίθεισιν αὐτὴν, οὐχ ὡς ὑφεστηκυῶν καθ' ἑαυτὰς, ἀλλ' ὡς ἐνεργειῶν αὐτῆς μεθεκτῶν ἡμῖν ὑπαρχουσῶν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ κατ' ἐνεργείαν ὑπὸ πάντων μετεχόμενος. Ὅτι δ' ἄκτιστοι εἰσιν εἰ μετοχαὶ ὧν ὑπέρχεται κατ' οὐσίαν ὁ θεός, τοῦ αὐτοῦ πάλιν ἀκουσον, μικρὸν ἀνωτέρω φάσκοντος, καθὰ καὶ προειρήκαμεν, ὅτι τῷ λόγῳ σκοπὸς οὐ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ἢ ὑπερούσιος, ἐκφαίνειν, ἀνίκαφαντος γὰρ, ἀλλὰ τὴν οὐσιοποιὸν εἰς τὰ ὄντα προόδον ὑμνήσαι. Καὶ γὰρ ἡ τ' ἀγαθοῦ θεωνομία εἰς πάντα τὰ ὄντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα ἐστίν. Ἡ δὲ τῆς ζωῆς εἰς πάντα τὰ ζῶντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ζῶντα ἐστίν. Ἡ δὲ τῆς σοφίας εἰς πάντα τὰ νοερά καὶ λογικά καὶ αἰσθητικὰ ἐκτείνεται, καὶ

A *hensibile et incomprehensibile, est prorsus inconveniens, et incoherens, et remotissimum a vero, tanquam summe contradictorium, quia, juxta divum Gregorium Nyssenum, ea sunt quaelibet de Deo dicta, ut, etiamsi differant significatione, nullam habeant cum nomine simul adhibito contradictionem. Qui sic loquitur, idem sub eodem respectu affirmans, suis ipse verbis Deo adversatur, confundit in eo quæ sunt supra et quæ contra naturam, et sua dicta alia aliis destruens, penitus abolet Dei existentiam et atheis sese ascribit. Itaque Gregorius eugnomine Theologus dicit: « Deus non ex his quæ in eo sunt, sed ex his quæ eum circumstant, intelligitur. » Et magnus Dionysius: « Omnia participant providentiam ex creatrice omnium divinitate manantem. » Item divus Maximus: « Cogitans mens de Deo, primum ardentem cupit ea cognoscere quæ ad essentiam pertinent, non vero de ipsa essentia ratiocinari querit: hoc enim impossibile est et supra vires cujuslibet naturæ creatæ. De his tantum quæ illam circumstant ratiocinatur, scilicet de aternitate, immensitate, infinitate, bonitate, sapientia et facultate creandi providendique et judicandi creaturas. » Ergo non solum illam divinam supersubstantialem, incomprehensibilem ineffabilemque et incommunicabilem naturam theologi, ut supra dictum est, essentiam vocant, sed etiam, licet improprie, divinitatem, bonitatem, sapientiam et vitam, uno verbo quidquid divinas processiones et operationes designant. Nam, inquirunt, non valet sermo exprimere supersubstantialem essentiam vitamque et sapientiam supersubstantialis divinitatis, quæ omnem bonitatem, essentiam, vitam ac sapientiam superat, et in abscondito supersedet; sed manifestatam benefaciendo providentiam, quæ est eminenter bonitas et omnium bonorum fons, celebrat, necnon essentiam vitamque et sapientiam, quæ essentia, vita et sapientia donat eos qui existentiae, vitæ, intelligentiæ, locutionis et sensationis sunt participes. Ubi sunt qui negant increatis superiorem esse Dei essentiam? Ecce enim magnus Dionysius clare dicit hæc inferiores esse divinitatem, bonorumque causam et simpliciter omnes processiones, quæ in seipsis non subsistunt, sed sunt operationes nobis communicatæ. Ipse enim Deus operatione omnibus communicatur. Increatas autem esse has processiones quas superat essentia Dei idem testatur paulo superius dicens, ut præfatum est, non tendere sermonem ad manifestandam supersubstantialem essentiam, qua supersubstantialis est Deus, quippe quæ revelari nequit, sed ad celebrandam existentiam in creaturas effluviū: hæc enim dicta de Deo bonitas ad res omnes extenditur et omnes superat; hæc vita ad omnia extenditur viventia, et omnibus his antecellit; hæc sapientia ad omnia extenditur intelligentia, rationaliaque et sensibilia, et omnia hæc supergreditur. Vides illas processiones esse creaturis superiores. Ipsæ tamen prædicari possunt, non vero itacribili et impenetrabili essentia. Sed*

eundem audi clare decentem hos superiores creaturis processus esse tamen Deo inferiores; dicit enim in duodecimo capite libri de divinis Nominibus: « Quanto prestant non existentibus creaturæ sanctæ, aut dominatrices, aut divinæ, aut regales, et quanto participata antecedunt participantibus, tanto supergreditur omnia participantia et participata incommunicabile principium. » Cum enim participata omnibus prestant participantibus, participantes autem sint ipsi angeli, ea quæ angelos ut participantes superant, creata non sunt, sed etiam hæc participata, ut audivisti, supersedet qui essentia incommunicabilis est. Hæc vero nunc tendit oratio. Cum ineffabilis Deus non essentia tantum dicatur, sed etiam divinitas, bonitas, sapientia, vita, omnia demum quæ communicabilia vocantur; si unquam de Deo audieris ejus essentiam esse bonitatem, et naturam esse sanctificationem (nec est alia apud eum sanctitas), et divinitatem non dividi, nec effundi, nec emitti, et alia quælibet his similia: ne putes unamquamque operationum posse dici essentiam, sed scito hæc, licet nominari nequeat, ex illis per analogiam unncupari quæ ipsi naturaliter insunt. Item si audias theologos dicentes innotescere nobis Dei nostri bonitatem et sapientiam, non vero essentiam, et nos quidem deos fieri, ejusdem vero effici naturæ non posse, et alia his similia: per bonitatem ac divinitatem ne intelligas incomprehensam inaccessamque omnino essentiam, quod ipsi clare negant, sed hujus divinam operationem, cujus intelligentiam et consortium nobis, pro ratione puritatis nostræ, distribuentis æquitas salutaris multimode ac varie disperditur. Quare divus Maximus, ubi dixit: « Ideo nos fecit Deus, ut efficiamur divinæ consortes naturæ ejusque æternitatis participes, » addit: « Per deificationem productam gratia, tanquam natura effectæ cum Deo unionis. » Itaque alibi identitatem naturæ cum Deo secundum essentiam negavit, secundum operationem vero et gratiam affirmavit. Bonitatem igitur ac deitatem, quæ variatur, dividitur, participatur, quæ, licet obscure, intelligitur, quæ proprio nuncupatur nomine, quomodo non supergreditur illa simplicissima, et indivisa, et omni nomine, communicatione, intellectu vel tactu superior bonitas ac divinitas? Recte igitur dixit Caio interroganti theologus idem Dionysius: « Non tantum eos qui sunt gratia dii, sed et ipsam potestatem supremam ac divinitatem, deificam scilicet donum et gratiam, supereminet qui omne præcedit principium Deus. » Quod si, juxta eundem, non participantium duntaxat, sed et participationum causa Deus est, nonne igitur major est his causatis, et potest causa? Si autem oportet per nos velut per obscuram Dei imaginem demonstrare quæ diximus, nonne intellectus sapientia est intellectus? nonne his velut illa dividitur, discriminatur, procedit, ratiocinatur, varie unitur et participatur, versatur circa intelligibilia et inintelligibilia? Et quædam sibi assimilat, ita ut secundum operationem habeant

A ὑπὲρ πάντα ταῦτά ἐστιν. Ἄρας τὰς μετοχὰς ταύτας ὑπὲρ τὰ ὄντα εὔσας; Ταύτας γὰρ ὑμνήσαι ἐπηγγείλατο, ἀλλ' οὐ τὴν ἀνέκφραττον τε καὶ ἀνέφρατον φύσιν. Ἄλλ' αὐθις ἄκουσον τοῦ αὐτοῦ, καὶ τῶν ὑπὲρ τὰ ὄντα τούτων μετοχῶν ἐπέκεινα εἶναι τὴν θεὸν φανερώς θεολογοῦντος. Φησὶ γὰρ ἐν δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ τῆς θεωνομίας ὕμνου: « Καθ' ὅσον ὑπερέχουσι τῶν οὐκ ὄντων τὰ ὄντα ἅγια ἢ κύρια ἢ θεῖα ἢ βασιλικὰ, καὶ αὐτῶν μετεχόντων οἱ αὐτομετοχαί, κατὰ τοσοῦτον ὑπερίδρυσται πάντων τῶν μετεχόντων καὶ μετοχῶν ὁ ἀμέθεκτος αἰτίας. » Ἐπεὶ γὰρ αἱ αὐτομετοχαὶ πάντων τῶν μετεχόντων ὑπερέχουσι, μετέχοντα δ' εἰσὶ καὶ οἱ ἄγγελοι, τὰ καὶ τῶν ἀγγέλων ὡς μετεχόντων ὑπερέχοντα κτιστὰ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ τῶν μετοχῶν τούτων, ὡς ἀκήκοας, ὁ κατ' οὐσίαν ἀμέθεκτος ὑπερανίδρυσται. Πρὸς δ' εἰ μὲν ὁ λόγος νῦν. Ἐπειδήπερ ἐκεῖνο τὸ ἀνώνημον οὐκ οὐσία μόνον, ἀλλὰ καὶ θεότης καὶ ἀγαθότης καὶ σοφία καὶ ζωὴ, καὶ πάνθ' ἀπλῶς, ὅποσα καὶ τὰ μεθεκτὰ καλεῖται, εἴποτε περὶ θεοῦ ἀκούσεις ὡς οὐσίαν ἔχει τὴν ἀγαθότητα, καὶ φύσιν τὸν ἀγιασμόν, καὶ οὐκ ἄλλῃ παρ' αὐτὸν ἡ ἀγιότητα, καὶ ὡς ἡ θεότης οὐ μερίζεται, οὐδ' ἐκχεῖται, οὐδ' ἀποστέλλεται, καὶ τὰλλα ὅσα τούτοις παραπλήσια: μὴ τῶν ἐνεργειῶν ἐκαστὴν θεῖαν ὑπολάβης εἶναι λέγεσθαι οὐσίαν, ἀλλ' ἀπὸ τούτων ὁμωνύμως τὴν ὑπερόνημον ἐκείνην ὀνομαζομένην ἴσθι, ἅτε φυσικῶς αὐτῇ προσόντων. Ὅπηνίκα δ' αὐθις λεγόντων τῶν θεολόγων τυγχάνεις ἀκροώμενος, ὡς τὴν ἀγαθότητα τοῦ θεοῦ ἡμῶν εἶδέναι λέγομεν καὶ τὴν σοφίαν, ἀλλ' οὐ τὴν οὐσίαν, καὶ ὡς θεοὶ μὲν γινόμεθα, τῆς δὲ αὐτῆς οὐσίας γενέσθαι οὐ δύναμεθα, καὶ ὅσα τούτοις ἐμφορῆ, θεότητά τε καὶ ἀγαθότητα, μὴ τὴν ἀληπτον ἐκείνην καὶ ἀπρόσιτον παντάπασιν οὐσίαν ὑπολάβημεν, καὶ γὰρ αὐτοὶ τοῦτο σαφῶς ἀπαγορεύουσιν, ἀλλὰ τὴν ἐκείνης θεῖαν ἐνέργειαν, ἧς ἐν περινοίᾳ γινόμεθα καὶ μετουσίᾳ κατὰ λόγον τῆς ἑαυτοῦ καθάρσεως ἕκαστος, καθ' ὃν αὕτη πολυτρόπως σωστικῆ δικαιοσύνη τοῦ μεταδιδόντος μερίζεται τε καὶ ποικίλλεται. Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος εἰπὼν, « Ἐἰς τοῦτο ἡμᾶς πεποίηκεν ὁ θεὸς, ἵνα γινόμεθα θεῖας κοινωνοὶ φύσεως καὶ τῆς αὐτοῦ ἀβυσσότητος μετοχοὶ: » ἐπήγαγε, « Κατὰ τὴν ἐκ χάριτος θεώσιν, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς πρὸς τὸν θεὸν ἐκτελουμένης κοινωνίας. »

B Δὲ καὶ ἀλλαχοῦ τὴν μὲν κατ' οὐσίαν πρὸς θεὸν ταυτότητα τελείως ἀπηγόρευσε, τὴν δὲ κατ' ἐνέργειαν καὶ χάριν ἀνεκήρυξε. Τῆς οὖν ἀγαθότητος τε καὶ θεότητος, τῆς ποικιλλομένης, τῆς μεριζομένης, τῆς μετεχομένης, τῆς καταλαβανομένης εἰ καὶ ἀμυδρῶς, τῆς κυρίως ὀνομαζομένης, ἡ ἀπλουστάτη καὶ ἀμέριστος καὶ ὑπὲρ ἐπωνυμίαν πᾶσαν οὐσα, καὶ μέθεξιν καὶ νόησιν, καὶ παντοίαν ἐπαρῆ, ἀγαθότης καὶ θεότης, πῶς οὐκ ἔν ὑπερκειμένη εἴη; Καλῶς ἄρ' εἶπε πρὸς Γάβρον ἐρόμενον ὁ αὐτὸς θεοράτωρ Διονύσιος, ὡς, « τῶν μόνων τῶν χάριτι θεῶν, μικρὸν γὰρ ἂν εἴη τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς θεαρχίας καὶ θεότητος, θελαδὴ τῆς θεοποιῦ διαρεῖ; καὶ χάριτος ὁ πάσης αρχῆς ὑπεράρχιος θεὸς ὑπέφραται. »

C

D

νον, ἀλλὰ καὶ τῶν μεταχθῶν αἰτίος; ὁ Θεὸς ἐστὶ, πῶς οὐκ ἂν εἴη μείζων καὶ τίνος τῶν αἰτιασθῶν, ὡς αἰτίος; Εἰ δὲ δ. εἰ καὶ δὲ ἤμῶν ὡς δὲ ἑμυδρῶς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ τῶν εἰρημένων ἐμφανετέραν πορίσασθαι παράστασιν, οὐχὶ νοῦς ἐστὶ καὶ ἡ τοῦ σοφίας; οὐχὶ κατ' αὐτὴν καὶ μερίζεται καὶ ποικίλλεται, καὶ πρίσιαι καὶ σοφίξει πολυτρόπως ἐνοούμενος καὶ μετεχόμενος, ἐγγινόμενος τε νοσοῖς καὶ ἀνοήτοις; καὶ τὰ μὲν ἐαυτῷ ἐξομοῖον ὡς κατ' ἐνέργειαν νοῦν ἔχον τὸν αὐτὸν αὐτῷ, τῶν δ' αἰσθητῶν τε καὶ ἀλόγων ἔστιν ἃ μὴ προάγων ἐκ μὴ ὄντων, οὐ γὰρ πέφυκε Θεός, μετασχηματίζων δὲ καὶ τῆς δυνατῆς ἐπιμελείας ἀξίῳ, ἐξομοῖον δὲ ἤμιστα, καὶ γὰρ ἀνεπίδεκτα φρενῶν. Κατ' οὐσίαν δὲ ἀμετάθετος ἐστὶ πρὸς ὑπόστασιν ἑτέραν, ἀμέριστος τε καὶ ἀπλοῦς καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν ἀμιγής. Οὐκ ἀνόνημος δ' ἐστὶν ὁ ἡμέτερος νοῦς, οὐδ' ὑπερήνομος, οὐδ' ἀπειρινότητος τοῖς πᾶσιν, εἰ καὶ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ γινόμενα, ἐπεὶ μὴδ' ἀπαράλλακτος ἐστὶν εἰκόνα, ἢ μίνοι τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτος εἰκόνα ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱός. Ὡς δ' αὐτῶς καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πάνθ' ὅσα ὁ Πατήρ οὐκοῦν καὶ τὰς αὐτῆς ἀπαράλλακτος ἔχει ἐνεργείας. Ἀλλ' οὐκ αὐτὸ, ὡς ὁ τῶν κακοφρόνων τούτων λόγος, τοιαύτη ἐνέργειά ἐστὶ, ἀλλὰ κατ' αὐτὰ καὶ οὗτος ἀναλόγως ἐκάστῳ τῶν ὄντων μεταγόμενος κατ' οὐσίαν ἀμείθετος ἐστὶν. Εἰ γὰρ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς κατὰ τὸν θεηγόρον Νύσσου φάναι Γρηγόριον διὰ πολλῶν ἐπιστημῶν τε καὶ ἐπιτηδεύματων καὶ ὀνομάτων τῶν περὶ αὐτὴν λεγομένων οὐδὲν εἰς τὴν ἀπλότητα παραβλάπτεται, πῶς ἂν τις οὐχ ἰσθῆται τὸν Θεόν, εἰ σοφὸς καὶ δίκαιος καὶ ἀνοήτος καὶ σίδιος καὶ πάντα τὰ θεοπροπῆ καλεῖται ὀνόματα, εἰ μὴ μία πᾶσι νομισθεῖται τοῖς ὀνόμασι, ἢ πολυμερῆ γίνεσθαι ἢ ἐκ μετουσίαις τούτων τὸ πέλαγον αὐτῷ συναγεῖραι τῆς φύσεως; Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ μικρὸν ἔπειτα τοῦ λόγου προϊδὼν, « Πάντα δὲ, ὡς τὸ ὄνομα, ὧν ἡ σημασία θείως τίνος ἐστὶν ἐνδοκτικὴ καὶ ὑπάρξιως, οὐκ αὐτῆς τῆς θείας φύσεως, ἀλλὰ τῶν περὶ αὐτὴν εἰσθεῖως νοουμένων τὴν εἰδείην ἔχει. » Πῶς ἄρα κοινωνήσαιμεν ἂν τοῖς κακοφροσύναις τούτοις, κτιστὰ φρονόῦσι καὶ διδάσκουσι πάντα τὰ περὶ Θεόν, καὶ τὰς ἀκτίστους καὶ θείας ἐνεργείας οὐ κοινὰς εἶναι τοῖς τριτῶν προσκυνητοῖς προσώποις ὡς θεωρουμέναις περὶ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὸν Υἱὸν εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καίτοι τοῦ αὐτοῦ θεοφρόνου ἐν τῷ αὐτῷ πρὸς Εὐνόμιον δευτέρῳ λόγῳ φάσκοντος, « Πᾶν ὃ τί πέρ ἐστὶ περὶ τὸν θεῖον νοούμενον, τοῦτο πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ἦν ἀλλ' ὀνομαζέσθαι τοῦτό φαμεν μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν ὀνομάζοντα. » Καὶ μὲν δὴ ὡς ὁ Υἱὸς τε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ὁμοειδῆ τε καὶ χάρις, καὶ τοιαύτη ἐνέργεια κατ' οὐσίαν ἤμιστά ἐστι, δείκνυσιν ὁ τὴν ἱερουργικὴν τῶν ὄντων ἐκαστῆς ἀγαθωτάτων προνοῖον ὑπικαλούμενος Τριάδα, καὶ χρῆναι διδάσκων ἡμᾶς ταῖς εὐχαῖς αὐτῇ προαγγεῖλαι καὶ προσεύχεσθαι, ὡς ἐν τούτῳ μνησθαι τὰ πανάγαθα εἶδρα τὰ περὶ αὐτὴν ἰδουμένα. Τίς γὰρ ἐν τῶν ὄντων ἔχοντων οὐσίαν ἀμείθετον φαίη τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκείνου πρόνοιον, ἢ κτιστὴν, ἢ μὴ οὐσίαν; Τίς δὲ τὸ περὶ τὴν ἀπεράγαθον Τριάδα πανάγαθα εἶδρα ἰδουμένα τὸν Υἱὸν εἶναι δοξάζουσα καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς; ἢ τίς ταῦτα τοῖς κτισμασιν ἐννοήθηται ποιῆσαι, ὅτι τούτων ὁ Υἱὸς τε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑπάρκειται, καθὼς καὶ ὁ Πατήρ, ὡς ὑπὲρ πᾶν ὄνομα καὶ πᾶσαν μεταχθῆν, καὶ ὡς ὁ αὐτὸς τῶν ὑπερφύων τούτων ζωιστῶν;

A eundem quam ipse intellectum; sensibilium vero et irrationalium nonnulla, haud educit qui levi e nihilo, non enim est Deus, sed transformat ac diligenter elaborat, non tamen assimilat, utpote intelligentiæ incapacia. Secundum essentiam vero transire nequit ad aliam substantiam, sed est indivisus, simplex, participantibus haud immixtus. Non tamen intellectus noster est sine nomine aut supra nomen nec omnibus incomprehensibilis, licet ad imaginem Dei facti simus, quia nulla est perfecte similis imago, nisi consimillima imago Patris, nempe Filius Dei unigenitus. Item Spiritus Dei tantus est quantus Pater, et ideo perfecte easdem habet operationes, nec ipse tamen, ut illi impii asserunt, est huiusmodi operatio, sed secundum illas creaturis, prout singulis congruit, se communicans, secundum essentiam incommunicabilis est. Si enim intellectus humanus, juxta theologum Nyssæ Gregorium, licet multis applicetur studiis et nuncupetur nominibus, nullum simplicitatis patitur detrimentum: quis Deum putaverit, eum sapiens, justus, bonus, æternus et aliis nominibus Deo congruis vocatur (nisi una cunctis nominibus attribuatür significatio), vel multiplicem fieri vel ex eorum consortio in natura perfectionem exerescere? Idem paulo post in eodem sermone subdit: « Omnia nomina deificationem aliquam et existentiam iudicantia, non ipsam divinam essentiam, sed quæ circa eam pie cogitantur, designant. » Quomodo igitur consentiamus improbis istis, qui putant ac docent omnia de Deo dicta esse creata, et increatas divinasque operationes non esse communes tribus adorandis personis utpote in essentia consideratas, sed esse Filium et Spiritum sanctum? Quamquam idem theologus, in eodem secundo adversus Eunomium sermone, dicit: « Quodcumque de Deo cogitatur, hoc ante mundi constitutionem erat, sed nominari dicitur post creationem ejus qui nominat. » Et quidem Filium et Spiritum Dei non esse donum et gratiam aut aliam talem essentive operationem, ostendit ille qui Trinitatem vocat optimæ suæ interpretem providentiæ, se docet ad eam precibus accedendum nobis et appropinquandum, quia in Deo absconduntur optima quævis bona penes illam residentia. Quis enim mente sanus dicit Dei providentiam esse ipsius essentiam, aut esse creatam, quia non est essentia? Quis excellentia bona in superexcellenti Trinitate immoanentia existimet esse Filium aut Spiritum Patris? vel quis illa in ter creaturas ascribat, quia Filius et Spiritus Patris ea supergreditur haud secus ac Pater, utpote omne nomen omnemque superans participationem, atque dator et fons supernaturalium illorum donorum?

Theot. Hoc igitur modo, a sapiens Theophanes, A faciem Dei etiam nunc a dignis videri declarat divina Scriptura: « Angeli enim nostri vident faciem Patris nostri, qui in caelis est ⁹. » Eandem gratiam tulit Moyses; et nosmet illum ad faciem visuros promittitur; sed nunc est prorsus invisibilis omnibus et semper: « Nemo enim, » iterum dicit idem eidem Moyse Deus, « videbit faciem meam, et vivet ¹⁰. »

Theoph. Non dissonant istud: « Deum nemo vidit unquam ¹¹; » et istud: « Mundi corde Deum vident ¹². » ut unigenitus Dei Filius nobis revelavit. Nam ille ipse, invisibilis essentia, operatione et gratia visibilis est iis qui Deo similes facti sunt. Sed in eo visibile non est diversum ab invisibili, nec est creatum, ut Barlaam et Acindynus pessime opinantur. Sic enim ubique præsens, invisibilis, indivisus et nunquam ex unitate sua exiens Spiritus, infunditur, supervenit, immittitur et inhabitat, non tamen omnibus, videturque et mensuratur ac dividitur, datur et accipitur. Ita Chrysostomus theologus, ut supra dictum est, Baptistam audiens de Domino nostro Jesu Christo dicentem: « Non ad mensuram accepit Spiritum ¹³, » ait: « Spiritum hic dicit operationem; hæc est enim quæ dividitur. » Et Basilius, dicens ex operibus Deum agnosci: « Potentiæ, inquit, sapientiæ et industriæ argumenta sunt opera. » Sic dicit Deum cognosci secundum potentiam, haud vero secundum essentiam. Cui vero dementes, ubi audiunt Deum Spiritumve sanctum manifestari, communicari, supervenire aut mentionem facere, vel creaturam hoc dicunt, vel Dei essentiam esse affirmant. Et eos qui non ipsorum instar blasphemare audent, quasi duos agnoscant Deos ineusant. Non animadvertunt miseri apud eandem Matrem et Virginem mansisse Spiritum sanctum et Filium, sed hunc secundum personam, illum vero secundum solam operationem: ideoque Filius tantum, at non Spiritus sanctus homo factus est. Ac proinde, cum Deum dicimus aut Spiritum aut divinitatem, haud semper idem intelligimus; sed vel divinam essentiam, vel unam personarum sanctissimæ Trinitatis, vel communes earum operationes, modo universas, modo plures, modo unam duntaxat. Cum enim magnus Dionysius divinitatem deiparam et fontigeram dicit divinitatem, nonne intelligimus sic ab eo appellari solam Patris personam?

τὰ θεογονία καὶ πηγαιὰν φηθεότητα, οὐ συνορῶμεν καὶ ὑπόστασιν;

Theot. Per ipsum igitur facilius quam ipsi attolunt supercilium deprimumus etiam Latinorum, quibus consentire videntur isti omnia ambiguitate permisceutes, vel potius in unum confundentes.

Theoph. Cum vero alibi rursus idem dicit: « Illa suprema beatitudo, quæ est natura divinitas, fons

θεός. Τοῦτον ἄρα τὸν τρόπον, ὡς περὶ Θεοφάνης, καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ νῦν μὲν ὁράσθαι ὑπὸ τῶν ἀξίων διὰ τῆς ἐνθέου καταγγέλλεται Γραφῆς, καὶ « Οἱ ἄγγελοι γὰρ ἡμῶν βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » ὦν καὶ Μωϋσῆς ἐντυχεῖν ἤξίωται καὶ ἡμεῖς δὲ τὴν πρὸς πρόσωπον Θεῶν ἐν ἐπιγγελλαῖς ἔχομεν· νῦν δ' ἀθέατον πάντη τε καὶ πανταχῶς αἰεὶ· « Οὐδεὶς γάρ, » φησὶν αὐτοῖς ὁ αὐτὸς τῷ αὐτῷ Μωϋσεὶ Θεός, « ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται. »

θεοφ. Πικρὰ γε ἕτερον. « Καὶ γὰρ Θεὸν οὐδεὶς ὄρακέ ποτε » καὶ « Οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ τὸν Θεὸν ὁρῶσιν, » ὡς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐφάνησεν ἡμῖν, αὐτὸν ἐκείνον, ἀόρατον κατὰ τὴν οὐσίαν, ὁρατὸν καὶ μάλιστα τοῖς Θεοσιδέσαι γινομένοις κατ' ἐνέργειαν καὶ χάριν, ἀλλ' οὐκ ἄλλον ἀντ' αὐτοῦ, καὶ ταῦτα κτίσμα, ὡς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνος κακοδοξότατά φασιν. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ πανταχοῦ παρὼν καὶ ἀόρατον καὶ ἀμερὲς καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἐνότητος ἐχόμενον ἀνεκφοιτήτως Πνεῦμα ἐκχεῖται, καὶ ἐργεῖται, καὶ πέμπεται, καὶ ἐνοικίζεται, καὶ ταῦτ' οὐ πᾶσι, καὶ ὁράται καὶ μετρεῖται, καὶ μερίζεται, λαμβανόμενον τε καὶ διδόμενον. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Χρυσόστομος Θεολόγος, ὡς ἀνωτέρω ἔφημεν, τοῦ Βαπτιστοῦ λέγοντος ἀκηκοῶς περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς « οὐκ ἐκ μέτρου ἔλαθε τὸ Πνεῦμα, » Πνεῦμα, φησὶν, ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν λέγει, αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ μεριζομένη. « Καὶ ὁ μέγας Βασίλειος λέγων ἐκ τῶν ποιημάτων τὸν Θεὸν γινώσκασθαι, « Δυνάμει, φησὶ, καὶ σοφίᾳ καὶ τέχνῃ, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνδεικτικὰ ἐστὶ τὰ ποιήματα. » Ὡστε τὸν Θεὸν ἐκεῖ γινωσκόμενον κατὰ τὴν δύναμιν φησὶν, οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν. Οἱ δὲ μικρογνώμονες οὗτοι, οὐ ἂν ἀκούσασιν τὸν Θεὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπιφαινόμενον ἢ μετεχόμενον ἢ ἐρχόμενον καὶ μόνην, ποιούμενον, ἢ κτίσμα τοῦτο λέγουσιν, ἢ τὴν οὐσίαν εἶναι διαθεσαιοῦνται τοῦ Θεοῦ. Καὶ τοὺς μὴ κατ' αὐτοὺς βλασφημεῖν ἀνεχομένους διθεῖξ περιπέπτειν λέγουσι, μηδ' ἐκεῖνο ἐπὶ νοῦν λαμβάνοντες, οἱ τάλανες, ὡς ἐπὶ τὴν μόνην Μητέρα καὶ Παρθένον καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παραγέγονε καὶ ὁ Υἱός· ἀλλ' ὁ μὲν καθ' ὑπόστασιν, τὸ δὲ κατὰ μόνην τὴν ἐνέργειαν διδοὶ καὶ ὁ Υἱός μόνος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐνηθρόπησε. Καὶ ταῖνυν ὅταν λέγωμεν Θεὸν ἢ Πνεῦμα ἢ θεότητα, οὐκ αἰεὶ νοοῦμεν τὸ αὐτὸ, τὴν Θεῶν οὐσίαν δηλαδή ἢ τινα τῶν τῆς ἁγίας Τριάδος ἰδίως ὑποστάσεων, ἢ τὴν κοινήν ἐνέργειαν αὐτῶν, ἀλλ' ἐστὶ μὲν ὅτε πάντα, ἐστὶ δ' ὅτε πλεῖω, ἐστὶ δ' ὅτε τούτων ἓν. Ὅταν γὰρ ὁ μέγας Διονύσιος Θεότοῦτο, αὐτῶ μόνην προσαγορεύοντα τὴν πατρι-

θεός. Δι' αὐτοῦ μὲν οὖν καὶ τῶν Λατίνων ῥῆθον ἢ ἐκεῖνοι αἴρουν κατασπῶμεν τὴν ὁρῶν, οἷς εἰκότασιν ὁμοφρονεῖν οἱ διὰ τὴν ὁμωνυμίαν αὐτοὶ πάντα φρόντες, μᾶλλον δὲ συναλείφοντες εἰς ἓν.

θεοφ. Ὅτε δ' ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ αὐτός φησιν, « Ἡ Θεαρχικὴ μακροβότης, ἢ φύσει θεότης, ἢ ἀρχὴ τῆς

⁹ Matth. xviii. 10. ¹⁰ Exod. xxxiii. 20. ¹¹ Joan. i, 18. ¹² Matth. v, 8. ¹³ Joan. iii, 34.

θεώσεως, ἐξ ἧς τὸ θεοῦσθαι τοῖς θεοουμένοις ἐστίν, ἢ ἄλλο τίς οὐσία τῶν τριῶν ὑποστάσεων φησὶν οὐσίαν;

Θεός. Καὶ γὰρ ὁ Πατήρ δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι θεοὶ τοῖς θεοουμένοις.

Θεός. Ὅτε δὲ αὐτὴν τὴν θείωσιν ἀρχὴν εἶναι λέγει τοῖς θεοουμένοις τοῦ θεοῦσθαι, καὶ θεότητα καλεῖ καὶ θεαρχίαν καὶ ἀγαθιαρχίαν ὡς δωρεὰν θεοποιῶν, ἧς καὶ ὑπερκεῖσθαι λέγει τὸν Θεόν, ὡς πατὴρ ἀρχῆς ὑπερέρχιον, οὐ τὴν θεουργὸν ἐνέργειαν καὶ χάριν ἰνομάζει θεότητα;

Θεός. Πῶς γὰρ καὶ ὑπερκεῖμενος εἶη ταύτης ὁ ἐν τρισὶν ὑποστάσει προσκυνούμενος Θεός, εἰ μὴ μόνη αὕτη εἶη;

Θεός. Κάκεινα μέντοι δεῖ προσδιανοήσασθαι ἐν- B τούτοις.

Θεός. Τὸ ποῖον;

Θεός. Ὡς εἰ καὶ μὴθ' ὑπόστασις, μὴθ' οὐσία θεία ἢ θεότης αὕτη πέφυκεν ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἄκτιστός ἐστι καὶ ἀίδιος, ὡς δυνάμις θεοπραπῆς περὶ τὸν Θεὸν οὐσα καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως. Ἐπεὶ δὲ καὶ αἰτία καὶ ἀρχὴ ἐστὶ τῶν θεοουμένων πάντων, ὑπ' αὐτῆς βελτιουμένων δῆπουθεν, ὡς ὑπὲρ φύσιν γινομένων, ἢ δὲ ἀρχὴ καὶ τὸ αἷτιον τῶν ἐξ αὐτῆς οὕτω διέστηκεν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀναγκάως, καὶ τὸ βελτιῶν τῶν βελτιουμένων βέλτιον, καὶ τὸ ὑπὲρ φύσιν ἕτερα ποιοῦν αὐτὸ καθ' αὐτὸ ὑπερφύες, θεοῦνται δὲ καὶ ἄγγελοι τὸ καὶ τῶν ἀγγέλων κρεῖττον, καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἄν αὐτῶν καὶ καθ' αὐτὸ ὑπερφύες ὑπάρχον, πῶς ἂν εἶη κτίσμα;

Θεός. Καὶ αὐτὸς γε μὴν οὕτως ἔχω περὶ τούτου. Πῶς γὰρ ἂν τι τῶν κτιστῶν καὶ θεαρχία καὶ ἀγαθιαρχία καὶ θεοποιὸς κληθεῖη δωρεά; Μίμησιν μέντοι καὶ θεομιμησίαν τὴν θείαν ἑλλαμψὶν ὁ μέγας αὐτὸς εἶωθε καλεῖν, ὡς ἑξομοιοῦσαν πρὸς Θεόν, καὶ μὲν δὴ καὶ σχέσιν, ὡς ἑνωσὶν τε καὶ σύνδεσμον ὑπερφύα, Θεοῦ καὶ τῶν εὐ ἐχόντων λογικῶν.

Θεός. Ἀλλὰ γὰρ ὅτε πάλιν οὕτως, «θεότητα, φησὶ, φησὶν ἀρχικῶς μὲν καὶ θεϊκῶς καὶ αἰτιατικῶς τὴν μίαν ὑπερούσιον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, μεθεκτικῶς δὲ τὴν ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προϋῶσαν δυνάμιν τὴν αὐτοθέωσιν,» ἄρ' οὐκ ἄμφω, τὴν τε θείαν φύσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ὁμοίως δῆλός ἐστι καλῶν; Καὶ μὴν οὐδ' ἂν καινόν τι δοῦναι τῷ ἐπιστήσαντι καλῶς. Ὅτε γὰρ ἐλέγομεν ὡς τὴν πρώην ὁμίλιαν διεκπνεῦσαι πρῆξως τῆς ψυχῆς ἀμελέτητον ἀφαις, τίνα ποτ' ἐλέγομεν ψυχὴν, οὐχὶ τὴν μνήμην; Αὕτη γὰρ ἢ μὴ τὸ σκέμμα παρακατασχούσα μόνιμον, εἰ διαφύγη. Προτρεπόμενοι δὲ φοβεῖσθαι μᾶλλον τὸν καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα δυνάμενον ἀπολέσθαι ἐν γενέσει, τί ποτ' ἐλέγομεν ψυχὴν, οὐκ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς;

Θεός. Ταῦθ' οὐτως ἐκλήπτειν καὶ ἀποδοτέον, οὐκ ἐκ τοῦ ἀκούουθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς πνευματικότητος τῶν θεολόγων δυνάμειος ἀποδεικνύσθαι. Ἀλλ' ἐπειδήπερ ἡ οὐσιότης δυνάμις φυσική ἐστίν

Α ille deitatis unde divinitas insuit his qui deifican-

tur, & nonne essentiam designat tribus personis communem?

Theot. Etenim Pater per Filium in sancto Spiritu deificat eos qui deificentur.

Theoph. Cum autem ipsam deificationem dicit esse principium unde dii deificentur, eamque vocat divinitatem supremamque potentiam et honorem, fontem, donum nempe deificum, cui præstare dicit Deum, tanquam omni principio superiorem, nonne deificam solummodo operationem et gratiam vocat divinitatem?

Theot. Quomodo enim hanc superemineret adoratus in tribus personis Deus, si non hæc tantummodo esset?

Theoph. Id etiam hic intelligendum est.

Theot. Quidnam?

Theoph. Nempe si hæc divinitas, neque persona, neque essentia divina est, et nihilominus est increata et æterna, cum sit potentia divina in Deo ante mundi constitutionem existens, quippe que fons est et causa omnium quæ deificavit, seu meliora effecit, utpote supra naturam elevata; si aliunde causa est necessario alia et melior quam effectus, et meliorans meliorato melius, et quod alia supra naturam elevat, est ipsum per se supernaturale: cum ipsi deificentur angeli, quod angelis est melius eorumque naturam excedit et est per se supernaturale, quomodo esset creatura?

Theot. Idipsum ego de his sentio. Quomodo enim quid creatum diceretur fons divinitatis honorumque origo et deifica gratia? Imo divinam illuminationem magnus ille Pater vocare solet imitationem et assimilationem Dei, utpote similes Deo efficientem, et etiam habitum divinum, tanquam unionem et conjunctionem Dei cum creaturis rationalibus beatificatis.

Theoph. Præterea, cum idem iterum dicit: «Divinitas, quatenus in Deo ut principio et causa consideratur, unum designat supersubstantiale et absque initio principium et causam; quatenus vero ut participata spectatur, incommunicabilis Dei Providentiæ efflavium dicimus divinitatem,» nonne ambo, divinam nempe naturam et operationem, eodem evidenter vocat nomine? Et certe nil novum videretur bene scienti. Quando enim a nobis dicebaris pridianum colloquium defectu meditationis ex anima efflavisse, de qua loquebamur anima, nisi de memoria? Hæc enim cogitationem nequit retinere fixam, si effugiat. Cum vero exhortamur ad potius timendum eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam, quid animam dicimus, nonne ipsam animæ essentiam?

Theot. Hæc ita interpretanda et exponenda esse non ratio tantum, sed et auctoritas theologorum Spiritu afflatorum demonstrat. Sed cum potentia creatrix sit naturalis Dei operatio (nam Deus na-

tura vim habet creandi), illius autem participatione sint quæcunque facta sunt, ergo omnia participant naturales Dei potentias et operationes?

Theoph. Revera non solam creatricem Deo potentiam, sed et ipsius providentiam omnia participant. Profecto.

Theot. Quomodo etenim sine hæc permanerent?

Theoph. Hæc igitur providentia est naturalis et essentialis operatio Dei. Dicit enim magnus Athanasius: « Non alia et alia providentia Pater et Filius agit, sed una et eadem divinitatis operatione. » Participant igitur omnia creatricem ac providam Dei potentiam, sed sicuti domus intelligentiam architecti et domini providentiam, si quidem duratura sit. Rationales autem creature ratione vident ex creaturis insitam naturæ Creatoris bonitatem et potentiam, soli vero sancti proprie vident et participant, Spiritus communicatione similes Deo facti, divinaque virtute lumen Dei videntes et percipientes, ac supernaturali repleti splendore, atque ipsi hac claritate ineffabiliter fulgidi apparentes. Nam Spiritus sanctus, ut magnus ait Basilius, cuncta replet sua virtute, solis vero dignis communicatur; et non capitur mundo, sed a sanctis tantum per cordis munditiam videtur; et omnibus adest, sed cupiditatum experibus suam manifestat virtutem, minime vero his quorum cor peccati fœditate sordet. Ut enim vultus effigies non in omnibus exprimitur materiis, sed his tantum quæ aliqua levitate præditæ sunt ac pelluciditatæ, sic non in omnibus animis Spiritus sancti operatio, sed in his tantum quæ nihil obliqui habent vel asperi. Vides igitur Spiritum sanctum omnibus adesse quidem essentia, vel si vis, virtute et operatione, communicari autem et manifestari essentia nemini, operatione vero solis pravaram cupiditatum sorde purgatis.

ei δὲ βούλει καὶ κατὰ δυνάμιν τε καὶ ἐνέργειαν, οὐδενί, κατὰ δὲ τὴν ἐνέργειαν μόνοις τοῖς τὸν ἀπὸ

Theot. Vere fallacibus sese irretiant argutiolis quicunque vobis contradicere satagunt. Cum enim ambo in sacrarum scriptorum libris clare affirmatur, ipsi nunc alterutrum duntaxat velut solum dictum propugnant, nunc invehuntur contra alterum, quasi non utrumque distincte diceretur. Et sic iidem idem astruunt ac destrunt: cum enim communicari omnibus supersubstantialem essentiam contendunt, necessario increatum communicari cunctis participantibus fatentur; cum autem creatam dicunt gratiam, increatum ne ipsis quidem oculibus communicari agnoscunt.

Theoph. Oppositionem, o amice, quærent quoad nomen, haud quoad rem nomine significatam. At si ad significatum advertant mentem, non species duntaxat significatorum dividerunt, sed eo pervenerunt ut discernerent rem ipsam de qua est questio. In his igitur sibi inviti contradicunt, eorumque cogitationes et sermones velut in aëra circumvol-

Ἀ ἐνέργεια Θεοῦ, φύσει γὰρ ἐστὶ δημιουργικὴν τὸ θεῖον, τῇ δὲ ταύτης μετοχῇ πάνθ' ὅσα γέγοναν ἐστίν, πάντα μετέχει τῶν φυσικῶν τοῦ Θεοῦ δυνάμεων τε καὶ ἐνεργειῶν;

Θεοφ. Καὶ γὰρ οὐ μόνος τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας ἅπαντα μετέχει. Ἡ γὰρ;

Θεοτ. Πῶς γὰρ ἂν καὶ συνίσταντο χωρὶς αὐτῆς;

Θεοφ. Ἡ τοίνυν πρόνοια φυσικὴ ἐστὶ καὶ οὐσιώδης ἐνέργεια Θεοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ μέγας Ἀθανάσιος, « Οὐ κατὰ ἄλλην καὶ ἄλλην πρόνοιαν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐργάζεται, ἀλλὰ κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσιώδη τῆς θεότητος ἐνέργειαν. » Μετέχουσιν οὐκοῦν πάντα τῆς δημιουργικῆς τε καὶ προνοητικῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ἀλλ' ὡς ἡ οἰκία τῆς τοῦ οἰκοδόμου διανοίας, καὶ τῆς τοῦ οἰκοδομητοῦ δυνατῆς προνοίας, εἰ ἄρα μέλλει συνιστάναι. Τὰ δὲ λογικὰ καὶ ὁρώσιμα τῶν κτισμάτων, λογισμῶ μίνονται, τὴν τῷ κτίστῃ φύσει προσούσαν ἀγαθότητα καὶ δύναμιν. Μόνοι δὲ καὶ μετέχουσι καὶ ὁρώσιμα οἱ ἄριστοι κυρίως, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος μεθίστασης θεοειδέος γεγονότας, καὶ θεοειδέι δυνάμει λαμπρότητα Θεοῦ ἰδόντες καὶ παθόντες καὶ υπερφουὸς ἀγλαίας πληροθύντες, καὶ αὐτοὶ δι' αὐτῆς ἀπορόρητος ἀεικλήροντες ἀνεκράδυντες. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὸν μέγαν φάναξ Βασίλειον, πάντα μὲν πληρεῖ τῇ δυνάμει, μόνοις δὲ ἐστὶ μεθεκτὸν τοῖς ἀγίοις καὶ ἀχώρητον μὲν τῷ κόσμῳ, τοῖς ἀγίοις δὲ μόνοις διὰ καθαρότητα καρδίας θεωρητόν καὶ πᾶσι μὲν πάρεστιν, ἀλλὰ τοῖς μὲν καθαρεύουσι τῶν παθῶν τὴν ἰδίαν ἐμφάνει δύναμιν, τοῖς δὲ τὸ ἡγεμονικὸν συγκεχωρημένον ἔχουσιν ἀπὸ τῶν τῆς ἁμαρτίας στίλων οὐκέτι. Ὡς περὶ γὰρ αἱ τῶν προσώπων ἐμφάσεις οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ὕλαις γίνονται, ἀλλ' ἐν ταῖς λευκότητά τινα καὶ διαφάνειαν κακτημέναις οὕτως οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ψυχαῖς ἡ τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια, ἀλλ' ἐν ταῖς μηδὲν σκοπίου ἔχουσαις μηδὲ στραγγαλιωθεῖς. Ὡς οὖν οἱ πᾶσι μὲν πάρεστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα κατ' οὐσίαν, μετέχεται δὲ καὶ ἐπιφαίνεται κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν τῶν πονηρῶν καθῶν ἀποθεμένοις στίλων.

Θεοτ. Οὕτως οὐδὲ αὐτοῦ παρακρούοντοί τε καὶ καταπορίζονται πάντες οἱ ἀντιλέγειν σπεύδοντες ὑμῖν. Ἀμφοτέρων γὰρ ἐν ταῖς ἀγιογράφοις δέδοται σαφῶς ὑπαγορευομένων, αὐτοὶ νῦν μὲν τοῦ ἐνδὲ ὡς αὐτοῦ μόνου εἰρημένου διήθεν ὑπεραγωνίζονται, νῦν δὲ χωροῦσι κατὰ τοῦ ἑτέρου, ὡς μὴ εἰρημένου καὶ οὐδ' ἑκατέρου ὁρισμένως ὡς εἶναι τοὺς αὐτοὺς τὸ αὐτὸ κατασκευάζοντας καὶ ἀναιρουῦντας. Ὅτι μὲν γὰρ μεθ' ἑκτῆς ἅπασι τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνην λέγουσιν, ἐξ ἀνάγκης ἀκρίστου διδόασι μετέχειν πάντας τοὺς μετέχοντας ὅτι δὲ κτιστὴν τὴν χάριν, οὐκ ἀκρίστου οὐδ' αὐτοῦ ἐκείνου τοὺς ὑπερκοσμίους.

Θεοφ. Τὴν κατὰ τὸ ὄνομα μόνον ἀντίθεσιν, ὃ βέλτερον, ζητοῦσιν, οὐ τὴν κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ ὀνόματος δηλούμενον. Εἰ δὲ πού καὶ πρὸς τὸ σημαζόμενον ἐπιστρέψουσι τὸν νοῦν, οὐ τὰ εἶδη τοῦ σημαζομένου διακρούσιν, ὡς ἀπολαβόντες ἀκριβῶς τρέκοντα, οὐ ἕνα καὶ ἡ ζήτησις. Ταῦτα ἄρα καὶ αὐτοὶ αὐτοῖς οὐκ ἐκόντες εἶναι παραπίπτουσι, καθότι, ὡς καὶ τῆς

διανοίας σφ'τι καὶ τῶν λόγων κυλινοῦμένων τε καὶ μεταβρίπτουμένων καὶ ἀεὶ παραφαινότων ἑτεροῖα. Τοῦτο δὲ μοι δοκοῦσι καὶ αὐτοὶ συνιδόντες οἱ τὰ τοῦ Γελακίμ ἐπεκδικούντες σαφῆ προτιθέναι τὰ ὑπ' αὐτῶν καὶ διὰ γραμμάτων κρατυνόμενα, μηκέτ' ἐπειτα τολμᾶν. Οὐ γὰρ ἂν ὑπολογίσαιτο τὴν συνοδικὴν ἐπίφασιν, ἣ μὴ τοῖς γράρῃσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς λέγουσιν ἐπήρτηται, καὶ τούτων ἀμφοτέρως, αὐτοῖς τοῖς κινούσι καὶ κατηγοροῦσιν. ἀλλ' οὐχ ἤμιν τοῖς ἀναγκαίως πρὸς ἀπολογίαν ἐρχομένοις.

Θεός. Ἄλλ' ἐπειδὴ σὺ, Θεόφαναξ, δικαίως καὶ καλῶς ἀπολογούμενος τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα διήλας, μᾶλλον δὲ ἀπέδειξας διττῶς παρὰ τῆς Γραφῆς ἐκλαμβάνομενον, νῦν μὲν ἐπὶ τῆς ἀμεθέκτου ὑπερουσιότητος ἐκείνης, νῦν δ' ἐπὶ τῶν φυσικῶν τε καὶ οὐκωθῶν, ἃ ἐστι τοῖς ἁγίοις μόνοις κυρίως μεθεκτά, κατ' αὐτὰ γὰρ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐνωσις τελεῖται· ἅρ' ἔχεις αὐτοὺς τοὺς ἁγίους συμμαρτυροῦντάς σοι τῇ λόγῳ δεῖξαι, ὡς αὐτῶν τῶν φυσικῶν τοῦ Θεοῦ μεταλλαγάνουσι καὶ δι' αὐτῶν αὐτὴν ἐρωσοῦσιν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν κτισμάτων μόνον, ὡς ἡμεῖς;

Θεός. Καὶ τίς ἂν τοῦτ' εἴποι ἐπόλησε μὴ τῶν πείρα μαθόντων ἐξειπόντων; Ὁ γὰρ πείρα μαθὼν, οὗτος οἶδε μόνος τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος.

Θεός. Τίς οὖν ὁ ἐξειπὼν;

Θεός. Ἄπαντες οὐ λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς πράγμασι καὶ θαύμασι, ὅσοι μὲντοι τῶν ἐνθίνδε μεταστάντων, διὰ τῶν ἐξενησεγμένων σφίσι ἐνθέων συγγραμμάτων ἐτι συνείσιν ἡμῖν, οἵδ' ἐμέχρι νῦν ἀνῆκαν, οὐδ' ἀνήσουσιν ἀπαγγέλλοντες τρανῆς.

Θεός. Τρεῖς ἔμοιγε πρὸς βεβαίωσιν ἀπαχρησασι, Θεόφαναξ· ἐπιδείκνυ τίνου μηδὲν ἀναθασσόμενος.

Θεός. Δείκνυμι δὴ. Καὶ γὰρ ὁ ἐκ Δαμασκῶν θεῖος Ἰωάννης τὸ λάμπαν ἐπ' ὄρους ἀπὸ τοῦ Σωτήρος φῶς, ὃ ἰδόντος Πέτρος καὶ οἱ τῆς βροντῆς υἱοὶ τὰ προσήμια τῆς μελλούσης αὐτοῦ παρουσίας, κατὰ τὴν μέγαν Βασιλείον, ὀφθαλμοῖς λαβεῖν κατηξυθήσαν, οὗ πλήρεις ἔσονται κατὰ τὴν μέγαν Διουσίον πάντες οἱ Χριστοσεβεῖς, κατ' ὃ καὶ λάμψουσι ὡς ὁ ἥλιος, κατὰ τὴν μέγαν αἰθίαν Βασιλείον, ὅτε κἂν τῷ παρόντι ψυχῶν ἁγίων φωτισμὸν προσείρηκεν αὐτῷ. τοῦτο τίνου φυσικὴν ἀκτίνα τῆς θεότητος ὁ ἐκ Δαμασκῶν θεῖος Ἰωάννης εἶπεν· ὁ δὲ μελεθὸς Κασμᾶς ὡσιώδῃ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ εὐπρέπειαν· κατὰ φύσιν δὲ τοῦτο ἔχειν τὸν Θεὸν ὁ μέγας Ἀθανάσιος· « Ἀναστάν γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος εἰς τὸν οὐρανὸν ἦξει ἐν δόξῃ φυσικῇ καὶ οὐκ ἂν χάριτι, ἐν τῇ ἑαυτοῦ θεότητι, ἐκλάμπων ἐκ τοῦ ἐκ Μαρίας σώματος αὐτοῦ τοῦ ἁγίου τὴν δόξαν τὴν ἀπόρρητον, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἐδειξεν ἀπὸ μέρους. » Ἔχεις ἐπότους ἀπαχρησασι εἰς παράστασιν ἐνόμισας. Ἡμεῖς δ' ἐπιδαψιλευσάμενοι τοὺς τῆς ἀληθείας αὐξήσομέν σοι μάρτυρας. Φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Μάξιμος· « Πάντα ἕσα ὁ Θεός καὶ ὁ διὰ τῆς χάριτος τοθεωμένως ἔσται χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτέτητος. » Καὶ ἀλλοχῶ· πάλιν· « Ἐταίρους ὁ Λόγος δι' ἐλπίδος καθίστησι τῇ παραδοχῇ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀρχαιότητος ψυχοθήσει, καὶ γενεσθαι ζώτας εἰκόνας Χριστοῦ, καὶ ταύτων αὐτῷ

vuntur, jactantur passim, et semper diversam cursim ostendunt faciem. Mibi autem videtur eos qui Barlaam defendunt, id jam non austros, quia clare divulgata vident quæ voce et scriptis stabilium: nam parvipenderent synodi decretum, quæ non scribentibus tantum, sed etiam dicentibus impedit, et horum utrisque, nempe promoventibus et accusantibus, non vero nobis, quos necessitas ad defensionem cogit.

Theol. Sed quia tu, Theophanes, te justo et bene defendens, essentiæ nomen distinxisti, vel potius ostendisti duplici sensu accipi in Scriptura, nunc pro incommunicabili supersubstantialique natura, nunc pro naturalibus et essentialibus, quæ sunt solis sanctis proprie communicabilia, per hæc enim fit Dei et hominum unio: potesne demonstrare ipsos sanctos tecum verbo testari ipsa Dei naturalia sibi communicari, eumque per hæc a se videri, non vero per creaturas, sicut a nobis videtur?

Theoph. Et quis hoc dicere auderet quod non revelarunt qui experientia sciunt? Qui enim experientia didicit, hæc solus novit operationes Spiritus.

Theol. Quis igitur revelavit?

Theoph. Omnes qui ex his terris transierunt; qui per sua scripta divinitus edita nobiscum adhuc conversantur, illi non sermonibus tantum sed et actionibus et miraculis neque hactenus desierunt, neque unquam desinent id clare nobis manifestare.

Theol. Tres mihi ad probationem sufficient, Theophanes: demonstra igitur sine ulla mora.

Theoph. Demonstratio. Divus Joannes Damascenus, quod in monte refulsit a Salvatore lumine, quod videntes Petrus et tonitruum filii prævitias future ipsius visionis, juxta magnum Basilium, oculis percipere memerunt, quæ erunt repleti, juxta magnum Dionysium, quicumque similes erunt Christo, et quæ fulgebunt sicut sol, juxta magnum eundem Basilium, juxta quem adhuc est etiam in præsentis vite sanctarum illuminatio animarum: illud, inquam, naturalem esse divinitatis radiam dixit divus Joannes Damascenus, Et poeta Cosmas id vocat essentialem Verbi Dei splendorem. Et in natura istud habet Deus, ut ait magnum Athanasius: « Nam, inquit, qui ascendit in cælum Dominus, veniet in gloria naturali et non in gratia, nempe in sua divinitate, coruscans ex corpore suo a Maria sumpto gloriam ineffabilem, sicut in monte partim ostendit. » Jam tot habes quot sufficere ad demonstrationem existimasti; sed nos abundo veritatis testes tibi angelimus. Dicit divus Maximus: « Quicquid est Deus, erit et qui gratia deficiabitur, propter essentiæ identitatem. » Et aliter rursus: « Spe Verbum parat vivificari impresso honorum archetypo, et fieri vivas imagines Christi, vel potius idem cum eo, vel saltem ei similes. » Et in theologiceis capitulis clare dicit: « Regnum Dei

est bonorum in Deo naturaliter insidentium per gratiam transitio. » Sanctus autem Cyrillus citans hanc Domini verbum : « Pacem meam relinquo vobis; » ait : « Hanc pacem dicit suam, ut proprium bonum sibi insitum. » Et in decimo quarto sermone Thesaurorum, pariter istud afferens : « Qui credit in me, habet vitam æternam, » — « Tanquam natura sibi insitam, inquit, et essentialiter inmanentem vitam se daturum credentibus in se participetur; procedens enim a Patre, omnia hujus naturalia possidet, vita autem est una ex Dei naturalibus. » Vides dignis datam esse hanc vitam eamque esse Deo natura insitam, haud vero esse ipsam naturam : una est enim natura divina, illa autem vita est una ex Dei naturalibus. Et tanquam in natura insidens, est ipsa increata; et qui dixit eam esse unam ex Dei naturalibus, sic et plura inesse Deo naturalia et esse pariter increata indicavit. Ideo, juxta eundem, Filius omnia Dei naturalia possidet. Ubi sunt qui dicunt unum esse increatum, non Deum aut res divinas vocantes simpliciter, tum naturam divinam et ejus personas, tum cuncta altissime Trinitatis naturalia et personalia, sed eandem esse entiam a creaturis separantes? Tanquam si affirmarent solem esse fulgidum, sed caligine plenos ejus radios, vel plures esse soles, quia et hi sunt lucidi.

ὅτι μόνον τῶν κτιστῶν ἐξείροντες; ὡς περ ἂν εἰ τῶν ἀκτῶν μὲν ἕνα μετεῖναι διεθεβοῦντο τῆς λαμπρότητος, τὰς δὲ εἶναι σκότους τὰς περὶ αὐτὸν ἀκτῶνας, ἢ πολλοὺς ἡλίους, ἐπεὶ φῶς εἶσι καὶ αὐταί.

Theot. Recte, o Theophanes, talia dicere pro veritate non dubitasti, nihili æstimans te multis displicere, verum congruam tibi ducens laudem non ab hominibus, sed a Deo venturam et nunc et in futuro sæculo, propter hujusmodi sermones.

Theoph. Deum decet laus, frater Theotime, nunc et in sæcula, qui dedit sermonem in aperitione oris nostri.

ἄλλων κατὰ τὴν χάριν ἢ ἀφομοίωμα. Ἐν δὲ ταῖς θεολογικαῖς κεφαλαίοις φανερωῶ φησὶν· « Ἡ τοῦ Θεοῦ βασιλεία τῶν προσόντων τῷ Θεῷ φυσικῶς ἀγαθῶν κατὰ χάριν ἐστὶ μετὰδοσις. » Ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος, τὸ τοῦ Κυρίου προσνεγκίων, « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. » — « Ἐαυτοῦ τὴν εἰρήνην ταύτην εἶπεν εἶναι, φησὶν, ὡς ἴδιον ἀγαθὸν ἐμπάρχον αὐτῷ. » Ἐν δὲ τῷ ἰδ' λόγῳ τῶν Θεσαυρῶν, ἐκεῖνο πάλιν προσνεγκίων, « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἔχει ζωὴν αἰώνιον, » — « Ὡς φύσει, φησὶ, προσοῦσαν αὐτῷ τὴν ζωὴν καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχουσαν δώσειν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἐπαγγέλλεται. Προελθὼν γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς, πάντα τὰ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπάγεται, ἐν δὲ τῶν προσόντων τῷ Πατρὶ καὶ ἡ ζωὴ. » Ὁρᾷς καὶ τοῖς ὀξέσι διδομένην τὴν τοιαύτην ζωὴν; καὶ κατὰ φύσιν προσοῦσαν τῷ Θεῷ, ἀλλ' οὐχὶ φύσιν οὔσαν; Μὴ γὰρ ἡ θεία φύσις. Ἡ δὲ τοιαύτη ζωὴ ἐν τῶν κατὰ φύσιν τῷ Θεῷ προσόντων. Καὶ ὡς κατὰ φύσιν οὔσα, ἄκτιστος ἐστὶ καὶ αὐτὴ. Τῶν δὲ κατὰ φύσιν προσόντων τῷ Θεῷ ταύτην ἐν εἰπόν καὶ πολλὰ προσεῖναι κατὰ φύσιν τῷ Θεῷ καὶ ὁμοίως ἄκτιστα ἐδήλωσε. Διὸ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ φησὶ, Πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς κατὰ φύσιν ἐπάγεται. Πρὸς οἱ ἀσυνέτως λέγοντες, « Ἐν ἐστὶ τὸ ἄκτιστον, οὐ τὸν Θεὸν ἢ τὸ θεῖον λέγοντες ἀπλῶς, δηλονότι τὴν τε θεῖαν φύσιν καὶ τὰς κατ' ἐκείνην ὑποστάσεις, τὰ τε φυσικὰ καὶ ὑποστατικὰ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος ἅπαντα, ἀλλὰ τὴν

τῷ μὲν ἕνα μετεῖναι διεθεβοῦντο τῆς λαμπρότητος, τὰς δὲ εἶναι σκότους τὰς περὶ αὐτὸν ἀκτῶνας, ἢ πολλοὺς ἡλίους, ἐπεὶ φῶς εἶσι καὶ αὐταί.

Theot. Δικαίως, ὦ Θεόφανες, ἐν μηδενὶ λόγῳ τιθέμενος τὸ ἀπαρέμκειν τοῖς πολλοῖς τοιαῦτα ὑπὲρ ἀληθείας οὐκ ἀνήκας. Ἠρέπειν γὰρ σοὶ τὸν ἔπαινον οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ, νῦν τε καὶ εἰς τὸν ἔπειτα αἰῶνα, τῶν τοιούτων λόγων ἕνεκα.

Theoph. Τῷ Θεῷ πρέπει αἰνεσις, ἀδελφε Θεότιμε, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, τῷ δόντι λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος ἡμῶν.

GREGORII PALAMÆ

ARCHIEPISCOPI THESSALONICENSIS

PROSOPOPŒIÆ,

ID EST

Ex habitis per fictionem personarum orationibus, stylo misto, dialogico et maxime judiciali, confirmatio, quid mens in judicio contra corpus contendens, coram iudicibus dicere possit.

PROTHEORIA SEU PRÆMEDITATIO CAUSÆ.

Animi parus utentis ratione discrimen, quo a ratione carente et patibili differt, veterum aliter

alii declararunt : quidam equorum ferocium bigis irascentem et concupiscentem animi partem simi-